१२५

missing folio -12 th

कार्तिकमहात्म्य

Missing folio

ॐ स्वस्ति श्रीमते रामानुजाय नमः श्रीमत्पद्मपुराणांतर्गतिकार्त्तिकमाहात्म्यविहिताकथा ॥ आदौ शौनकसं
वादो नारदेन महात्मना १ ब्रह्मलोकाभिगमनं नारद स्य पितामहम् ॥ ततं प्रश्नो धर्म्मकथने कार्त्तिकस्य
प्रकाशनम् २ ततश्च का तिकस्यास्य माहात्म्यं च प्रसङ्गतः ॥ कथनं दुष्टपापानां घातः कृत्स्ये ततः पर
म् ३ दत्तस्का हविर्विधिः स्नानं तुलस्यास्तां चैव निर्णयः ॥ महात्म्यं पूजने विष्णोः शालग्रामस्य चोद्भवम् ४
वेदायास्तुलसी माघोकथा जालंधरी ततः जलन्धरसमुत्पत्तिस्ततस्तस्य पराक्रमः ५ विष्णुसंतोष
णं वासो नारदागमनं वचः राहोः कैलाशगमनं शिवेन सह भाषणम् ६ क्रोधात्कृतिमुखस्योत्पत्तिर्भीता
श्चपुनरागमं ॥ जलन्धरसद्योगोयुद्धं शिवगणैः सह ७ ततश्चान्ते मुख्ययुद्धं मायायुद्धं ततः परम्
मायाशिवस्वरूपं च पार्वत्याश्चैव संभ्रमः ८ विष्णोरागमनं तत्र प्रतिज्ञास्त्वाश्वासनं पुनः वृंदायाः स्वप्न
संदर्शः वनस्यागमनं ततः ९ तपस्विदर्शनं प्रश्नो मायायाश्च कृष्णदर्शनम् सद्यः स्वरूपस्य दर्शः क्रोधाद्भि
निवस्ततः १० अन्योन्यशापकथनं तुलस्यादिसमुद्भवः जलन्धरवधश्चैव माहात्म्यानि ततः परम् ११

भक्तितो हरेः २२ कृत्स्नं वै यो व्रतमाहात्म्यं वृत्तलोपस्वर्ग नरः कार्तिके पावनं विधिवद्व्रतम् तिस्त्रयो नमा
२३ मूत्रहा नात्पुराणकं नवं पनेष्वरसमुद्व तिः दर्शनं नरकाणां च तथा नरकवर्णनम् २४ कृष्णेन सत्य
भामायाः पूर्वजन्मप्रकाशनम् पापाचारवत्कुतः कुर्याद्व्रतस्यानुहि मातृतः मत्स्यास्य व्रतसमुत्पत्तिस्तथो
द्भवकसंगमः एतत्कार्तिकमाहात्म्यं संक्षेपात्परिकीर्तितं २६ सूत उवाच नैमिषारण्ये कृत्वा नामसहस्रा
कम् मुख्यं शिवरहस्यं चमत्कौ देवर्षिम् अब्रुवन् ऋषय ऊचुः २७ स्वायंभुव कृतार्थाः स्म त्वदनुग्रह
तोऽधुना ॥ वदस्व हरेर्नाम्नां स्तुतं च न तु सर्वं नः जातं २८ इदानीमीदृशं धर्मं हरेः स्तवं ततोऽग्रतः
व्रतं ... [illegible] विद्वद्गम्यं च दामोदरप्रियम् हरे २९ नारद उवाच साधु साधु द्विजश्रेष्ठाः यद्व
तत्पृच्छथ विस्तरात् व्रतमेकं वदत्स्वामिन् व्रतं चान्त्योन्तरात् ३० एकदा पर्वटन लोकान्तरं ललो
कं गतो ह्यहम् ॥ तत्रैव ब्रह्मलोकमासीनं सुरेश्वरं परमासनं ३१ वेदैर्मूर्तिधरैर्दैवैर्मुनिभिः स्वसुतैः सेवितं
॥ राजर्षिभिः सुगंधर्वैरप्सरोभिर्महोरगैः ३२ विद्याधरैस्तथा सिद्धैः रपरैः प्रमुद्यसेवितम् ॥ दण्डवत्प्र

तुलस्या दीपदानस्य माहात्म्यं कार्तिकस्य च ॥ समुत्पत्ति विधानं च तिथि कृत्यं ततः परम् २२ त्रयोदश्यां चतु

र्दश्यां दीपदानाद्युपक्रमं सत्यभामा पार्दीयं हत्वा लक्ष्मीयुतो भवत् २३ नीलावती समुद्धारस्तथाव

लिदिनोत्सवम् यमद्वितीया कथनं चाक्षयनवमी तिथिः २४ भ्रात्राक्षेत्रस्य चोद्धारः वृद्धो छिन्द्याः फ

लं ततः ततं श्रवन रकारव्यानं वैतौ धारो द्विजेन च पाण्डवानां कृष्णाद्विप्रीतो एवं भवाकथा २५ व

चभीष्म व्रतं चैव कार्तिक व्रतस्य फलं ततः ततश्चन रकारव्यातं वैतौ धारो द्विजेन च २६ दीपदानस्य माहा

त्म्यं च पावचमहानालसासुदर्शनाय चोल्कात गतिं लेभे इन्दुतमाम् २७ रविकालु धुकसैवगोव को

दीपदानं ततः मुक्तिमावद्यमवैरो वणावापनचीकरत् २८ पुनश्चमणुरांश्राव्य वैरपाये संदर्पव

त ॥ हरिभक्तिं ध्रुतस्तत्र हतो राजमदे दैधा नीतो यमगरोस्त त्रयमो कं धर्मजं फलं ॥ उद्धारो द्रमके

राख्य कलहा विप्रसद्गुमः २० तस्याः प्राग्जन्म कथनं कार्तिके न समद्धृतिः विप्रस्य विकृद्रूताभ्यां

संवादो हधिर वने २१ द्विजस्य चोलनृपतेरी श्रीकारः पुनस्ततः जयस्य विजयस्यापि लोकं पद

का०
३

विप्राणां भोजनानि कृतानि च ४५ तिलधेनुं हिरण्यालं रजतं भूमिवाससी गोप्रदानं च कुर्वीत सर्वभावेन नारद ४६।
दिने दिने सकृद्धस्य फलमाप्नोति तत्त्वतः व्रतानां गो [illegible] चैव कार्तिके मासि सर्वतः ४७ ब्राह्मणादिनां स्नानादुः
कृतं येन यत्कृतं तदक्षयमवाप्नोति हि प्रियं वासुदेवस्य वा [illegible] ४८ न कार्तिकसमो मासो न तीर्थं गंगया समं न
वाक्येन समं दानं न सुखं भार्यया समं ४९ कृषेस्तु न समं वित्तं न लाभः करमीसमः जपेन दानं वै स्तुल्यं न
रामायणसमं तपः ५० न धर्मस्तु दयातुल्यो न ज्योतिश्चक्षुषा समं न तृप्तिरसनातुल्यं न पाण्डित्यस्तु कृतं विना ५१ न द्र
३ व्यं द्रव्यं मित्रं न कर्मसदृक्षं पणाः नारोग्यात्सममस्त्याधानंन देवः केशवात्परः ५२ कार्तिकवृषदीमासः शोभना
प्रियः सदा [illegible] व्रतेन प्रियपरस्तु मासं दामोदरप्रियम् ५३ तिर्यग्योनिमवाप्नोति सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥
परहृदयं व्रतं वत्स [illegible] व्रतने दक्षिणोत्तरे ५४ दुर्लभं देवकं दानं माघस्नानं नदीजले सप्तद्गानदी वत्स दुर्लभा
स्नानशीलिना ५५ ज्येष्ठे [illegible] निर्यातिस्थानं [illegible] जपो: ब्राह्मणं च दुर्लभं विप्र दुर्लभं तीर्थसेवनं ५६
न्यायेनोपार्जितं द्रव्यं दुर्लभं कलिवर्द्धनं दुर्लभं तीर्थधर्माणां जाते च पातिपाठनम् ५७ कार्तिकस्य तु माहात्म्यं।
पुनरेव प्रवक्ष्यामि य [illegible] तिथ्यादिलक्षणं [illegible] ५८ [illegible] कार्तिकं। प०
३

पृच्छितस्त्वाहं महात्मा प्रांजलिस्तथा ३३ ततो ब्रह्मा ब्रवीत् तुष्टो लोकानां हितकाम्यया इति ततोहं नंदिकेतस्त्वो न विष्णु
चितासने ३४ पूर्वं स्वर्गं नंदिर्देवो वाचं नं वदुर्दिनं दु दारितम् तदा ब्रह्मा ब्रवीत् तुष्टः पृच्छंते द्विजसत्तमाः ३५ ब्रु
तोवाच ॥ शृणु वत्स नो मुनिश्रेष्ठ विष्णोस्तु विकर्तव्यम् व्रतं कार्तिकमासस्य सर्वपापनाशनम् ३६
नं तत् पुण्यजनकं मे वदस्व ३७ ब्रह्मोवाच नारद उवाच ॥ ततो ब्रुवन्महं विप्र माहात्म्यं वस्य मे प्रभो
विधानं कार्तिकस्यास्य सर्वपापप्रणाशनम् किं पुण्यं किं फलं चास्य कर्तुर्वीक्षणस्य पूजनम् ३८ ॥
एवं पृष्टस्तदा विप्र ब्रह्मलोकपितामहः हरेराराधनं महत् व्रतं माहात्म्यं स्वयं ३९ ब्रह्मोवाच सा
धु पृष्टं त्वया पुत्र लोकोपकरणे हितं वे ॥ कर्मणा निर्मलं देहः स्वर्गं न संदेहः ४० वेदेषु वेदे
सर्वं धर्मं चोदिता तिद्धि जीवितम् सप्तसागरमहीदानात्फलं तत्फलं लभते धिकम् सर्वाणि तीर्थानि सर्व
दानानि चैककः एवं तु कार्तिके को वत्स सर्वदा केशव ... ४१ कृत्वा कोटिसहस्राणि पापानि स
वहनित्य निमेषार्धेन सर्वाणि विलयं यांति कार्तिके ४२ पत्नीके चित्तकृते तं ... कार्ति
केतस्य द्यं नव ... जनार्दन नारद ४३ ... दानानि ।

का॰के॰
४

पंचोत्तरी संततीनां तृप्तो भवेत् ॥ सम्यक् स्नात्वा सोऽपि विधिभ्योऽपि ध्यानं स्वस्य कर्मणा: ७३ दुःकृतस्याचरेद्धीमान् प्रायश्चित्तं
तु कार्तिके द्विजस्तु गमनागमन: संस्करोति च कन्यकाम् ७४ विवाहयति यो विद्वान् स याति परमं पदं ॥ अन्नं हि प्रा
णिनां प्राणा यस्मात्सर्वं तन्निमित्तं तम ७५ विशेषात्कार्तिके मासि ह्यन्नदानं प्रशस्यते ॥ पुराण दानं श्रवणं मर्त्यं
विष्णुविप्रयो: ७६ नानाविद्योत्सवं रांश्च विष्णुलोकप्रदं भवेत् वस्त्रोप बीत वस्त्रं चतां तु लं चंदनं तथा ७७ पाद
त्राणं तथा छत्रं दत्त्वा स्वर्गे महीयते विप्र पूजापरो च स्तुतिविधानविद् कार्तिके व्रतकृद्दानशीलस्य सयाति
परमां गतिम् ॥ हेमंते कंसिताश्विनं धान्यं मुद्गास्तिला यवा: कलायकङ्गु नीवारा वास्तूकं हिलमोचिका ॥ कन्द
सैन्धवसामुद्रे लवणे दधि सर्पिषी पयोऽनुद्धृतसारं च नागरंगकं तिं तिणी कदली लवली धात्री फलानि गुड
मैक्षवम्। अतैलपक्वं व्रतस्याह विष्यान्नं वच स्मृते एतत्कार्तिकमाहात्म्ये प्रातः कृत्यमतः परं ॥ ८२ इति श्री
पद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये प्रथमोऽध्याय: १ ॥ श्री लोकाय ॥ अत्यन्तमलिन: का ... यो न बद्धिद्रु समन्वित: ॥
सवत्वे वदद्वारद्वौ ग्रामः स्नानेन शुध्यते १ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रातः स्नानं हि चाचरेत् ॥ सप्तजन्मजपापेभ्यश्छि
र्विरौ विमुच्यते तिरश्चांतु ... प्रातःस्नायी दृश्यते तिष्ठेत्सदा वृती ॥ तैः कृता पंचजन्मदायु बहि: सोदक भाजन: २॥ राम॰
४

4

समुद्योषितः स्नात्वा यत्फलमाप्नोति मनुष्यस्तत्तदेवं व्रतं ५८ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे नैमिषे पुष्करेऽर्बुदे गत्वा यत्फल

ति२ मानोति तत्सर्वं कार्तिके व्रतम् ६० विधिवद्यो निरोधेन व्रतं न हि कार्तिके करोति मुनिशार्दूल नरकं याति दारु

णं ६१ ब्राह्मणस्य दिने दत्ते एकादश्यां द्विजोत्तम वै स्मृतेः कल्पानामपूर्वं प्राणं मोक्ष्य विधिवत्ते ६२ यावत्कार्तिकमु

लोऽस्य योऽशीनासीतितिथिर्वनेत्र तावदस्य व्रतस्यान्ते सप्तमगाचरणं ६३ पूर्वं दापिसप्त विष्णुव्रतमेतत्सुदुर्लभम्॥ त्रि

पदिना निवृत्तानि विष्णोः प्रीतिकराणि च ६४ तदेवं चमीकं वराक्तुष्टिकरं परम नरो वा यदि वा नारी

कुरुते नैकवं व्रतं ६५ दिने दिने च स्वकलं भवेतस्येव कार्तिके यत्किंचित्कार्तिके कर्मशुभं वाप्य शुभं द्वि

ज क्रियते तत्क्षयो नास्ति कल्पकोटिशतैरपि तस्मात्समाचरेन्नैव नावं नरकाद्दुःखदम् विशेषात्कार्तिके वह

परिद्वेष्टा परान्नतः ६७ स्नाताश्चीनलं त्वंते जलपीयताद्यो भिताम् ६८ ६९ हुत्वा नैक विमुंते पूर्दत्वा विधमस्तु ते

स्ववर्णाश्रमधर्मं हि नाचरेद्दु वतिमानवः ६९ स याति नरकं घोरं वैष्णवोऽसत्यं नित्याह भगवान् हरिः यो

द्विजोऽन्यस्त्रियं गच्छेत्पापात्माकाममोहितः ७० स याति नरकं घोरं यस्तावत्प्राणाश्च हुबकः॥ ब्रह्महा स्वर्णहारी च स्तु

रापो गुरुतल्पगः ७१ महापातकिनः सर्वे तत्संसर्गी च पंचमः पश्वदारवन दुःखवर देवेश वेरताः ७२ तेषामायु

दैत्यादन्ता नरस्य ॥ तीर्थानि दैवतानि च यः केशवाग्रे निहि भवेत् १८ यावंतः कार्तिके मासि वर्त्तते विदितः तर्पये तिला
स्तावंत्स्याब्दा निवसति नरः स्वर्गवासिनः १९ ततो जलाद्विनिःक्रम्य शुचिवस्त्रावृतो व्रती प्रातःकालोदितं
कृत्वा पूजयेन्मधुसूदनं २० शंखचक्रगदापाणिं धरं पीतांबरं हरिम् ॥ भूतली कुब्जसंकाशं राधया स
हमाधवम् २१ शंखतोयं समादाय सपुष्पफलचंदनं । दद्यादर्घं विधानेन लक्ष्मीकस्य वै हरेः २२ एवं
न जातिपुष्पैस्तोषं याति रमापतिः तुलसीदलदानेन कार्तिके यो हरिर्भवेत् २३ मालतीम्लानपुष्पं च कमल
तुलसीकुते ॥ दीयते कार्तिके विष्णोर्दीयते दानमल्पं निर्मितं २४ कार्तिके नार्चितो येन कमलैः कमलेक्षणः
जन्मकोटिसहस्रेषु स्थानं तेषां कमला गृहे २५ मनोऽवंध्यं फलं तोयं तुलसीगंधवासितं फलेन तेगुणं प्रो
क्तं केशव स्वनिवेदनम् २६ शंखोदकं हरेर्भक्तिर्निर्माल्यं पादयोर्जलम् ॥ चंदनं धूपवर्त्तं च ब्रह्मह
त्यापहारकम् २७ नारदेवांब गंगास्नानं गयाश्राद्धं गीता गोविंदकीर्तनम् ॥ गोपीचंदनपुंड्रं च दु
र्लभं प्राणिनां कलौ २८ नारद उवाच भगवन् देवदेवेश सर्वे धर्माः श्रुता मया ॥ सालग्रामशिलायाश्च
माहात्म्यं ब्रूहि मे प्रभो ॥ ब्रह्मोवाच २९ श्रृणु त्वं मुनिशार्दूल ब्रह्मोत्तरमिदं शुभम् ॥ इश्वरो वसुरे

S

द्विवास्ये थ्यास्क तांयं बुत्तिन मैं त्रसुदस्त्ररव: पदारा ज्ञो भवे नैअंन्ने कुथी दिद सिलाम्बुरवः ८ अंघ स्वयकरंबो चवरहा कुची
दलं द्रिसः यो चव करं विहिन स्यस जोन्ना निवृ् फन्ताः क्रिथाः ५ हुस्तचोः थाद चोः प्रुद्धिन हाऊची ततः प रम्रु
रवस्य प्रुचथेद नन ना हंकुर्माब्रपनेनतः ६ सविष्टा ती दिन्न तस्य त्वचाहोयोवयंा बिना ॥ व्रतियरद्द रीव ही
कुन वन्येकाद प्रीरवौ ७ चेंड्स्वयोँ यराजे वनकुथीं हुंत था वनम ॥ मृथंगाद प्रांगुषैं स्तत्र प्रुद्धि निधी
पते ८ कंटकीव हक थीयनिर्जुएडी व्रुसत व तकेः केटेर गउ स्निगं घ्या धान्व जेव दं तथ्या वने ततोवि.
खोः श्रिवस्याधिजट हंगहेन्यु सन्त थीः गं ययुवयसतो रलान ग्ट कीत्वाभक्तितत्पर: १० देवं स्तुत्वा
उनर्नला कुव्यहीयादि मंगलम् तान्तवे सुम्ह इराई न्हव निबक्तामसनतं कान ११ सवुदारा कृपाय त्र
लद्भ त्तानां त्रगायनं श्रुत्वा वांतिन पेम्र टाहरेर्द्व थामवनिते १२ शिवी बोन्नजगिरिजमझ्रिका शाल्मली भैनेः के
नकीमवकु खेम्हनेना जीः शंकरः सदा जगैग्रेतु लशावेवेदु गोनेवत्ड द्वंपा प्रनिक्वेत्वा स्वयं ल स्मीकामो
नचर्ज्येयेत ना डीहुयाव ष्टिलायांरा यांगहे ज़ोलाराथम् ४ विकंस्त्र या ततः कुथीतंक ल्यंभनपनसत कार्ति
केहंनाश्यानिजतः स्नानं जनार्ई न वीनर्मनवदे वेयाकसीद कुरुयोतम: १० इतिप्रतिसामाधाथजयन्न

का॰ क॰
६

गंगाद्याः सरितो द्युम्न्यास्यत्का सौ सर्वगो हरिः । गंडक्यां निवसंस्तत्र कारणान्नु च्यतां ४३ नारद उवाच ॥ ० प्रासीदति
तकल्पे वै मुनिर्वेदशिरा महान् ॥ गंगातीरे तपस्तीव्रं कुर्वन्सर्वसुखावहः ४४ तदाश्रमं महत्पुण्यं नानाद्रुमसमाकु
लं ॥ तस्मान्मुनीश्वरश्चिंतेन महेंद्रेणामुनीश्वर ४५ ... शितामंजुवाक्या चिदेव कन्या नर्तनी [illegible] नीरनाम्ना तत्र कान्याव
न उल्लसंती निसर्गसौगं ध्वजितप्रसन्ना कोमलानुकीर्ता ... ॥ चि क्रीडन्बालाकरकंदुकेन ४६ सवेदमूर्धा
स्तपोन्तरायं दूरस्य बलानेन कदाचिद्रूहं गतं ततोऽन्यत्र वक्रां चरन्ततः प्रीत्या मुनेः पादयुगं रमोमि ... ४७ तस्य रोमां
चितदेहमेनं दृष्ट्वात्मवप्यं निजवाक्यमाह ॥ नत्वैकदा सौ विप्रान्तस्तदासो नु बोधयात्मानमिमं त्वमाप्नो ४८ ॥
... आत्मानमर्पयाम्येनां महातपाः ४९ वेदशिरा उवाच ॥ त्वदंगसंपत्तितरंतरलं ... गा
रूढ दिनानि मत्वा विचरंतीमपि ... ५० कामकुंडे ... ॥ ...
दीमवाप्नोनी ५१ एवं ... ॥ ...
... ५२ ... ५३ ...
दीर्घत्वा जनार्दनं ... ५४ ... विश्नोस्वसंगमः ॥ प्रा

रा॰ म॰
६

वाच कार्त्तिके पञ्चमासस्तत्र ३० तद्देहं रूपदर्शिव्यामिश्र वतां हृदं च शिव ।। शालग्रामशिलायां तु त्रैलोक्यं सच
राचरम् ३१ यथा सहस्तपादे वैदिकस्तिष्ठति सर्वदा ।। दृष्ट्वा नमस्कृता येन स्नापिता पूजिता तथा ३२ यज्ञकोटि
समं पुण्यं गवां तस्य प्रयच्छति कामाय कोटिशिरो नित्यं नक्तिना विवर्जितः ३३ शालग्रामशिला विप्र हत्या
कोटि विनाशिनी ।। स्मृता संकीर्त्तिता ध्याता पूजिता येन नमस्कृता ३४ शालग्रामशिलां दृष्ट्वा यान्ति पापा
नि देहिनः शालग्रामशिलाग्रे यैः सकृच्चक्रांकितं मुने ३५ वसंति दिवि ते स्वर्गे विष्णुलोके न पश्यः सदा देहिनं
तिनरा नित्यं शालग्रामशिलाजलं ३६ पंचगव्यसहस्रैस्तु प्राशितैः किं प्रयोजनं ।। प्रायश्चित्ते समुत्पन्ने किं
दानैः किं उपोषणैः ३७ चांद्रायणैः किं तावैः स्नपीत्वा पादोदकं शुचिः ।। यो ददाति पीत्वा विष्णोः शा
लग्रामशिलोद्भवाम् ३८ निजापविमुक्तस्तस्मात्तेनेष्टं क्रतुभिः परैः ।। विधिहीनस्य यः कश्चित् क्री
डार्थं प्रकरोति वै ३९ चक्रांके पूजनात्प्रोक्ति सम्यक् फलं ज्ञेयं कं फलं ।। जंबुद्वीपे सरितां श्रेष्ठा चक्रतीर्थं
च तत्र च ४० शालग्रामशिलाश्चैव तत्र तत्र वा समुद्भवः ।। तस्यां हि वंदनायेन माधवो भक्तिवत्सलः ४१ शा
लग्रामशिलामाकाशंश्रिया ... ना विष्णु ... ४२ यो नर उवा

७ यावद्रूपावपं मन्ये यत्र विष्णुः सकलैश्च यः सानां फलदायिने ६९ कालान्तकाय कालाय कालभोगधराय च नमो
ब्रह्मणी शिरोहर्त्रे ब्रह्मण्याय नमो नमः ७० नारद उवाच। स्तुतः शंभुर्बद्धतरं भिक्षरोन जगाद ह। संहर त्वं पुनर्ज्वालां
त्रिलोकीदहनक्षमां ७१ वरं वरय भो ब्रह्मन् प्रीतः स्तुत्यानयातव।। इंद्रस्य जीवदानेन जीवेति त्वं वपा ब्रज ७२ सा
गुरुरुवाच।। यदि तुष्टोसि देवेश त्वं ममाहीं इंद्ररक्षसाशनम् अग्निरेव समं ज्वाल भालनेत्रसमुद्भवः ७३ ईश्वर उवा
च पुनः प्रवेशमायाति भालनेत्रे कपर्दिनी एनं त्यक्ष्याम्यहं दूरे यथेन्द्रं नैव पीडयेत् ७४ नारद उवाच इत्युक्त्वा तं
करे धृत्वा प्राक्षिपल्लवणांभसि।। सो पतत्सिंधुसंगमः सागरस्य च संजने ७५ पतन स बालरूपत्वं गतस्तत्र रुरो
द च।। रुदतस्तस्य शब्देन धावं कंपे धरणी मुहुः ७६ स्वर्गश्च सत्यलोकश्च तत्स्वनो द्बधिरीकृतः।। श्रुत्वा ब्रह्मा
ययौ तत्र किमेतदिति विस्मितः ७७ तावत्समुद्रः संगे तं ब्रह्माणं तत्र दृष्टवान्।। दृष्ट्वा ब्रह्माणमायातं समुद्रो विकृतोञ्जलिः
७८ प्रणम्य शिरसा बालं तस्योत्संगे न्यवेशयत्।। ततो ब्रह्मा ब्रवीद्वाक्यं कस्यायं शिशुरद्भुतः ७९ निशम्य च ततो
धातुर्वाक्यं सागरकोब्रवीत् समुद्र उवाच भो ब्रह्मन् सिंधुसंज्ञायां जातोयं मम पुत्रकः .जात कर्मादि संस्का
रान्कुरुष्वास्य जगद्गुरो ८० नारद उवाच एवं वदति वाक्यो धौ स बालः सागरात्मजः।। ब्रह्माणमग्रहीत्कूर्चे वि

बोधितैः पंचवक्त्रैर्नमयादत्तो ऽभिक्रोमतः ५५ नारद उवाच॥ सेवैवानंदकुवादे वीणायुक्तौ सरितांबरा॥ वस्त्रां शिखः
शिलारूपीवं दापयाद्य भवते ६ ५७ दोलीदारूप वौलोहीले प्यालेरच्या च सैकती॥ मनोमयीमणीमयीविद्रुतिमा ह
विधास्मृता ५८ पालनग्रामशिलायां तु सा सान्निध्यं मत्तः पूजनं मनिर्त्यं संनिहितस्तत्र प्रालग्नानि जगत्प्रभुः ५९
नारद उवाच॥ प्रवंमया श्रुतं पूर्वं ब्रह्मलोके पितामहः ऽ रेतदाख्यानं महन्मे वंशाह बृहस्पतिः ६० शौनक उवाच
कस्मिन्नवै भवत्वं दातुलपी भवतो ऽ कथं वा हरेः प्राणं ब्रूहि कौतूहलेहिनः ६१ नारद उवाच॥ अस्तु
व्रक्तलवहितं कथयामि सुविस्तरम्॥ पुरा पाकः शिवं भुपभात्कैलाशपर्वतं ६२ सर्वदेवैः परिवृतः स्व
परोगणा सेवितः॥ गावदुतः शिवपुरं तावत्तत्र स ह ऽ यावत्ता ६३ पुरुषं भीमकर्माणं दंष्ट्रानखनभीषणं॥ स
पप्रच्छ तेन कस्त्वं मे कुतोगतो जगदीश्वरः ६४ एवं पुनः पुनः पृष्टः यदा नो विवाक्तु ने॥ ततः क्रुद्धो वज्रपा
णिर्वज्रेणाभ्यहनत् दृढम् ६५ तेन स्वकंठे नीलत्वमगाद्वज्रं च भस्मतां॥ ततो रुद्र प्रज्वालतेजसा प्रदहनि
व ६६ दृष्ट्वा बृहस्पतिस्तस्सौ कृतांजली पुटो ऽभवत्॥ इंद्रं च दंडवद्भूमौ कृत्वा स्तोतुं प्रचक्रमे ६७ बृहस्पतिरुवाच
नमो देवाधिदेवाय त्र्यंवकाय कपर्दिने॥ त्रिपुर नाय पार्वतीवल्लभाय हरिसदने ६८ विरूपाक्षाय तिरू

का० के०
रोधितनयः सर्वदैत्यजनेश्वरः ६ दूतोऽहं प्रेषितस्तेन यदाह शृणु तत्तम् ७ समाहूयाम्नयितान्स्थितः सागरोद्भव ॥ नीतानि
सर्वरत्नानि तानि त्वं वत्स यच्छ नः इति दूतवचः श्रुत्वा विस्मितस्मितपूर्वकम् ८ उवाच घस्मरं दूतं गम्भीरो रत्नमन्वितः ॥
समुद्र उवाच ॥ शृणु दूत मया पूर्वं प्रथितः सागरो जलाधिपः ९ मर्यादाश्च कृता दत्ताः स्वकुक्षिस्थास्ततः कृताः । मन्थे विप्र
दितिपुत्रैर्नरद्विषा दितिजास्तथा १० तस्मात्तद्रत्नजातं तु मया चिन्त्यं न वा तु तत्किल रत्नं पूर्वं पुरा देवान्न दित्सया रत्नजः ११
मया तु जेन निहतः प्रविष्टः सागरोदरम् ॥ तत्र दूत कथयस्वास्य सर्वं न पतनकारणम् १२ नारद उवाच ॥ इत्थं विसर्जितो
दूतस्तेनेन्द्रेनागमद्ध्रुवम् ॥ तदिदं वचनं सर्वं दैत्यानां कथयत्तदा १३ तं निशम्य तदा दैत्यो रोषात्प्रस्फुरिताधरः ॥ उद्योग
मकरोत्तत्रोत्सर्वदैत्यजि जीषया १४ तदोद्योगे कृते तस्य दिग्भ्यः पातालतस्तथा ॥ दितिजाः कोटयश्चैते कोटिशः को
टिशस्तदा १५ ॥ प्रकम्पनिष्कम्पाद्यैर्दैत्याधिपतिकोटिभिः ॥ गत्वा त्रिविष्टपं दैत्योऽनन्दनादिवनोपवनं तत् १६ निर्धी
टिपस्तदा १५ ॥ १५ ॥ कुम्भनिकुम्भाद्यैर्दैत्याधिपतिकोटिभिः ॥ गत्वा त्रिविष्टपं दैत्यो नन्दनादिवनं तत् १६ निर्धी
भूस्त्वमरावत्यादेवाद्या यावदं शिताः प्रमत्तात्यतिष्ठंतं दृष्ट्वा दैत्यबलं महत् १७ ततः समस्तवसुरुद्रैर्वदानव सेनयोः
॥ श्रुमालैः परिघैर्वीरी गदावरमुद्गरकृन्तिभिः १८ तेन्यो नेवस्मयात्वंतरद्युद्धमुपरस्परम् ॥ दृष्टोऽर्णवरत्स्यैव
सुधिरौघप्रवृत्ते १९ कर्तितैः पात्यमानैश्च गजाश्वरथपत्तिभिः ॥ भराजनरणेभूमिः संध्याभ्रपटलैरिवर० रा०२०

धन्व न्तरं मुदुः स्थितः ८९ धन्वन्तरस्तस्य कृ खीतेनेत्राभ्यां मगमज्जलम् ॥ कथं चिन्मत्तकृ हस्तु वस्ता प्रोवाच सागरम् ९२
ब्रह्मोवाच ॥ नेत्राभ्यां विद्युतं यस्माद नेनैव जलं मम तस्माज्जलंधर इति ख्यातो नाम्ना भवत्वसौ ९३ अभूत्पुनैवै
वतनुजः सर्वशास्त्रास्त्रपारगः । अवध्यः सर्वभूतानां विना रुद्रं भविष्यति ९४ यत एव समुद्भूतस्तत्रैवानं गमिष्य
ति ९५ नारद उवाच इत्युक्त्वा शुक्रमाहूय राज्येऽभिषेचयत् [illegible] ततः पुरा सरितां नाथं ब्रह्मा तद्दानमब्रवीत्
९६ पृथक् हर्षनात्सुखं न यनः सागर स्तदा ॥ कालनेमिसुतां वृन्दां नाम्नां यथा च ततः ९७ ते कालनेमि प्रमुखा
स्ततो सुरास्तस्मै सुतां प्रददुः प्रहर्षिताः स चापि तां प्राप्य सरिद्राज्यं पार्श्वस्थां ... सहायवान् ली ९८ ॥
इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्यायः २ नारद उवाच केचिच्चैव जिता देवैर्दैत्याः पातालसंस्थिताः ते हि भ्रमं
ले पातालनिर्भयास्तमुपागताः १ कदाचिच्छिन्नशिरसं दृष्ट्वा राहुं स दैत्यराट् वच छ मार्गं वे वृत्तं केनेदं विहितम्
मे २ मार्गवस्तस्य शिरसः छेदं राहोः परं सह ॥ अमृतार्थं समुद्रस्य मथनं देवकारितं ३ रत्नोपहरणं चैव देवै
त्यानां वदरामवान् समुत्थाको धरन्तात् ... स्वपितुर्मथनं तदा हृतं स वैव चामास घस्मरं राजसन्निधौ दूत
स्तिविह्वयन्तात्स्य शर्मी ... ५ गर्वोद्दहनं गौलि स्फुदे वेंकुंवाच ... अवनीत घस्मरउवाच जलंध

प्रपद्य दैत्य कृच्छ्वं स्तुवर्णाद्रिगुहानगात्मुनः ३३ नारद उवाच ॥ प्रनष्टैश्वर्यं समायान्तं दृष्ट्वा देवा सवासवाः
भयद्रुतं कंपितास्सर्वे विष्णुं स्तोतुं प्रचक्रमुः ३४ देवा ऊचुः ॥ नमो भक्तस्य कूर्मादिनानास्वरूपैः सदा भक्तकार्यं च कर्ता
या निहन्त्रे विधात्रादिसर्गस्थितिध्वंसकर्त्रे गदाशंखपद्मारिहस्ताय ते ३५ रमावल्लभायासुराणां निहंत्रे
भुजंगारियानाय पीताम्बराय मखादिक्रियाणां च कर्त्रे विकर्त्रे शरण्याय तस्मै नताः स्मो नताः स्मः ३६ नमः दैत्यसं
तापितामर्त्यदुःखाचलध्वंसदंभोलये विष्णवे ते ॥ भुजंगेशतल्पाय चन्द्रार्कचंद्र त्रिनेत्राय तस्मै नताः स्मो न
9 ताः स्मः ३६ नारद उवाच इति देवास्तुतिं श्रावं कुर्वन् हि दनुजद्विषः ॥ तावत्सुराणां मायया निर्विसाता विष्णु
नानदा ३७ सह सोप्यायादैत्यारिः कृपयान्वितमानसः ॥ ... सह कुरुर्ङ्वं वेगात् लक्ष्मीं वचनमब्रवीत् ३८ वि
ष्णुरुवाच जलंधरे रणे भ्रात्रा देवानां कदनं कृतं ॥ तेनाहूतो गमिष्यामि युद्धाय त्वरान्वितः ३९ श्रीरु
वाच ॥ अहं ते वल्लभा नाथ भक्ता च यदि सर्वदा ॥ तत्कथं ते मम भ्राता युद्धे वध्यः कृपानिधे ४० श्रीभगवा
नुवाच ॥ रुद्रांशसंभवत्वाच्च ब्रह्मणो वचनादपि ॥ प्रीत्या च तव नैवायं मम वध्यो जलंधरः ४१ इत्युक्त्वा ग
रुडारूढः शंखचक्रगदासिभृत् विष्णुर्देवगणैः सार्धं ययौ युद्धे देवास्तु वंदिते ४२ अथ पारुराणां जालगम नृवा

तत्र युद्धे मृतान्दैत्यान भार्गवस्तादति प्रवत ॥ विषवाम तु संजीविन्या मंत्रितैस्तोयबिंदुभिः २१ देवानवितथ्या युद्धे तत्रा

त्रि नवदे गिराः दिव्यौषधी समानीय द्रोणाद्रेः सपुनः पुनः २२ इत्थं देवान्हतान् युद्धे पुनरेव समुत्थितान् ॥ जलंध

धरः क्रोधवशो भार्गवं वाक्यमब्रवीत २३ जलंधर उवाच ॥ मया देवा हता युद्धे उत्तिष्ठंति कथं पुनः तव संजी

वनी विद्या नैवान्यत्रेति विश्रुतम् २४ शुक्र उवाच ॥ दिव्यौषधी समानीय द्रोणाद्रेर्गो रसुरान् ॥ जीवय

त्येव देवान् द्रोणाद्रिं तत्र [illegible] तरसा २५ नारद उवाच ॥ इत्युक्तः स तु दैत्येन्द्रो नीत्वा द्रोणाचलं तदा ॥ प्राक्षि

पत्सागरे तूर्णं पुनरागान्महाहवं २६ युध्यदेवान् हतान् दृष्ट्वा द्रोणाद्रिमगमन् सुराः ॥ नावसत्र गिरीन्द्रं तं नदद

र्शुः सुराधिप २७ ज्ञात्वा दैत्यकृतं द्रोणं विवशो भयविह्वलः ॥ भ्राजत्यहूर्गच्छाजद्रेः [illegible] कुलितविग्रहः २८

पलायनं ततो दैत्यो नाभजत्तु वने रणः ॥ रुद्रं प्रासं भवोहोत्सवम् [illegible] बोधितम् [illegible] तदा चरंदेवानपि

३ लितास्तावदैत्येन वर्धमानस्तपलायं तदिवौकसः ३० देवानपि तान्दृष्ट्वा दैत्यो सागरनंदनः शंखभे

राजयरवैः प्रविवेशामरावतीम् ३१ प्रविष्टे नगरीं दैत्ये देवाः शक्रपुरोगमाः सुवर्णाद्रिगुहां प्राप्ता न्यवस

न्दैत्यपीडिताः ३२ ततस्तु सर्वेष्वधिकारेषु [illegible] विनिवेशयत् ॥ शुंभादिकान्दैत्यवरान्

महावल्लीस्थावधित्वा सरोवादीननवद्भुतं वली ६६ देवगंधर्वसिद्धैश्चान्यैर्वैरात्तसमानुयानस्वपुरे नगरान्के
त्वारा यासन्त्वन- तेपम ॥ एवं ज लं धरः कृत्वा रेवा स्ववशवर्तिनः धर्मेण पालनामास प्रजाः पुत्रानिवौरसा
न् ६८ नकश्चिद्वक्ष्या धितो नैव दुःखितो नकृशस्तथा नदीनो दृश्यते तस्मिन् धर्मा राज्यं प्रशासति ६९ एवं महीं
पालयति दाननवेंद्रे धर्मेण सम्यक्च वहत्सु वा हि ॥ कदाचित् गणपतत्वलं स्त्री विलोक्य तं स्त्री रमतां च सेविन्
म् ७० समां संपूज्य विधिवद्धनवेंद्रो तिमन्नितः मांगहस्तत दा वा वं जगाद मुनिसत्तम ७१ कृतः प्रागाम्यते ब्रह्म
न्किंचिद्हद्वंतवा कश्चित् ॥ यद्यपि नित्य चायात सदा सावधमां मुने ७२ नारद उवाच ॥ गतः कैलासशिखरं देवं
द्रष्टुं यदृच्छता ॥ तत्रोमया सहासीनं दृष्टवान् स्मितांकरं ७३ योजनायुत विस्तीर्णे कल्पद्रुममहावने ॥ कामधे
नुसताकीर्णे चिंतामणिसुदीपिते ७४ तं दृष्ट्वा महाश्चर्यं चित्तकौमिभवत्तदा कापी दृशी भवेद्द्विद्विस्त्रैलोक्यां
वानवेति च ७५ तावत्तत्राविद्वैत्यं द्रुसमृद्धिः संप्रकृतामया तद्विलोकनकामोहं त्वत्सान्निध्यमिहागतः ७६ त्व।
समृद्धिसमां पश्यन् स्त्रीरत्नरहितां धुवं तर्कयामि धियाद्य स्त्रीलोकौ न समृद्धिमान् ७७ ददस्या लावण्य
जलधौ निमग्नश्चतुराननः ॥ स्वचैवं लमु चेप्रवंतपाकाश्चोयमिदते ७८ वितराजोऽस्यि विधिश्चायमदत्ताः ॥ १० राम०

तत्र पीडिताः वात्या विवर्जिता दैत्या वभ्रमुर्नेवपक्षा ह्वनाः ॥ ततो जलंधरो हृष्ट्वा दैत्यान्वात्याप्रपीडितान् ॥ ऊर्ध्व
त्यनयनेक्रोधात् ततो विष्णुं समभ्यगात् ॥ ततः समभवद्युद्धं विष्णुदैत्येंद्रयोर्महत् ॥ आकाशं कुर्वतो बाणै
स्तदा निरवकाशताम् ॥ विष्णुर्दैत्यस्य बाणौघैः ध्वजं छत्रं धनुर्हयान् ॥ चिच्छेद तं च हृदये बाणेनैकेन ताड
यत् ॥ ततो दैत्यः समुत्पत्य गदापाणिस्त्वरान्वितः ॥ आहत्य गरुडं मूर्ध्नि पातयामास भूतले ॥ विष्णुर्गदां स्वख
ड्गेन चिच्छेद प्रहसन्निव ॥ तावत्स हृदये विष्णुं जघान दृढमुष्टिना ॥ ततस्तौ बाहुयुद्धेन युयुधाते महाबलौ
॥ बाहुभिर्मुष्टिभिश्चैव जानुभिर्नादयन्महीम् ॥ एवं सुचिरं विष्णुः कृत्वा युद्धं प्रतापवान् ॥ उवाच दै
त्यराजं तं मेघगंभीरया गिरा ॥ विष्णुरुवाच ॥ वरं वरय दैत्येंद्र प्रीतोऽस्मि तव विक्रमात् ॥ अदेयमपि ते द
स्यामि यत्ते मनसि वर्तते ॥ जलंधर उवाच ॥ यदि तुष्टोऽसि भगवन् वरमेनं ददस्व मे ॥ मद्भगिन्या सह त्वं तु
मद्गेहे सगणो वस ॥ नारद उवाच ॥ तथेत्युक्त्वा स भगवान् सर्वदेवगणैः सह ॥ जालंधरं नाम पुरं जगाम द
यया सह ॥ जलंधरस्तु देवानामधिकारेषु दानवान् ॥ स्थापयित्वा सदैत्यैः स्वं तु नरान् आजगाम महीतलम् ॥ देवगं
धर्वसिद्धेषु यत्किंचिद्रत्नसंस्थितं [illegible] ॥ तालेषु वने दैत्यं निघ्नन्स

कौ॰

११ ऽमरस्तस्माच्च बुद्ध्या वारितः नैवामुं बध्नतावेवि हृतो वंचरस्तस्मात् ९ राहुरुवाच ब्रह्माणं मां महादेवस्त्वादितं

समुपागतः महादेवोऽवदः स्म त्वां ग्रासयस्व तदाब्रवीत् १० हंचेविदुरुच स्म त्वा राहुं तत्याज्य सोऽम्बरे राहुः त्यक्तो

सप्तरूषो महादेवं व्यजिज्ञपत् ११ राहुरुवाच ॥ क्षुधार्तो मां वासीत्स्वामी नत्वत्तत्राम प्यास्मि सर्वदा किं भक्ष्यं

मम देवे पातताऽऽयमं प्रभो १२ ईश्वर उवाच संभक्ष्यात्मनं पाचदो मासं तवं हस्तपादौ ॥ १३ नारद उवाच ॥

सदिवेनैव चास्मा राहुरुक्तः स्वकम् हस्तपादेंद्वं मांसं शिरः शेषोऽवशमानवत् १४ दृष्ट्वा शिरोऽवशेषं तं

11 सुप्रसन्नस्तदा शिवः पुरुषं भीषकं मीत्यं तमुवाच वसावि स्मयः १५ ईश्वर उवाच त्वं कीर्तिमुखसंज्ञो हि भव मे द्वा

रगः सदा त्वदर्चो येन कुर्वन्ति नैव तेमम शिवं करः नारद उवाच तदा प्रभृति देवस्य द्वारि कीर्तिमुखः ततः ना

र्चयन्तीह ये पूर्वं तेषामर्चा वृथा भवेत् १७ राहुर्विमुक्तो वक्त्रेण सोऽपतद् वैरस्थले ॥ अतः सर्वाचारो मत्वा नमो

चैव कपोनगतः १८ ततस्तु राहुः पुनरेव जातमात्मानमक्षिप्तमिवमन्यमानः समेत्य सर्वे रूपकं च मरुज्जलं घरायै

दादिविरचितेतत १९ ज लेंद्यपरस्तत वकुत्वाको माकुलित विग्रहः निर्जगामास्पदेश्यानां कोटिभिः परिवारितः

२० गतस्ततः समागतः सक्रोधो राहुस्तत्र प्रज्वलितो भवत् मुकुटश्चापतद्भूमौ वेगात्प्रस्खलितं द्विषः २१ दैत्यसेन्यावृतैस्त रामं॰

११

स्वलीलया निर्म्माय स्वच्छन्दं तं त्रोषितवान् नवधा ॥ कृतः ७६ ॥ ब्रह्मरोगगाकन्याबाधाय पित्वऊह्रे स्थिता ॥ तपावि
तानयार्वैस्याद्देवताहरण्पी ॥ ७७ ॥ भुवम ॥ ७० ॥ अतः स्त्रीरत्नसंभोक्तुः सम्यद्भिस्तस्य लुब्धरातपकाततव देत्येंद्र सर्वरत्नाधि
पस्य च ॥ ७८ ॥ एवमुक्त्वा तमामंत्र्य गतो मयि सदैत्यराट् तद्रूपश्रवणो दासीदनंगज्वरपीडितः ॥ ७९ ॥ इति श्रीकार्त्तिक
माहात्म्ये पृथुनारदसंवादे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ प्रथमं सेवैनयामास दूतं सिंहिकासुतं ॥ स्वंदमौ पितर
किंचिद्धिसुमायानि निहितः कैलाशनगमनद्रुतः कुर्वन्नभ्रु लेंदु मवेर्दीसम ॥ का छैनकू लपदेंदु वर्वसंस्थांगजे
नतुर निवेदितस्तद्देपाथनंदिनासवनेषितः ॥ अम्बकभ्र लनताखदेत्रिनोसोवा जनब्रवीत राहुरुवाच ॥ देवपन्न
गसेव्यस्य त्रैलोक्याधिपतेः प्रभोः भीतु स्वसर्वरत्नस्य प्रशंस्य शृणु वचखेज ॥ एनपान ना विनोमित्व मश्चिः
मालावहस्य च ॥ दिगंबरस्य ते नाधीकथं हैमवती शुभा ॥ ८ ॥ अहं रत्नाधिनाथोऽस्मि साचस्त्रीरत्नसंज्ञिता ॥ तस्मा
न्ममैव सा योग्या नैव भिक्षाशिनस्तव ॥ नारद उवाच ॥ वदत्येवं तदा राहौ भ्रूमध्या च्छूलपाणिनः ॥ प्रभवत्पुरु
षो रौद्रस्तीव्राशनिसमस्वनः ॥ ६ ॥ सिंहास्यः प्रचलज्जिह्वः सज्वालनयनो महान् ॥ ऊर्ध्वकेशः शुष्कतनुर्न्नृसिं
ह इवापरः ॥ ७ ॥ स तं खादितु मा वेगात् ... मपिनयशिरो वदनात् सवद्धायतमम ॥ ८ ॥ लाधारि

रणस्यास्वसंकुलं मेघमन्द्रं गदांबोधनिस्वनैर्वीरहर्षिणी: ३८ गजाश्चरथचवैश्मना दिताजरथीकं पता पा ति
नोमरनासो घमुषल्लयाशतोमरै: ३५ ध्वर: जतनभ: घरविन्दुत्को मिरिवसंवृतं निहतैरथनागैश्च नरैश्च नि
वीराजत ३६ वृक्ष्माहता वलणैर: एकलैरिवसंवृता व नश्या छिप दिलौचे दैत्याहतनगरोस्तथा साच
स्यकृतं नासवं कोचेगैररामभ्याभवतदा ॥ अमणाहत दैत्यौ घान्नमार्गव: समजीवयत ३७ पुर्षपुन: पुनश्चैवा
चास्तसंजा वनीवलात ॥ तं दृष्ट्वा व्याकुलीभरता गणा: सर्वे मया हिता: ३८ रा दासुरैः वरे वायत: सर्वंश्पुरु
वेष्टितम ॥ न्यूपरुद्धमुखास्तेत्याव रवातीव भीषणा: ३९ तालजं घोदरी वक्रोस्तनाद्यीडितं रुहा ॥ सा
बुद्ध रथिमासा चान दवंतीमहासुरान ४० मार्जवंस्वमुजेके त्वाज गामांत हिताभवत ॥ विच्छन्न मार्गवंह
स्यादैत्यसेनागणस्तदा ४१ पुनस्तान वदनाहवी निजच्छुद्दुंदुं मिदा: भ्रष्टा भज्यत दैत्यानां सेनागणा मया
हिता: ४२ वायुवेगहताबद्धत्वकीर्णान्परासंहति: ॥ भगांगणा मयान्त्रे नां हृस्वामवृतावसु: ४३ निपु ३
मसेनान्यौका लनेमिश्चवीर्यवान ॥ उपस्तेवारयामासुर्गतासिनोमहाबला: ४४ मुंचत: पारवर्जाति
ष्यावर्षाववलाहका: ॥ ततो दैत्यप्रहारौघास्तेपललभाइव ता: प्रजा: ४६ रुरुधु: स्वं दिश: सर्वा गणा देना

च विमानानां कृते स्तदा ॥ प्रराजत नभः पूर्णं प्रावृषीव वलाहकैः २२ ततस्तो योजयंते दाहं प्रादेवाण् कपुरोगमाः ॥
ज्वलितास्त्र चाजग्मुः अतुलिनं तं विजित्य सेवुः २३ देवा ऊचुः न जानासि कथं त्वाबिन्दु देवापति मितं ब्रवीत त
दस्मद् वरणार्थी वजहि सागरनंदनम् २४ नारद उवाच ॥ इति देववचः श्रुत्वा प्रहस्य वृषभध्वजः प्र
हविकुंभ समाकृष्य वचनं चेदमब्रवीत् २५ ईश्वर उवाच जलंधरः कथं त्रिदशो न हतः संगरे त्वयाऽतः स्तुहं चै
वपातो सिद्धत्त्वकावैकुण्ठस्य मानसः २६ श्रीभगवानुवाच तवांशसंभवत्वाच्च भ्रातृत्वाच्च तथा श्रियाः नमया
निहतः संख्ये त्वमेव जहि दानवम् २७ ईश्वर उवाच नावमेभिर्महात्मानः वाह्न्यास्त्रैर्दुर्जयतमवा देवैः सह
स्वतेजोंशं एतस्मायैदीयतां मम २८ नारद उवाच ॥ एवं विष्णु मुख्या देवाः स्वतेजांसि दुस्तदा ताभ्ये कृत्वं
गतानि सोह ह्याग्निवंचापुवन्महत् २९ तेनाकरोन्महादेवी सहसा सुनुत्तमम् चक्रं सुदर्शनं नाम ज्वा।
लामालातिभीषणम् ३० तेजः शेषेण तत्तावज्जातं चक्तं नाहरः तावज्जालंधरो दैत्यैः कैलासतल भूमि
कुरु१ह त्वस्य स्वरस्य पालिनां कोटिभिर्वारिवाधितः संदृश्य ... सर्वे जग्मुर्देवा व्यजगतम् ३१ एव
चेरुगिरणाः सर्वे कैलासेषु दुर्मदाः ततः समभवधुदं कैलासोपत्यकासु वि ३२ वमया । ... दैत्यानां घो

का०
२५

कुंभंहृदि विव्याधवज्रिणा ५८ सारथिं चशिखिवाणैः पातयामासमूर्च्छितेनतोतिकोपः शूलमादायधावागता
दिव्यं ५९ सवज्रं शिशिरं दिव्यानलाद्‌जलंदरस्वनः ग्रहकैःदाशनिकांगपन्नलालहृदयेपतनः ६० तज्जो
दरस्थपतितःपदाविरीभवकूल ।। ततोलंबोदरःकुंभंहस्वापरशूनाहृदि ६१ शूलपातवत्तदाभुग्नोमूर्छं
याददहस्वनः काल नेमिनिर्जित्यंभस्त्रावृतोलम्बोदरं पारैः ६२ युगपज्जघ्नुतःको धामीत्रेनैवमहतःहृ
दयस्तंबीमामायमालोकनाथवृजोमहाबली ।। ६३ ग्रस्यमानतवेगेनभ्रतकोटिवृतस्तस्य कंठस्त्रं
ग्रावपिवेतालायोगिनीगणाः ६४ विपाकायोगिनीसंग्रामगजपियनचवुः ।। ततः किलकिलारावैः सिं
हनादैःसपर्धरैः ६५ विनादितादपुरकैःवृष्टिवीसमकंपवर ।। ततोस्ततावधावंतमत्रयंतिमद्दान
वान ६६ उत्पतंत्याययनंतिरमनन्दमारतांगाने नंदीवकार्तिकेयगजसमीर तोलवराक्षितो ६७ निजघ्नु
स्ततोदैत्याभितंतरयारचैः शिवमायविनाहतौदैत्यैः पतितौ भीतितौस्तपाद ६८ ह्वा कुलाहनमवत्सेनावि
नलवहतनादा ।। यतिध्वस्तांतदा सेनां द्रष्टासागरनंदनः ६९ रथेनाविपताके नसंग्रामेसगतोबली ।। हः
स्वपस्पजरथसनादैः शंखभेरीरवैस्तथा ७० ग्रसमवखिहदाथस्वनेनपोरुमयो स्तथा ।। जलंधरस्पररक्षातोति

२५
राम०

13

मके स्ववत गणाः पारदतोर्भिनीकृ छिरास्रवर्षिणः ॥ वेसंतकिंपरु कामाना नवस्नापतकिंचन: पति
ताधातमनानाम्व्यधि नामिनिन्नास्तदा गणः ॥ तस्कासंग्रामम् मितु सर्वेऽपि वि मुखान्भवन् ॥
ततः प्रमगनस्ववलं विलोक्य गजास्यनंदी स्वरका तिकेया: ॥ निराचिता दैत्यव रान्सह निवा
रयामास्तु रमर्दयन्ते ॥ तेजग्मुर्विवशान्दृष्वानंदीभूतु खक्षरान्तुखान ॥ प्रमर्दोदन्यघावं
तरुं हुम्रुरु वदानवाः नंदिनं कालनेमिस्तु शुंभोलम्बोदरं रंतस ॥ निशुंभः स्वसुरवं वेगान्दन्यधा
वतदं पिताः निशुंभं कृतिकेयस्य मयुरं पंचभि: शरै: ॥ दिविव्याधवेजेनमूर्छितः सन्यपा
तह: ततः क्लिंधरः राक्षिंजनाकम्णाह सोविन: ॥ तावन्निशुम्भो वेगेन स्वपातमातनपातयन् ॥ ततो
नंदीश्वरो वाणैः कालनेमिमविध्यत ॥ सप्तभिस्त्वह थान्के गं रथं सारथिमछिनत् ॥ का
लने ॥ नेमिस्तु संक्रुद्धो धनुश्चिच्छेदनंदिन: ॥ तदानंदीश्वरस्तेन त्रिशूलेनाहनद्रुम ॥ स
शूलाभिन्नहृदयोहता श्वोहतसारथि: ॥ पूद्गुप खरनाल ऋषे लार्चुंसो व्यचालनव ॥ शुभ
शुंभोगरोदजरपानदवदवागेमे ... पुरु रूपाणी ... छत्रम् ॥ ततो गंरोपाय्

का०

१७ दैत्यान्निर्जघ्नुः शरवृष्टिभिः ३६ दैत्यास्सानीकं संहृत्वाहेडं देवैर्विदुद्रुवुः कार्त्तिकेयशक्तिनिर्हताः पातकानि वन्तद्रुवात ३७ जले
परस्ततो दैत्यान् विद्रुतान् वै स्कन्दं गरे कौञ्चाद्यावच्छ्रशङ्खसं मन्दुचेन्न बाणान्सहस्रशः ३८ रुद्रभौमिस्नुमोऽस्य मुख्व:
कालनेमिर्बलाहकः ॥ खड्गरोमा प्रचण्डश्च घस्मरश्च पिवंधगुः ३९ बाणांश्चकार संघन्दं हस्तत्रतिरेव प्रभुः
॥ बाणजालमनादृत्य पस्खलाशोरस्य सोन्नभः ४० दैत्यान्याधाविलसलिः विउत्तानकरोत्तदा ॥ अथ चण्डबाणजालैः
घैरपातयतन्तले ४१ खड्गरोमाः शिरः कौञ्चतया परस्तु नादृत्य नत ॥ बालाहकस्य च शिरः खड्गेनाकरोद्द्वि
74 धा ४२ अवधाच्च घस्मरं दैत्यं यावेनाभ्याहनद्धुवि ॥ अवमेन हताः केचित्केचिद्द्वाग्निर्भ्रियातिताः ४३ नचेन्द्र
रस्सुराः स्याक्षुतजाः सेहादिताक्षया ॥ ततः कौञ्चतिलान्सा कोपाद्दुर्ढं जलं धरः ४४ ज्ञुद्ध स्वाघमनसाद्वैक्षिप्ते
भिर्निहतैस्तव ४५ बाह्वक्षिर्चिद्दर्भं तेरिपतदर्पावजठाधारः रैलं हृद्रूपवाच गौञ्चावामाहसमरेतीव्राप्यानिसम
स्वनैः गैरतो वाचा दृढकाघसमूहत्याज चानवशमस्वजम ॥ तानन्त्रापालि सिन्ते बाणौ ऽश्वद्देहद्रहस
निव ४७ ततोहयान् स्वजं छत्रं धनुर्छिच्छिद सत्तमिः सच्छिन्नधान्वोर्वी रथोजहासु हस्यवेगवान् ४८ प्र
स्य चावच्छिवंता वद्धुदं बाणौर्द्विधाकरोत् ॥ तथाविस्तुहिम हस्यवद्योरस्ड जि सोयस्याप ४९ तावद्देवेनवा राम०
१५ ९६

हारपटलैरि ॥९१॥ छायावाद्विचोरा छन्नमंतरं स्वनपद्यत॥ जगतोथ्यां दंचमिर्भिर्बिछन्नासेनानीर्दंचमिर्परैः ॥९२॥ विर
भद्रं च विंशत्या नननादस्य महास्वनः॥ कार्तिकेयस्ततो दैत्यं पञ्चाविंशत्या घसत्वरः ॥९३॥ जघन्नत्र शाद्भिर्निर्भिन्नः
किंचिद्व्याकुलमानसः ततः क्रोधपरीतात्मा कार्तिकेयं जलेचरः ॥९४॥ गदयाताडयामास चतस्त्रिमितले वतर
तयैव नरिनं वेगाद्वर्तितवत्स तले ॥९५॥ ततो गलोष्ठ्यरक्तौघोगाढं सत्कुनाछिन्नतः वीरभद्रस्त्रिभिर्बाणैरद्रि
छिन्नाधरानन ॥९६॥ सप्तमिश्च पंचकेतु धनुः छिन्नं चाप्रिछिदे ततो तितुक्रौ दैत्येंद्रः पाद्विमुद्गरमादरात्माः ॥९७॥ ज
घ्नेवं पातयामास रथवर्यं समारुहत्॥ अथ पादचरेणैव वीरभद्रस्समन्वितः ॥९८॥ ततः सोपि स्वयं संकाचोद्यु
युध्याते परस्परम्॥ वीरभद्रस्ततस्तस्य खड्गापाञ्चागोरघातयत् ॥९९॥ खड्गं चाद्भिश्छिदे दैत्यो जगाहदेवाशिचं ततः
सर्वं रभद्रं त्वरया भियाम्य जघान दैत्यः चरि द्योमपद्धि॥ सचापि वीरः प्रतिभिन्नमर्दो पपात भूमौ रुधिरं स
मुद्गिरन् ॥१००॥ इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ नारद उवाच पतितं वीरभद्रं।
तु दृष्ट्वा रुद्रगणा भयात् ॥१॥ युद्धं त्यक्त्वा दुद्रुवुस्ते क्रोशमाना महेश्वरं ॥२॥ तं च कोलाहलं श्रुत्वा गणानां चंद्र
शेखरः॥ ॥३॥ वृषभं समारुह्य संग्रामं नाहसन्निवेश रुद्रानापंचमालोक्य सिंहनादैर्गणाः पुनः निवृत्ताः संगरे

का० १५

पुनर्जालंधरं पुरम् ॥ पृथ्वी ... दृष्ट्वा गंधर्वान् कृत्वाऽथ विष्टितः [illegible] प्रेत स्त्रीन गतं तं मायां दृष्ट्वा सवृत्तोऽतदा ॥ ततः

क्षितो विस्मितमानसः । पुनर्जालंधरं पुरामप्युपायज्ञं तं चूर्णं [illegible] सचापि दैत्यः पुनरागतं पीवं दृष्ट्वा ... रोदैः सम्यक्

रक्षितो [illegible] विष्णुर्जालंधरं गत्वा दैत्यस्य पुरमेदयां ... निवृत्तस्य ... दृष्ट्वा करोन्मतिं [illegible] पूर्ववद्दारकारे

वीरस्व प्रभ ... ॥ ... द्विजवरं [illegible] ... विततम् ॥

दक्षिणापथं गतं ... तंत तदा [illegible] ... ततः प्रवृत्ता सा बाला तत्स्व...

... [illegible] ... निर्गतिः ... बिन्दुला [illegible] कुत्र विना

लभस्व ... ॥ ततः सा ... नगरोद्यानमागमत् [illegible] तत्रापि सा जाता बाला ना

लभत्कुत्र चित्सुखम् ॥ वनाद्वनांतरं ... ततः सा ... बाला ...

... तदा ... संप्राप्तं ...

... [illegible] ततस्तत्क्षणात् ... भयात् मुने ... [illegible] मुनि।

... ॥ हुंकारे ... [illegible] तद्धुंकारमथ ... राम० १५

25

लोके ऽपि चोपमात्रमप्याकृतः ॥ ततो जलंधरो दैत्यो महारुद्रं बलाधिकम् १६ ससर्ज मायां गांधर्वीमद्भुतां रुद्रमोहिनी-
म् ॥ ततो जगुश्च ननृतुर्गंधर्वाप्सरसां गणाः १७ तालवेणुमृदंगाश्च नादयंति स्म वा परे ॥ तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं
रुद्रो नादविमोहितः १८ पतितान्यपि शस्त्राणि करेभ्यो न विवेद सः एकाग्रीभूतमालोक्य रुद्रं दैत्यो जलंधरः १९
कामार्तः स जगामाशु यत्र गौरी स्थिताभवत् ॥ शुंभनिशुंभौ स्थाप्य [illegible] महाबलौ २० दशदोर्दंडपं-
चास्यस्त्रिनेत्रश्च जटाधरः महावृषभमारूढः सर्वतो जलंधरः २१ अथ रुद्रं समालोक्य प्राप्तं भवानी मा ॥
ऽभ्यागच्छन्तीं सखीमध्यात्तद्दर्शनपथे ऽभवत् २२ यावद्ददर्श चार्वंगीं पार्वतीं दनुजेश्वरः ॥ तावत्सवीर्यं
मुमुचे जडांगश्च ततो ऽभवत् २३ अथ सा त्वातता जोरी दानवं भयविह्वला ॥ जगामान्तर्हिता वेगात्सा तदोत्तरमा-
नसम् २४ तामदृष्ट्वा ततो दैत्यः क्षणाद्विद्युल्लतामिव ॥ जवेनागाच्छंभुं यत्र देवो वृषध्वजः २५ पार्वत्य-
पि महाविष्णुं संस्मार मनसा तदा ॥ तावद्ददर्श तं सा वै निविष्टं समीपगं २६ पार्वती चावदद्विष्णुं जलंधरो दैत्यः
कृतवान्परमाद्भुतम् ॥ तत्किं न विदितं देव त्वया चेष्टितं तस्य दुर्मतेः २७ श्रीभगवानुवाच तेनैव दर्शितं पं-
था अस्माकं अपि च तथा ऽस्माकं नान्यथा [illegible] पातिव्रत्यसमन्वितः २८ नारद उवाच जगाम विष्णुरित्युक्त्वा

का० १६

एतद्वनमध्यस्यात भुक्त्वा वृक्षवासरम ॥५५॥ केदारचित्स्फुरत्तस्कंते ह्रस्वाविचिन्त्यतमेवहि ॥ निर्भर्त्स्य कैतवसंयुक्तां वृन्दा
वचनमब्रवीत ॥५६॥ वृंदोवाच ॥ गच्छ मायया सततमिदं हित्वाभवत्वन्ह प्रियं जनः येनतेहं लिनाख्यस्तं नातिवृतं महा
व्रतं ॥५७॥ न नंमे निहतो भर्त्ता जालन्धरो ... वचः ॥ नातितत्त्वं वरनारे वनवैचरव्यं समभवत ॥५८॥ तज्ज्ञातं मेति
मंदाया नीवितेन मम ... किम ॥ इत्युक्त्वा वचनं वृंदा जीवनं त्यक्तुमुद्यता ॥५९॥ श्रीकण्ठ उवाच ॥ वक्तुन्त
स्तेयतिरहंमाय यामेवराचरम ॥ नमे वरूपं त्वन्वेजीना रविदृष्टहृदि रंप्ररा ॥६०॥ प्रिवासहै संप्राप्यैवम
मवद्रस्थलं चते ॥ प्रियाक्षिमे त्वं सुश्रोणि नचवैचव्यमस्ति ते ॥६१॥ इतिवाक्यं निशम्याथ प्रसादयन्ती पुरुषाहरिं
त्वंपि लाभवशो विद् पुनः प्राहह रिस्मतामन ॥६२॥ श्रीमज्जनार्दन उवाच ॥ प्रवदं तेवरं वन्मामन्यः कोपनेमुखा ॥
त्वमधिस्थावराभत्वामधिसंयोजमेष्यति ॥६३॥ वृंदोवाच ॥ स्नातो सित्वंमया सम्यगाधि प्रत्यहृ चेतसा ॥ योत्व
यामा नयाद्यास्यैास्वकीयो हर्षितोमम ॥६४॥ तावेवराद्दसोमत्वात नभार्या हरिणातः ॥ त्वंचाविमनर्या दुः
खार्त्तौ वनेक विसहाय वान ॥६५॥ भ्रमन्चौर्यं करस्यास्तु पत्तोपि ... त्वमागतः इत्युक्त्वा सातदा वृंदा प्राविशद्
व्यवाहनम ॥६६॥ विष्णुना वार्यमाणापि तत्सिम्नासक्तमानसा ॥ ततोहरिस्तामनुसंस्मरन्मुहुर्वृंदाचितामस्म राम० १६

ध्वांतौ विमुखौ जातौ प्रणम्य दंडवद्भूमौ इंद्रो वचनमब्रवीत् ईं२ इंद्र उवाच ॥ रक्षिताहं त्वया घोरात् भयादस्मा
त्कृपानिधे ॥ किंचिद्द्विजस्य मुनिश्चापि किंकृपया तन्निपातमप ईं६ जले घोरो हिमे मर्त्तो रुद्धं यो युगान्तः भ्रमो ॥ स
तत्रास्ते स्वयं पुष्टेन नैकपद्मवसुव्रतः ईं२ नारद उवाच मुनिस्त्वत्काश्यपस्नाको सर्वैक कृपयो ईं६ मवैत्तत ॥ ताव
त्कृपयाऽऽसमायातौ तं प्रणम्याग्रतः स्थितौ ईं६ इंद्रः कवेंद्रोऽहं सौनौ दृष्ट्वा चिंतनमस्मरः ॥ यथा तम्रद्धिताम्
यो मर्त्ती व्यसनदुःखिता ईं० कमण्डलुजलात् शक्ता मुनिनापूर्णाखिला तदा ॥ मर्त्तं भालेस्वकं भालेंकृत्वादिनाऽ
रोदह ईं० इंद्र उवाच ॥ यः पुरासुरसंवादैः विनोदप्रसिंमां ब्रवौ ॥ सकपोन वदस्यवैलोभं मामनाग सं ईं६
येन देवाः सगंधर्वाः निर्जिता विष्णुना सह ॥ सकपोतापसेनत्वं त्रैलोक्य विजयी हतः ईं० नारद उवाच ॥
दूरेत्वेति महावेगः तं मुनिं वाक्यमब्रवीत् इंद्र उवाच कृपानिधे मुनिश्रेष्ठ जीवयैनं मम प्रियम् ईं२ त्वमे
वास्य पुनः प्राणैर्जीवनाय मतो मम नारद उवाच ॥ इतितद्वाक्यमाकर्ण्य ब्रह्मस्य मुनिरब्रवीत् ईं२ नायं नी
वति तं प्राणो रुद्वेलानि हतो ह्यद्धितयाल कृपया विष्णुनं संजीवयाम्यहम् नारद उवाच ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे या
वद्भस्म सागरनंदनः इंद्रमालीं [illegible] वचनमब्रवीत् [illegible] ईं२ [illegible] मर्त्तोरह स्वाह चिंतमानसारे

का०

१७ हारतच्छिद्रः कायान्महदावतलोवनं १२ रुद्रा ऊचुः भवानो यन्नादयन्वसुधातलम् । प्रपक्वकलादयो देवा हर्षो

त्फुल्ललोचनाः १३ ब्रह्माद्याश्च शिरसा हृद्यं यं यच्च विष्णु वेष्टितम् देवा ऊचुः महादेवत्वयाद्यावत्सिताः पातुलोभयात्

१४ किं चिदन्यत्समुद्भूतं तत्र किंकरनामहेवेहालावयव संभ्रान्तो विष्णुर्देवान्तिमोहितः १५ रुद्र उवाच गच्छ

ध्वं सरणं देवा विष्णोर्जीवन्तु तदा परस्परं ... मोहिनी माया सा वः कार्यं करिष्यति १६ नारद उवाच स सुत्का

नर्दं चेदेवः सद्ध्रुतगरीवर्तः ॥ देवास्ततस्तुर्ष्णं लब्ध्वा कृतिं मति वत्सलां १७ देवा ऊचुः पदुद्भवाः सत्वरज

स्तमोगुणाः सर्गस्थितिलयं सनिदानं करणाः बुद्धिश्च या विस्वामिदं भवान्भवीतनोति ... मूलप्रकृतिं नताः स्म

२१ तां १८ यद्भवकर्माण्यवजगत्स्थितिलयो विश्वे देवर्षिं विदुः प्रकृतिं नताः स्म ताम् ॥ यद्भक्तियुक्ताः पुरुषास्तु नित्यं दरि

द्रसंमोहपरात्मवादीन् १९ जयान्ति ... वत्सलां तदैव मूलप्रकृतिं नताः स्म ताम् नारद उवाच ॥ स्तो

त्रमेतत्त्रिसंध्यं यः पठेद्देकाग्रमानसः ॥ दरिद्रमोह दुःखानि न कदाचित्स्पृशंति तम् २२ इति स्तुवंतस्ते देवास्ते

जोमण्डलमास्थितम् ददृशुर्गगने तत्र ज्वालाव्याप्तदिगंतरम् २३ तन्मध्याद्भारतीं सर्वे शुश्रुवुर्व्योमचा

रिणीं स्फुटम् अहमेव त्रिधा भिन्ना तिष्ठामि त्रिविधैर्गुणैः २४ तत्र गच्छत ताः कार्यं विधास्यंते वचः सुराः नारद उ रा०म०

१७

नदुरेण छितान रजोवगुंठितः ॥ तत्रैवतत्क्षणोप्युनिमिषद्रसंधैः क्रोधमानोपि वर्षोनसंतितिमः ६० इति श्रीका
लिकामाहात्म्ये बृहन्नारदसंवादे पंचमोध्यायः ५ नारद उवाच ततोजलंधरोदृष्ट्वा रुष्टनदुतविक्रमम् चका
रमायया जोरी अंबकंमोहयन्निव १ रचोपरिजतां दृष्ट्वा क्रुद्धतीव पार्वती शिवः ॥ निरुद्धंमप्युनमुखेप्युवनयमा
नांदृर्पसः मोक्षीतयाविलोदृष्ट्वा शिवोप्युह्निमानसः ॥ २ श्रुत्वाजनुरवः स्थितस्तां संभीविस्मयत्वसंवपराक्रे
मम ३ ततोजलंधरो वेगाद्विनिर्मित्यादसावके ॥ ४ श्रांगुत्वमग्ने संहदुंखोरवधुरसिचोदृरे ५ ततोवक्षे
सांमायांविष्णुनासप्रबोधितः दैत्यरूपधरोजातोज्वालामालाविभीषणः तस्यातीवमहारौद्रंरूपंदृष्ट्वाम
हासुराः नपोक्तः प्रमुखेस्यातं मेजिरेचदिशोदृश ६ ततः पार्वदेदेवस्वयोः सुनतिमप्रमथेशा ॥ ममपुष्ट
दृष्टान्ततोजोवर्षानवचोममविघ्नतः ७ पुनर्जलंधरोवेगाद्धवर्जनिचातैः पादैः ॥ बाणांधकारसंछन्नंच
कारतवलंमहत ८ मदनदृष्ट्वाविष्णुहतस्यबाण चयंस्वराल ॥ तावत्सवरिषोरसा कुजपानवक्षमंत्री
९ वक्षलेनमहारेणपराक्तोरणांगणात् १० दैत्यानकुष्टमानतोविनतस्योरणान्निवृ १० ततः परमसंक्रुद्धोहर
रोद्रनपुधहरः ॥ चक्रंसुदर्शनंवेगाद्विदेपादित्यवर्द्धसमम् ११ प्ररहोरोदृष्टीवेगानदत्ताघजनं धरम् ॥ जे

तुलसां लभति ॥ कंसविद्विषः कृतिनो याम्या रत्नान्दत्वा नरस्य वांछितं हि ८९ नावसज्जानु काष्ठे स्याद्दत्तमालाम
नीषिभिः वक्षाहि वासुदेवस्य वैकुंठे भोगविग्रहः ९० शालग्रामशिलारूपं वनवासे मुक्तिरूपं स्वते ॥ तथाल
क्ष्मैकामाय कालतुलसी भोगविग्रहा ९१ पुष्परूपस्य स्वर्णरूपं मुक्तिलोकहितार्थं वेदस्य सा हृदयाररक्षिता अमृता
या लक्ष्मीनाथिना ९१ दर्शनं नर्मदायास्तु गंगास्नानं तथैव च ॥ तुलसीवनसंसर्गः सममेतत्त्रयं स्मृतम् ९२
उष्कण पालनितीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ वासुदेवादयो देवा वसंति तुलसीदले ९३ तुलसीमंजरीयुक्तो य
स्तु प्राणान्विमुंचति ॥ यमो विनेक्षितुं शक्तो युक्तं पापशतैरपि ९४ तुलसीकाष्ठजं यस्तु चंदनं धारयेन्न
रः ॥ तद्देहं न स्पृशेत्पापं क्रियमाणमपीह यत् ९५ तुलसीविपिनच्छाया यत्र यत्र भवेन्मुने तत्र श्राद्धं प्रक
र्तव्यं पितॄणां तृप्तिहेतवे ९६ तथैव धात्री विज्ञेया विष्णोरत्यंतवल्लभा ॥ यो धात्रीफललेपस्तु सविशे
षो हरिः स्वयम् ९७ धात्रीछायास्तु यः कुर्यात्पिंडदानं मुनीश्वराः मुक्तिं प्रयांति पितरस्तस्य ये निरये
गताः ९८ धात्रीछायां समाश्रित्य कार्तिके भोजनं तु यः ॥ अन्नसंसर्गजं पापं ॥ आब्दं तस्य विनश्यति
९९ तथैव मालतीपुष्पैः पूजयेत्सततं हरिम् ॥ इति स्कंदपुराणे [illegible]

वाच अन्यानुतानि विलिमं जाच मंतद्धीमगान्महः २५ देवानो विस्मयोत्फुल्लनेत्रास्तं चतद्राम्नुने ॥ ततः सर्वे विनिदे
वाः अत्यानन्दाद्भू चोदिताः २६ गौरी लक्ष्मीश्वरी भौमेव प्रतीमुं भक्तवत्सला ॥ ततस्तास्ता सुरान्हृष्टा प्रणतान्
भक्तवत्सला: २७ बीजानि प्रददुस्तेभ्यो वाक्यमन्यच्च प्रमोदिजाः इमानि तत्र बीजानि विकिरध्वं कृतावतिष्ठते २८
निर्वपध्वं ततः कार्यं भवतां सिद्धिमेष्यति [illegible] वाच ततः सहस्रशः सुराः सिषेचुः संघाः प्र [illegible] बीजानि विवि
क्षिपुस्तत्र २९ देवहाविविधि भविनलेनपत्र विमुक्तः सहतिष्ठतिसोपद्यवृक्षः द्विमित्तत्र बीजेभ्यो जानस्यत्यस्त्रवोभव
न ३० जातगुडुवास्वतानुत्रीमानवाभानलनास्यता ॥ गौरीनवाचत्नुलसीनमः सत्वरं जीपत्तुला ३१ स्त्रीद्रुविशेषा
वस्वयुस्ताहृष्टा विष्णुस्तदाम्नुने ॥ उतस्तौ सम्भमां वं हरणति दत्तविष्णोः मान ३२ अपविष्णुप्रगंडुवंसाल
मानविच्छौभवत् वं हावलसीभ वाणालमानविचेहृते ॥ पुनः संबोधमानापरस्यहरेः त्वंतवलेभ्या इत्येवं वद्दी
भावित्वोः दर्वीजन्नन्यपावृना ३३ धीयतेष जितो द्वस्यादृत्तेदैत्यववनांतकः मंजरीभिः पावगाभिर्मालाभिः
अपविकेपवः ३४ तुलस्याकान्तिकेश्रीतो हदातिवस्तवपवत्र वनामवित्तुलसी विष्णोः प्रियामौरि विशेषतः
३५ प्रकृत्तेन तुलसीमानतिरस्वानिलवैलमै [illegible] तिनेकैलेन नाग्रकार्तानिवारमार ३० ललाटे तिलकं पत्य

ताः १० तान्हत्वा ततः सर्वे वरहीना भवंति हि इति मत्वा ततो दैत्यो विष्णुमायया निद्रितम् ११ सत्यलोकाज्ज
हार सुवेदानादिस्वयंभुवः नीतास्तु तेन ते वेदास्तद्वाते निरानंदमनः १२ ततो वंदिति विष्णुर्यः समेत्र ब्रजव
लानिता:॥ तामार्यमाणाः पंचोपि समुद्रांतर एव भवत १३ न ददर्श ततो दैत्यः कंचिदेकत्र संस्थितान्॥
१४ प्रयत्न ब्रह्मा सुरैः सार्द्धं विष्णुं पारणमन्त्रियात १५ पूजयंनकरणा [illegible] नाख्यवैकुंठमवनं गतः॥ तत्र तस्य
प्रबोधार्थं जलिना वादिकारिकाः १६ वक्तुर्दैनागवडवावदन्दावदीवाम्बुऊर्म्यूहः॥ प्रपयब्रह्मोम
जवान तद्भक्तिपरितोषितः १७ ददर्श तैः सुरैः सार्द्धं सहसार्द्धं समभूतिः उपचारैः षोडशभिः संपूज्य भिर
ष्पास्तदा १८ दंडवत्पतिताभ्रमितानुवाचा श्वमाध्वव: भिक्षुदस्व वरदोहं कस्त्राणि जातवाक्यादिमं
गलैः १९ मनोभिलसितान् कामान् सर्वान्नेवरदाभिवः दुवस्यस्तु नैकोदरपंमावावह्नुवोधिनेलि
वेत् १९ निपातुर्वा पाणौ वे वेगीतवावादिमंगलान्॥ कुर्वैति नित्यं मनुजा मम वृद्धि [illegible] स्वयाकृ
नम २० [illegible] तेमत्रिदिवं कदानिस्त्वेमस्यान्निधर्मं व्रजंति हि॥ वावावीचननी [illegible] पारोमवृद्धिर्वृद्ध
तुमन्हूतम २१ तदद्भुतं गुणं वस्याज्जातं वः सुखकारणम् वेदाः संख्याहताः सर्वे तिष्ठं स्पुरक संस्थिताः २२

19

प्राकृतं जन्म वा स्था ॥ तद्विद्वन्नरिवत्त मुक्तैः स्वर्विष्णु याच्येहरेश्चचरितमतुलमस्य वा वहत्कान्नवक्रौः ५० ।
इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे वर्षोऽध्यायः ॥ नारद उवाच ॥ वौ धन्यान्वरद्वीपस्थवैष्णवानां
लक्षे वनात ॥ स्नानाच्छ्रुतीर्थगमनान्नियमाद्विमुक्तजनात् १ कार्तिके फलमाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः
॥ कार्तिके मासि येनित्यं तुलसीसंभवं दिनाकरे २ कुर्वंति विष्णुतुष्ट्यर्थं तेन प्राप्तविष्णुमन्त्रवः शौनक उवा
च सर्वेषां तिथिकालानामवतास्तस्य कालस्वरूपिणः ३ मासानां मुकवंचि श्चः कार्तिकः प्रवरः प्रियः ॥ ए
कादशीतिथिनां च तत्सर्वं कारणं वद ४ नारद उवाच ॥ साधुपृष्टं त्वया विष्णुविस्तरेण श्रवणात्मनोपं
त्वो नार्यमिवत्सर्वं समतुरः सागरात्मजः ५ त्रिलोकी नयनेनाकौ महावनवराक्रमः ॥ जित्वा लोकान्दि
तान्स्वर्गस्थलोकान्महासुरः ६ इन्द्रादिलोकपालानामधिकारं समाहरत ॥ तद्भयात्पन्नेदेवाः सर्व
लोकाद्विमुहंगताः ७ पूर्वमस्य वधं चक्रीनिद्रासावरोधाः सर्वास्तथा ... सुवर्णाद्रिगुहां दुर्गां स
स्थिताश्चिरं दानवदा ८ तदा हि देवगणैः सर्वैस्तत्र दैत्यो विचारणम् ॥ हत्वाधिकारांश्चिरं दत्त्वामथावघ
पितृर्जितिः ९ तत्संयते वलवृक्षैः सेवकस्त्वीयमनन्त्रकिन ॥ प्राप्तं तं तत्त्वनयात्देवाः वेदमंत्रवनताः वि

२० रांखं विसृष्टं स्वस्वरूपदः ॥ ४५ ॥ प्रबोधेन स्वकरैः कृत्वा वदरीवनमध्यगम् ॥ तत्राहं प्रवर्त्तं सर्वां निहमस्तायव
द्विजः ॥ ४६ ॥ विमल उवाच जलं नत्वा श्रीरीशं स्तुत्वा पंचेदानीं प्रभुना ॥ ४७ ॥ प्रातन्वयं त्वरत्सस्तरहस्यान जलांतरात्
॥ ४८ ॥ तावत्प्रयागे तिष्ठामि देवतागणसंवृतः ॥ नारद उवाच ततः सोऽसर्वेषु निमित्तेषु वलसमन्वितैः ॥ ४९ ॥ द्वारिताः
वरुणास्ते वेदाश्च समन्विताः ॥ ते कृपावसितं वेनलक्ष्यं तावन्ततस्य हि ॥ ५० ॥ स सर्वस्सर्षिः प्रीतस्तदाप्रभृति शौ
नकः ॥ प्रसवस्त्वैविसेना मत्स्यापागमुनयो पगुः ॥ ५१ ॥ विमलं वेदविद्यादीते लक्ष्यान्वेदान्प्रवेदयन् लक्ष्यान्वेदान्
समासांस्तु प्रत्याहरविसमन्विताः ॥ ५२ ॥ प्रजग्मुर्जिष्णुना जेन देवर्षिगणसंवृतः ॥ ततस्ते देवगंधर्वाः सिद्धवि
न्नगगुह्यकाः ॥ ५३ ॥ निपत्य दंडवद्भूमौ विष्णुं प्रेतवदकिरे ॥ देवा ऊचुः देवदेव जगन्नाथ विश्वलिंगस्य भूयुनः भ
मो हर्षकालो यन्नस्माकं तस्मात्त्वं वरदो भव ॥ ५४ ॥ स्थानेऽस्मिन् त्वं हि लोकवेदाल्लक्ष्यान् आश्रुनः स्थितः ॥ ५५ ॥ प्र
तिभागान्वयं प्राप्तास्त्व … प्रसादमावतो ॥ स्थानमेतदति श्रेष्ठं पवित्रं पुण्यवर्द्धनं ॥ ५६ ॥ विष्णुरुवाच मम
प्येतन्मतं देवा वद्धि हरस्तत्र तीर्थराजेति विख्यातमीश्वरेण भविष्यति ॥ ५७ ॥ दानं तपो व्रतं होमो जपः पूजा
दिकाः क्रियाः अनंतफलदाः सर्वा गंगासान्निध्यकारा सदा ॥ ५८ ॥ लोके हि मनस्ताश्रयः फलदास्तु सदान्यत्र रा॰म॰

20

तानानयाम्यहं वेदान्हत्वा सागरनंदनम् ॥ पुष्पधूपनिवेद्यैस्तु मंत्रबीजसमन्विताः २३ ब्रह्मवृंद कार्त्तिके मासि वि
शमंत्वप्सु सर्वदा ॥ पूषवृंद स्नानमाचरतां विमजलमध्यगाः २४ मंत्रतो विमला सांगैर्यांतु सन्तु नीश्वराः काले
स्मिन्नेव कुर्वंति प्रातःस्नानं हि ये नराः तेसर्वे यज्ञावभृथैः सुस्नाताः स्युर्न संशयः ये कार्त्तिकव्रतं सम्यक् कुर्वंति
मनुजाः सदा २५ ते देहांते त्वया राज्ञा यांति मद्भवनं सदा ॥ विघ्नो योरहतां तेषां मम कार्त्तिकव्रतम् सह २६ देवाव
यान्नवरूपाद्भयो ब्राह्मि संतति ॥ यच्च नवद्धिर्द्दं नादत्तं च तत्त्वया कार्यं मम माज्ञया ॥ ममरूपधराः सा स्त्राजीव
नमुक्ताः स्युते यतः ॥ ब्रह्माज्ञाभ्यरणादैःस्तात्कृतं मेतदुक्तं मम २८ वचोक्तविधिना सम्यक्कृतं यैः मान्यानवतामवि
एकादश्यां पतन्स्नाहं मनवद्भिः प्रतिबोधितः २० मनसेवानिमान्यास्याः पूर्णीनदीनिदामम व्रतदत्वं सम्यगि
हं नरैः कृतं सा निष्फलं कन्येनतमान्यदस्ति ३१ दानानि तीर्थानि तद्वंतियस्ताः स्वर्लोककृदान्येव सदा सुरोत्तमाः
नारद उवाच इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुः सपक्षरीतु लक्ष्यरूपद्भवरूपकं ३२ दिवा [illegible] यवान्नो जलौविंदुरुपवाहि
नःकल्पवल्लवकचलतं वैराङ्लोस्वस्यकृत्यपाहिं यज्ञाब्ज्नुभि ३३ तावत्स्नानममो [illegible] तत्र ततः कृपे।
न्यवेशयत ॥ तत्रापि निमीनांतावत् सागरं ज्ञानवनस्ततं ३४ एवं मत्सागरे हिंस्रात्रहोऽस्मन्नववर्द्धत ततो वद्धीस्तं

गोधा

२१ एवं तैलाभ्यंगं तु कारयेत्॥ ७ यत्र कार्त्तिके स्नायी तैलाभ्यंगेन कारयेत् ८२ पलांडुं लसुनं शुद्धं छत्राकं
गृंजनं तथा॥ नालिकां मूलकं शिग्रुं वर्जयेत्कार्त्तिकव्रती ८३ अलाबुं चापि वृंताकं कूष्माण्डं बृहतीफलं कलिं
गं च कपित्थं च वर्जयेत्कार्त्तिकव्रती ८४ श्वभिर्दुष्टं च काकैश्च सूतकान्नं च वर्जयेत्॥ द्विपाचितं च
दग्धान्नं नाद्यात्कार्त्तिकव्रती ८५ तानि वर्ज्यान्येतानि व्रती सर्वव्रतेष्वपि॥ कण्डूं चापि कुर्दं निष्पा
वं मसूरं च वर्जयेत् ८६ क्रमात्कूष्माण्डं बृहतीं श्राद्धं मूलकं तथा॥ श्रीफलं च कलिंगं च फलं धात्रीभवं
तथा ८७ नारिकेरमलाबुं च पटोलं बदरीफलं॥ चर्मजेतावं ताकं जे व स्त्री पक्वं तु लसिजं तथा ८८ धात्री
फलं रवौ वर्ज्यं सर्वमासेषु सर्वदा हि॥ एकान्नानि वर्ज्यानि क्रमात्प्रतिपदादिषु ८९ एभ्योन्यद्वर्जयेत्
त्किंचित्तद्विष्णुप्रीतये नरैः॥ तत्पुनर्ब्राह्मणे दत्वा भक्षयेत्सर्वदैव हि ९० कार्त्तिके मासि ये मर्त्याः प्राहुर्वा भुक्तं।
स्नानभोजनम् ब्रह्महं विष्णु तुष्यर्थं समाप्ति भवनं हरेः ९१ कुरुते ये विद्यानं नरा लाभाः पुराणदानतः
पत्रफलं लभते तत्र कार्त्तिके वस्त्रदानतः ९२ कार्त्तिके मासि यो मर्त्यः प्रदद्यात्तां द्विजन्मने॥ दत्वा हस्ता
न्वितवस्त्रं सम्यं नैव वपति ९३ यच्छेत् वीतं ताम्बूलं सपूगं गंधचन्दनम् ॥ दत्वैतद्विद्धि विष्णुपुरं रामः

नारद उवाच एवं देवानदेवदेवस्तदुक्त्वा तत्रैवांतर्धानमागात् वैधाः ६६ देवाः सर्वे ब्रह्मसकैस्तत्र । तिष्ठन्तं
तदंतर्धानं प्राप्नुरिंद्रादयस्ते ॥ इति कार्तिकमाहात्म्ये पोत्पत्तिः प्रकीर्तिता ५० सेति हासं च मोक्षं स्तन्य विन
न्यच्छेत्पनुमिर्ह्वैरिः पोन ऋउवाच नियमान्कार्तिकस्यास्य तिथीनां च त्वमत्र वद सोद्यापनविधिं ।
विनूहि वचश्चावत्प्रमतस्यते नारद उवाच कार्तिके व्रतिनां पुंसां नियमा ये प्रकीर्तिताः तान्स्म समुख
महाप्रज्ञ कथ्यमानान् समंततः ५२ सर्वामिषाणि मांसानि निष्पावं रौवर कं तथा ॥ राजिकं मादकं चापि
नैवाद्यात्कार्तिकव्रती ६६ देवदेवद्विजानां च गुरूणां व्रतिनां तथा स्त्रीराजमहतां निंदां वर्जयेत्का
र्तिकव्रती ५५ द्विदलं तिलतैलं च तथान्नं संधितं दूषितम् ॥ भाव दुष्टं परदुष्टं वर्जयेत्कार्तिकव्रती ५६ क
पराल्नं माषिबं वर्तियक नेजन्वीस्यामिषम् धान्ये मसूरिका प्रोक्ता फलं च पर्युषितं तथा ५७
गोछागीमहिषीक्षीरं तन्नमत्स्यदुष्ट्या दि चामिषम् द्विजा क्रीताः रसाः सर्वे लवणं भूरिजं तथा ५८ ताम्रपा
त्रस्थितं गव्यं जलं पल्वलवसं स्थितम् आत्मार्थं पाचितं चान्नमामिषं ... तत्स्य तं बुधैः ५९ ब्रह्मच
र्यं भूः शय्या पत्रावल्यां तु भोजनम् ॥ चतुर्थी काले भुंजीत कुर्यादेवं सदा व्रती ६० नरकस्य चतुर्द

२२ ततः स्नानं प्रकुर्वीत विधिनानेन यत्नतः ॥ प्रत्यासन्नानदीषोनुस्रोतसी तीर्थे च प्रकुर्वन्न कर्म ५ सितान्तो हरनाकुर्म
सकराद्दलान्वितः ॥ कदाचन यामार्जनाभ्यन्तरालः भुनः भुनः ६ सप्तवारं समावर्त्य शिवेता नाभ्य दिग्दले ॥ स्नात्वा
सवस्त्रः पादप्रक्षाल्य तत्पश्चात् पुनः ७ मनकौ रयामपावलीमान्तरो पमसे व को ॥ लहोस्यातां वल्लदं एवं ।
दीपदानेन प्रभुजौ ८ ततः प्रभाते विमले देवान् संतर्प्य पितॄन् ॥ मनुष्यांश्च ततः पादि व्या नामगो प्रवृत्तः स
रान ९ रात्रौ दीपाश्च दातव्या देवानां च पितुः सदा ॥ प्रभातास्याच दद्यात् ब्रह्मदेवे दीपदानतः १० यमलोकं
धकारेभ्यो मुच्यते कार्तिके नराः ॥ चतुर्दश्यां दीपदानं तु हरस्तुर्भी कमे वच ११ एवं स्नेह तानां वतथा विल्व
लानद्यं भवेत् ॥ ततो हर्षा दिने प्राप्ते सुद्दस्यमनसा स्ततः १२ लालाट्टे वान्नतु ष्ठांप्रव पिर्दं म्या पितकेठे
त् ॥ कुर्यात् सुपार्वणं सम्यग्दृद्द्यि सौरचलादिभिः १३ मोक्षे नानाविधैश्चैव प्रस्तोत्रवेदिक तपस्तितः भेरी
मृदंगपटहवादित्रैः सुमनोहरैः १४ तस्यां महोत्सवः कार्यो दीपावल्यां प्रयत्नतः ॥ रात्रौ रीताः प्रदातव्या
गृहे ताथै चत्वरेषु च १५ प्रारम्भे च गवां गोष्ठे विल्वस्यां तद्विकारकाः ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात् तत्स्त्रोतं प्रव
णं तथा घृतेन वा महे पाणिपुवतीनां वलीलया ॥ स्त्रियापरार्ध्य जनघोनिः पोतेवि क्षुः सुखान्वितः १६ तस्यां

दरपरं त्यजेत् ॥४६॥ नारिकेरफलं चैव सरलं वस्त्रसंयुतं ॥ सदक्षिणं च यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं ब्रवीम् ॥४७॥ क
र्मणा मनसा वाचा कृत्स्नं धर्मं समाचरेत् ॥४८॥ ब्रह्मांडे लोकविख्यातं धर्मं च यश्चाचरेन्नतु एवं दीपेन कृतं तु
तीर्थानामखिलं विप्रा न संशयिता: ॥ एकं नैव कृतं कुलानामनुस्वर्गनाथ त्रिविक्रमेश्वर ॥४९॥ दत्तं नैव हि राजेन्द्र
मुद्रिकं गां च शिलां मेदिनी ॥ दृष्टं पतेत्र कुबीर दानं च दत्तानि येन राजेन्द्र सुविता ॥५०॥ न विष्णोर्दीपदक्षं पंक्तितानि
न वै दृष्टान्यत्र वनितायोषितानि स्वाहा स्वधा स्वस्ति त्रिविक्रमेन्तानि स्वर्गमन्तु त्यानि गहनानि तानि ॥५१॥ एवं मे
६ वमाचैव कुर्यात् विधानं तु ति ॥ मुक्तिमुक्ति प्रदानीह यानि हेत्राणि भूतले ॥५२॥ वसेत्तितानि तद्गेहे कार्ति
कव्रतकारिणः कार्तिकव्रतिनं दृष्ट्वा यच्चोक्तं व्रतकारिणः ॥५३॥ न समर्थो न वै हन्तुं ब्रह्मा विष्णुश्च ... मुच्यते ॥५४॥
इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये सप्तमोऽध्यायः ॥७॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मपत्नीन कुरु स्वामिनि दीनो कृत्यमुत्तमम्
कार्तिके कृष्णपक्षे तु यो दद्याद्दीपमानन्दात्मुखे चन्द्रीवं च हि हर्षं चायदधरस्य दिनस्थिति मृत्युनाशनं
दृष्ट्वा यं कालस्यान्तकपाशहर ॥ यो दद्याद्दीपदानं सर्वं ते जः श्रीयतामिति कार्तिके कृष्णपक्षे च चतुर्द
श्यां विशेषतः ॥२॥ एवमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः ॥ तैले लक्ष्मीर्जले गंगा दीपावल्यां चतुर्दके

६

का० २३ ब्रह्मन् २० मत्तो सह क्रीडमानो वत्स पमाल्लांबहूतया तद्दिनं वद हि त्वेत्तजयेनैव प्रत्याति चेत २१ तस्य संवत्सरं वा
वजनेह सीम वे दुर्बे नाम चेतचैना रीमाः सर्वर्ड्डिन्मना हने: २२ नि: काम्यानेषु विद्यामिरत्न सी खार
होमलात: प्रत्राप्य तद तामचालय धर्मे र कैनचित त्रा त्ततेना यमनंतां कृ संवै सत्यधार्म्म ए २३ यौन
कं च व सत्यधर्म्मो द्विजः कोवै कामाय स्थीः कं वे पुनः विवेयतस्य भवने कं ययवस्वनमप्रभो २४ नार
दउवाच एत्स्येनेद्विजः कं प्रियसत्यधार्मिकुंसीर्वेयान् धर्मार्थे च हृते कंमेत्तजाव्या कुलमानसः २५
23 ममचित्तं वदाहत्याद्धर्मकुर्ध्वीतनः सु खीभुत्वाः स्त्रियो ऽलंकृताः सुर्रहं कुर्व्वीन्मनोरथान् २६ एवं
मुनेरथाविष्टुः सर्वदे वोत्तमोत्तमम् हरिंस्तात्वा धनार्थं सरजयामास भक्तितः २७ एवंचा र्चयतो विष्णुंय
राति धनं के चित ग्रं तरैव विन श्यति संचकेनापनत त २८ निर्वि नोति विधिन्नस्य धनार्थं सु महो धर्मः
वत्तृह्को विर्दके चित्त स्नानविज्ञान संज्ञ तम २९ तेनेक्तो धनकामस्त्वं विवमाराधयायुनो वहरः कानि
नः कामं द्तेव याहं कामद ३० निः कामेस्तु हरिः पूज्यो भवनानं दनिर्वृतेः सर्वत्र कृत वैराज्ये स्त्वं तथा
नासि भोद्विज ३१ इति श्रुत्वा स विप्रास्योपयनु नातीर संभ्रयम लिंगानि वस्य सत्यकृत पूजयामास चानं ३२ रा० २३

राज्ञो जन्मैतत्तस्मात्संभोक्ता दुःखसुखिका ॥ तस्यां द्यानुमये वैरस्यौ लिखित्वा दुःखरात्रिकेन ॥१८॥ पुत्त्राविद्युते
नादीनां मर्त्यीष्व विलिखितत: स्तुतिं कारित्वा द्विजेन सविलिसह ॥१९॥ पूजयेयां घपुष्पाद्यैर्नरणामनेन
मौद्विजा: दुःखरात्रिर्दह्यमाम्बदे नतादुःखदामन ॥२०॥ दुःखरात्रिनमस्तु ॥ अंजीवपुत्रेन मोक्षते छिवछिये
दहलारलमांपूजां मेरत्तवालकान ॥२१॥ रूपं देहि जयं देहि पुत्रानकामान्दुःखे घनं इति संप्रार्थ्य तां देवीं द्विजान्सं
तोष्यवस्त्र ॥२२॥ ततोनीराजनं कर्म कुर्वाल स्त्रीव्रतं जेयेत ॥ रमार्चनाद्वा न्याहि जित: दुर्वैन हेम्वर ॥२३॥ पू
त: ससंकरोनमत: सर्वैष्व दुःखवहः ॥ लक्ष्मीर्दैत्यनमान्दुःखहा दुःखदाचार्क्षोद्वे ॥२४॥ पूत: सविछिव
कार्यामनुष्यै: दुःखरात्रिका ॥ द्विजान्ततत्रमोदं संविलनावाल्लानुरानजनान ॥२५॥ पूदेवसमयेल स्त्री
पुत्रपिवावन्वर्क्क्रिमम ॥ राज्ञामहोत्सवं कुर्यांतरी पोवल्लांविशेतत ॥२६॥ ततो राजवनवेस्व वंतजापुरं वे
जेत ॥ पूर्वलोकवित्तं लम्यकव पानेनापनैः पनै ॥२७॥ पूर्व पुत्रैहरे लिखितैः दुर्वैन स्त्रीव्रवो घवेत
पत्नावतिव्रतानारी वा सोकालेप्रवुध्यते ॥२८॥ पर्वंमर्त्यैस्तत्तोल स्त्रीपूर्वं मेवव्रतो घवेत जनदे विजनान्मा
तर्विकादुवनदादिसंष्यते ॥२९॥ [illegible] भगवतीमहालक्ष्मीवर

का०
२९ वाच॥ रुपैर्हुस्मितवैवेहं गहं वादत्समानाम्वदन् निष्कलातेनवि ब्यानिव्रवेशं देहिनिस्टे ५५ सत्यवान्मौ
वाच॥ वशित्रैवुस्वंवं दोतिवैनमेरा वपंक्रुरनदन्धंमंचमावेदीक्तिश्रुत्हेनचान्यप्यु ५५ तवेव्यु-
94 त्कविणद्रुगेहंसत्वंवैसत्वपार्मीवाः सम्रद्धिःसाव्यहासासीहृा रिदंहूरितेग तार ५६ घनेतेनविवेवोविवस्त
हानतवःकृती:वकारविस्मुरजांववफौवैराजवमातवः ५० तस्मात्स्योनिपा वो वेजहे स्वरुवृदी॥ ५
कमरकार्ष्वालेकृतंगेहंश्रीकामेर्ज हिनिर्हिजाः ५८ सर्वांक्रमेवुगार्हस्पंद घनंनन्वेस्त्रिवान्वितम्
॰प्रत्रात्रिस्पहिकामानहुर्जंवानजवतेप्रमान ५९ वृन्येवामृपकेरावजेणारांतासघनंपरम् निष्कामा
नांतपामोद्वंसाघयेनात्रंसंरावः ६० वस्रेराघनहिनेनकंवंसाधंमवेदि ह घनेनाघर्मोन्वाध्यवित्वा
सम्नुत्वा वोद्धुनन्त्रौः ६१ धर्मस्वाग्रतःसाधंहृन्यथातघायोगुलः नमोल स्वैमहादेवैजगन्मात्रे हरिश्चि
वेईरत्वविद्विनाभृत्यतोघातिजगघत्रविवर्जितम् नारद ३ नावइत्येवनुक्तोविग्राग्यस्यक्तोजेहंविर॥
तेघीः ६२ प्रवत्राजपरीद्राप्यमणुरंप्राप्यम्मत्रिमान तथारमुष्चितोसोमारा घसमाधिनाद ६३ हरिं रा०
२९

वंशेषु सन्नोन्नगनान्हृदयं वेङ्गासतांद्धत लंदनप्रवार्यं वोवाच प्रहसंस्तत्प्रार्थिताः ॥ ग्रहणावसराज
न भिद्येवव वोनमद्दीपावल्याः समारंभेनागराः सर्वे तोदिवम ॥ स्वेस्वेगृहे त्रदीपं चमाकुर्वन्ति
लिकेनाविलत वेस्तुल्का यथा वेसरञ्जैनभिद्येवव ॥ राजानुत्वं संमानावधाद्रैतंत्रा स्तलंद्दी तद्दो
विष्णोवरं लब्ध्वा नगानिजमंदिरं ॥ यदा नाना निशासालतस्मिन्नहनि मिथिवं तद्ध्वे ॥ स्वावर्तनासम
त्पन्न ॥ मीरसवचितम ॥ तदेवराजास्वपुरे ॥ सर्वत्रा वोवदद्विजाः ग्रामत्रव दोपदीप स्तुनप्रज्वा
ल्य कन्दुकेनविलर ॥ तेना वस्तगृहं पोमि कृतंवे सत्यपणपसाश दीपमाला चैतरीत्त्रोह्यधीगीतादिकौत
कम ॥ सर्वैषां वेस्तनां लक्ष्मीरंद्य कारमयाकुला ॥ सर्वत्रातानयालक्ष्मीरंद्य कारविलकीनी ॥
तद्दृष्ट्वा निकृतं ज्योतिः प्रकाशं प्रविवेशा हस्तेनलीला कमलं त्वहीत्वा कांत्यामनोज्ञादकरा त्वहासा ॥
मनु त्वनारीशादृशाकृतिः श्रीर्निर्विविधतेतेन गृहं विश्रांती वैकुंठे तेवतिर्भद्रैवावस्तसन्नोनकरसवित
॥ त्वंवातिवं वलालोकेस होऽक्षेरं पतिती पुवाच ॥ ने हस्ये वेतवायाहि वंवेवान्यानस्तु दिवः ॥

२५ स्तवा ॥ ७ ॥ भूतः परं पुरुषस्त्वमिव लोहितमहोत्सवमजौवर्धनेहरेः स्वजां गोमहिष्यादिजनस्य पुराकृतपु
गस्यादौ वैदोवनिर्मलास्तु रः एकेनावशिष्टानिहवमेधस्थानानि वरचकारं विधिवच्छ्रीकृष्णपरस्माहीव
दक्षिणास्ततस्तर्वाजिमेधः आरब्धः रातणोभुवेशोनसंभारमाहृत्य वरि वमाहलमि छता ॥ ८ ॥ त्रानरेमवत्र
स्तः पाकैः द्वीरोदधिं वयौ ४ ... निजाधिकारस्ताकं वहस्वतिपुरः सरः श्रीवासुदे
वेन हाथपुरातं पुरुषोत्तमस्य ॥ ९ ॥ पुनाति निजनं विश्वमयाङ्गनविनो वरम् जयदेव जगन्नाथजयजन्म
जरापह ६ जयकामदभक्तानां भवनोविमोनमोस्तुते इतिस्तुतः प्रसन्नात्मा रामे स्तामधुसूदनः ॥ ७ ॥ प्राचि
र्षहर्दवं स्ते प्रोवाचमधुरस्व रम कैविरिते वालेकैवराजवरस्वमे ॥ ८ ॥ केनदेवरतिहेतोमानोवरदंश्चात्वामि हा
गतः इति सुत्वा हरेर्वाक्यं पाकैः परपुरंजयः ९ ... वनाविकेमलाक्रांतपलद्मां मधुरया गिरा श्वामित्वं
वपिदैत्येंद्र वलिनामस्य दश्गृहे १० कृतोपमोवाजिमेधः आरब्धोस्ति महीतलेतस्मात्वंमत्पदं रहस्य भक्तो
स्मि वदिकेपाव ११ कर्मणा मनसा वाचा मपिवदा स्तिते कृपा इति सुत्वा भगवान्नाथो मरदुरावयं विजे
जसः १२ निजगाद महत्वं तं वैकुंठ स्थापनं कृतम् ॥ त्वया ... त्रविंता ... नोकार्थं गच्छ शीघ्रं ति जेपुरं रामे० २५

पारणायैर्व्रतैस्तस्या धनिनो भवन् । एकदा कोसलेश्वरेण वसिष्ठाधिजगाद ह ॥ ६२ ॥ लीलावत्येतदाकृत्यास्तास
द्रुतिमावलाप्तोऽनुकुर्वाणा ॥ कासा लीलावती ब्रह्मन्वसिष्ठः कथमुक्तवान् ॥ ६३ ॥ नारद उवाच ॥ प्रति
ष्ठानपुरे रम्ये हस्त्यश्वरथसंकुले । नृपतिर्धर्मनामाभून्सर्वधर्मनिषेवकः ॥ ६४ ॥ तस्य राज्ये द्विजन्माभूत्
लीलावत्या नवत्सुने ॥ वेदवाज्जनप्रिया रम्या रूपयौवनगुणान्विताः ॥ ६५ ॥ सा वसिष्ठाश्रमं प्राप्य जगा
मादिष्ट यो जगतः व . सिष्ठम् त्रिमासीनं प्रणम्य नतकंधरा ॥ ६६ ॥ कृताञ्जलिपुटा भूत्वा प्राह हंसुरती वचः म
यानदत्तं कृतं नोपवासव्रतं कृतम् ॥ ६७ ॥ न तन्नच जिनः पंडं न चैव स्नाय निहरिः सोऽव्रतं त्वया नानाप धर्मा किं
चिदद्य त्वया ॥ ६८ ॥ एतद्दुःखादिमग्नाहं निस्तारमिच्छकांक्षात् एवं तस्याः स्वकुवाचः श्रुत्वा गुरुः सांत्व वचः का
रुण्यात्कृपया नामस्तवाम् । त्रिः कौमुदीव्रतम् ॥ लीत्को समुनिधीमान्नगुरुर्त्ता द्युतिनेर धौ ॥ ७२ ॥ साधि
श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं धर्मयुक्तं मुदान्विता लीलावती चकारैतद्व्रतमालोचकार ह ॥ ७३ ॥ तस्याः प्रभावे
न सम्मोहरासभोगान्नेकानुभुज्य मोक्षमीश्वरस्थितिकोः प्रभावात्समुपाययायन स्वर्गं तत्र हेमं स्वादिह लोके
मं च ॥ ७५ ॥ इति श्री कार्तिकमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे कौमुदीकृत्यवननामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ नार

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य हितः प्रातः गोवर्द्धनं कृष्णं पूजयेन्नरः प्रवलतः २६ तत्र गोवर्द्धनः दर्शयामि त्रेतायां नैन शोनक
गोवर्द्धन धराधार गोकुलत्राणकारकः २७ विष्णुबाहुकृतोच्छ्राय गवां कोटिप्रदो भवः ग्दह स्यप जो पाला
यां विप्रा सायं सुपीठके २८ । बलिमालिख्य दैत्येन्द्रं वर्णकैः पंचरंगकैः सर्वाभरणशोभाढ्यं विंध्यावल्या
सहासीतम् २९ कूष्माण्डबाणजंघोरुमुरदानवसंवृतम् सम्पूर्णहृष्टवदनं तेषां पद्मा कृतकुण्डलम् ३०
पूजयेद्विधानेन नवोदितकमलैः वेदनादपूर्णकस्तूरीकुंकुमैर्गन्धचित्रैः मालैः ३१ कमलैः कुंदैः पुष्पैः
कह्लारैः रक्तकोत्पलैः सुगन्धैर्धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्गुडपूपकैः ३२ पूजयेद्बलिराजानं मंत्रेणानेन द्विजसत्तम
बलिराज नमस्तुभ्यं विरोचनसुत प्रभो ३३ भविष्येन्द्र सुराराते पूजेयं प्रतिगृह्यताम् बलिमुद्दिश्य दी
यंते यानि दानानि मानवैः ३४ तान्यनंतान्यक्षयाणि दानधर्माणि हे जनाः यो वाहूकोऽनभावेन तिष्ठ
त्यस्यां तु मानवः ३५ ततो हर्षं प्रकुर्वीत दिव्याहव परमेश्वरः तस्मात्प्रहृष्टैः सुहृद्भिः कर्तव्या कौमु
दी नरैः गीतवादित्रघोषैश्च बलिमुद्दिश्य यत्नतः ततो बलेर्गृहद्वारे स्थाप्यो गोमयपर्वतः ३६ मुने
श्री वालगोपालः स्तनो गोवर्द्धनो महान् बलिराजस्य राज्ये च द्वारपालास्तव प्रभो ३७ निजवालपालना राम०

26

१२ ततः प्रसाद्य विष्णुं प्रोवाच पं देवी कश्यपात्मवती गर्भं धत्ते स्म नात्र संशयः सुरोत्तमः १३ तस्मिन्जाते द्वि
जवरूपा लघुदेहो जगत्पतिः। वामनं रूपमास्थाय जगतस्तत्र बलेर्म्मखे १४ आजगाम ततस्तत्र दत्तासाद्धि
मै मुने तावत्प्राप्तिस्तस्य स्वर्गं बलिः प्रयच्छति पदत्रयं १५ ततः सोऽभिवरितो ततस्तस्य कृत्वा वचनाद्वि
पाद्यं विस्मयस्तस्मै तद्दत्तवान् देव्यमुं गतः १६ कामयित्वा त्रिभुवनं विष्णुः सार्द्धं हृदयेन वै वदेन मुनि
पार्द्दूलपुरस्तात्सर्व्वमागतः १७ प्रोवाच बलिराजानं सार्द्धं पदत्रयं देहि मम प्राप्नुमथानुवं देहि मम
छंदा दईस [illegible] मितम् १८ ततः सत्यवरो राजा बलिर्दैत्यो ददौ विष्णवे धरित्रीं संति अवष्टंदहो वैरोचनि
र्मुदे १९ वामनाक्रमतातेन विष्णुना राजतो बलिः पातालं मुनिशार्दूलानीतः स्वर्गमधिदैवस्तद २० क
ार्त्तिके कार्त्तिके तस्य शुक्लायां प्रतिपत्तिथिः सा विष्णुना वरं दत्ता हि कौमुदी संस्मृता बुधैः २१ कुमारेन
मही सेवा मुदहर्वैतन्नोहुवम धातुः सेनिगमसेष्वसेवैका कौमुदी स्मृता २२ विष्णुनाव बलि
राज्यस्य तो विष्णुरप्पर्यंतवसां युतं लोकाः सर्वे करिष्यंति। वसके कौमुदी व्रतम् २३ मानुषं प्राप्य
ये कांतन करिष्यंति ते वृतं न विद्यानि तद्व सका व सप्त स्मृत रूपा २४ तस्या विधानं च स्यामि

का०
२७ प्रजपेत्स्वस्थमना नरः ५१ पंचैव वासरेषु आ ... नीरिकै राद्रिभिः फलैः सरस्वतीं वरदां वीणापुस्तकधारिणीं
५२ प्रजेद्बहुलीपक्षे ... यशं हंसवाहनसंस्थिताम् ततोऽस्य बुद्धिनाप्तार्थे स्नाले कारं ववस्विनीम् ५३
विद्यावदेहविद्युवेगां दद्यात्स्वैस्वपुत्राम् ... बुद्धिमाप्नार्थसंसारा लीवतार कान ५४ विप्रदलेभ्यो
भिन्नां रौद्रीं धेनुं सवत्सदेहाहम् इति वाक्यविचारेण दद्याद्विनं द्विजन्मने ५५ तस्मात्वे ... सवस्त्रं
27 सहिरण्यकम् तस्याप्लनाम्ने विप्रेन्द्रनिशां वसद्युपानहे ५६ दद्यादूर्जेऽथ मुक्तौ यां द्वितीयायां विदेव
तः स्नाति ... ५७ नाद्रिके राद्रिनेन ततो ... स्वजनानां ततः
सोदरस्तं ... ५८ तस्यां गृहे समासा ... भिवादयेत् ...
त्वदं द्विसरीरहम ५९ ... इति ... विनय
पूर्वकम् ६० ... सत्कारः क्रियते महान् ... स्वतो ... मानः
६१ ... हे ... कार्तिके शुक्ले ... द्वितीयां सहोदरः ६२ ... नया
पूर्वं नो जितः स्वगृहे स्थितः ... ६३ ... रा०म० २७

पीतंबराबद्धं नमो पते ऽप्रतिसंख्याय भोगवालं भक्तासंघ्रजवेन्मुने गोपालमन्तं विष्णुरूपाय कौस्तुभविवर्द्धन
गोवर्द्धनधर छत्रप्रणामे हृ गोकुले ॥ ततः प्रहृष्टितो राजा कुंडलैः कटकैः शुभैः मार्गबर्द्धमानैस्ससाम
ह्नोन वति हैवैः ॥ संतोषयेत्यहानीभ्य दानसत्कारभोजनैः नैवाद्य ततः पश्चेत्यहलीनस्य कलांप्यता
नर्द॥ राजपूजां कृत्वा रसं प्रणम्य भूमिष्ठं स्तुत्वा ॥ वव्रमानम हितां श्रेष्ठं बहुधा मानान्यैः सह ॥ गावः
विलोकतः स्यामं त्रेतानेन प्रजवेत नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः सौरभेयीभ्य एव च ॥ नमो ब्रह्मसुता
भ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नमः ततो वराहं समभ्येत्य सर्वं संतोषितो ऽन्न ॥ मार्गे वाला ब्रव श्रीकालुग
॥ स्तं भेच पादवे कुंभकाणमंगोद्वितालं च कैवुं भिर्मुने ॥ म बिबित्वाग जानभ्यान गोवध्या
महितां स्तवा मार्गे ग्रहेन नमस्तुभ्यं सर्वानंदप्रवर्द्धके ॥ तस्मैतव स्त्वेनाम्बागजाता वः प्रयांतु नः
कृत्वैतत्सर्वमेवेहस्पर्जोदेत्य बतेर्बले ॥ कार्तिके मासि शुक्लायां द्वितीयां तु भुनीश्वर कर्तव्यं त
द्विधानेन ग्रुतमस्व निवारणा ॥ ब्रालेन हते वोत्वा वर्जितये दासनो हितप्र कृतं नित्यकृ
वोदक. कारउलां गाहन विन ॥ वि दांतिंबिसंबरदं तथेप्साके देवताभ्यो व वनसद्दलं कृत्वा

मानवाः सर्वभूजनस्य कृतेवानंतेवांसेहिवते भूवम ॥७५॥ यद्यवृक्षोलभते वृक्षं घ्नन्हीनो धनं। लभेत मोक्ष
हीनो लभेद्वाप्यर्थं सुद्ग्रंकुलसंभवं ॥७६॥ ब्रह्मांगि यो वमुन वावमराजदेव संप्रेजितः विरूपतिः कि
वसो हृदेन तस्यांगु नशिसकलि यो हिरहेमा ॥ अन्याः प्राज्ञोलितिविलमनहुतेन सवरी छंमावुः ॥७६॥ इति श्री
कार्त्तिकमाहात्म्ये वलिप्रजावनहिती वाक पनंनामनवमो ध्यायः ॥२८॥ नारद उवाच ॥ प्ररागवृत्त
न्येव स्यानिमाहात्म्यं जावनाशनम् ॥ प्रकृत्याकनवम्या स्तुवजोप्यं वत्रियि पूर्व र तदहंतेसमग्रं
वेकथ्यविष्येतयो धनकार्त्तिकस्य वस्तुलेप्सतिनीनं नवमीतिथिः ॥ पूर्वकारं प्रोक्त आसाये
दुनिकुंजनैः तस्यांवस्कृरणी वंस्यानच्य ॥ रुद्यहरिधिवम २ प्रास्येनुकृतें चोस्या वचिंतयेहाल
नौः ॥३॥ कृतिमकत्वानै सितिकेंकर्मीव जयेदिष्टदेवताः ॥ एजांविधा ॥ व्यवास्युतयायंत्रोव
वायनः वद्यातत्रनैवैद्य पक्वान्नं सलवंगकम् जीरकं नागरं कृष्णामरीचं ददातितथा ॥ ना
रिकेरफलं वान्यत्र कूष्माण्डं चिंचिनिवृतम् ॥ संकल्प्य ध्यात्वा श्रीकृष्णमतिंतत्रचोरकः
तत्र भानीय कूष्माण्डं पंचरत्नयुतं वृतो ॥ तद्दिरण्ययुतं कार्यं वद्युक्तं युतं मुनेसंकल्पः

यो: स्वेच्छया वर्धितं तेनेतस्माद्धुतो मम गेहे भोजनं कुरु कार्तिके १६ इति संप्रार्थितेन तातां भगिन्या मद्दि-
देन्दवे भोजनं कृतं ततः कुर्वाद्ग्रहे बहुरसैः प्रीयते यतो यमद्वितीयायां विस्तुतायां जगत्त्रये १७ पूजयन्ति
जगद्धि विज्ञ मुख्यतेन बुद्धेरपि १८ अतः सोदरे न भगिनीहस्ताद्भोक्तव्यं वहि एष यमद्वितीयायां व
र्तव्य भोजनं नीश्वर १९ ततः पूजयतां तु पृते भगिन्ये वस्त्रं विधानतः स्वर्णालंकारवस्त्रान्नदानसत्कार
माहतत २० यद्यान्न निपातं तत्र यावन ततः सुधीः १ प्राशितं ब्रतिरकी कार्न नमस्कृत्य यद्दूना
वचेतद्दूसं सर्वा भगिन्यः संनिध्या: न्येषानुरक्ततस्ततः वस्त्रान्नदानसत्कारैर्निजविज्ञानुमानतः २०
१ भगिनीवेसस्वसद्यत्नतनंतनं तस्वानिलुः स्वस्रः मनेह स्ताद्भुंजितभोजनं बुद्धिवर्द्धनम् २१ एवं
कृतं वैन्नरोविद्धानना जितमत्रनाम १ पूजनंतुं नवा श्रोतिसत्वंसत्वंन वान्यथा येर्भगिन्यः
सुवासिन्यो वस्त्रदानादिनो विताः नतेषां वत्सरं यावत्कलहो न रिपोर्भयम् २३ धन्यं तस्यायु
धर्मादेवेन मद्गलाद्वेलाभ्यवतासाः हूरादे वचनात्वं ते धर्मराजेन मस्कृते २४ यो हे यो महिषारूढो
दंडमुद्गरधारकः वेष्टितः किंनरैर्हृदयैस्तस्मै यमाय नमो नमः दितायां त्वं कृतं कुर्वंति

का०
२८ गृहं त्यक्त्वा जगाम तपसे वनम् तपः क्लिष्टशरीरोसौ कालं देवनमा: सदा १९ ब्राह्मणान्वैष्णवं स्थानं यत्र गत्वा न
शोचति ततस्तस्य सुतौ मतौ भिन्नि वा तद्गतांगतौ २० आरण्यौ रतिसंसक्तौ मद्यपानरतौ सदा नवा संयम तु तौ
आलयं प्राणांतकता: श्रुतौ २१ वरस्त्री मद्य: प्रदत्तौ: सं ... तं वं पातं तथा एवं द्रव्यं ... देवं नीतं तावां दृष्टा
दुःखापनैः २२ मद्यं चाहृत्य गौ ... व वेश्या दत्त ... वेश्यावै ० वृषभ ... नं दत्तं मधुं वीज भिक्षौ वरे २३
द्रव्यहृत्यातदुःखितौ चौरमार्गानुसारिणौ द्रव्येण ... निष्टौ राज्ञौ विवासितौ २४ वनं गतौ
७३ तु वा तत्र ... धर्मनिरतौ द्विजमांसहारौ संजातौ सिंहा ... पगतौ २५ एकस्मिन् दिवसे तु तत्र
मृतौ पन्नगदंशतौ यमदूतौ ... संधर्मराजवै दृष्ट्वा २६ इदानीं पापरतौ कालपाश: क्रियते वि
मौ किं करस्य ... तदा वैवस्वतो यम: २७ चित्रगुप्तं लिखमानं नराणां शुभाशुभम् ऐरत
कौ धर्मात्मानौ हसतौ कुत्र दिव्यामहं २८ चित्रगुप्तो ... कि ... करान ... एतस्तु नीव
तां स्वर्गे ... भोगा ... २९ पूर्वं ... नरके यातना कुले चित्रगुप्त वच: श्रुत्वा तदा रा० २८

देवविप्रावपीवतान्नित्यपूजोरजः ८ स्वर्गस्मानोभवेद्विप्रान्नमस्कारेणवापुनः स्कंदउवाच हे
रुद्र देवेशलाभानस्ययत्फलम ९ तत्फ ... लमवाप्नोति समलभते मर्त्यस्तवस्यो कूपारामदानतः प्रवि
त्तहेरेवाप्येतप्याबुद्धतापफ दानतः १० तत्फलं लभते मर्त्यः कूपारामस्य तु दानतः रथिकांच
सितार्थानि तेषांस्थानाच यत्फलं ११ दानेनयत्फलं प्रोक्तं तस्मात्कूपारामदानतः कावेति कु
रुते कोत्र पापानि मुनिसत्तम १२ यत्तितावन्ति दानेन कूपारामस्य विज्ञानतः ब्रह्मा पातकपु
त्रोपितप्यायुक्तोपपातकैः १३ नरो विमुक्तापातिबनः ... लोकेंद्र यपाति कूपारामदानकर्तारः
सर्वलोकान्व्रजंति वै १४ स्वेतु वापर्वतेतस्य नानानामोगरत्नादिजाः सोनकउवाच मूलोकेन दत्तं हि
वहमत्यंमुनीश्वरः १५ दानं कूपारामकन्नीयं वरं कौतूहलं हिमे नारदउवाच श्रृणुत्वं सर्वं महाभा
गो पामुनस्यगिरेरथः १६ तत्रांद्भूत्वा स्मतोत्तम धार्मिको लोकविश्रुतः ते नाल्पतं धनं धान्यमर्जितं बहु
रं किल १७ [illegible] धनंजयो तथो [illegible]

का० ३०

॰प्राचार्यस्यात्र यास्तान मन्त्रैर्वात: कृतं महन्मई ४२ तिमन्त्रेन हत्वा त्रैसं जानंते महत्कृतं एकेन मन्त्रेनाम्रुषा

पान्तुस्मौस्य जन्मन: ४३ मन्त्रेनेन द्वितीयेन॰प्रत्यक्षं स्वर्गं मानुषिं नरके च तत्र यामातास्महता यमयातनास्म ४४

इति श्रुत्वा च वत्सस्य मातृगौरवं चंप्रित: दद्दतं ग्रसाम्यामैत्रीस दृष्टा स्मरन् ४५ निर्गतं नरकात्तु

तस्मात्तु मर्त्यात्पते कथं यथाहं मातृसंगेन स्वर्गं यापि चिपेन्नदे ४६ नमात्राहिस्मो वंधुन मात्राहि मन:

सखा न मात्राहिस मं मित्रं मातृज्ञात विशेषत: ४७ स्वर्गं गच्छ विनात्र नततं मे का गतिर्वृत्ति: यथा मात्रा

हिसंयोगस्तु सुपापं च दुःस्वमे ४८ इति श्रुत्वा च वत्सस्य देवदूतो त्ततो ऽब्रवीत् यत्वं जन्म कृतं पुराप :तद्दृश्य

नं जप: ४९ दानं च यत्कृतं चा ऽऽयुर्मर्जौ स्तौति यो द्विज सहित्यानां त्वयादत्तं रत्नं वसवस्तु कस्य ५० द्वि

पुण्यं च तत्पुत्रेण: प्राप्यं स्वर्गं गम्यपि इति श्रुत्वा च वत्सस्य देवदूतस्य मानद ५१ दत्तौ कृत्वा ऽऽयुदानस्य

पुण्यं मात्रे धनंजय: पुण्यप्रदानेन क्षोपि नरकान्निर्गतस्तदा ५२ मातासह द्विजवर: प्राप्तवान्वै स्व

र्गं पदं स्व योगियम्भोगसंपन्नौ समहतावि वार्जितौ ५३ प्रयाविनौ द्विज वरौ पुण्यपरिपालकौ ॥

कृतमन्तौ भवेतां वै समाराधनमीयतु: ५४ नवम्यां कृष्ण दिव्यस्मरूपदे पितच दत्तौ: कार्तिके मासि कृष्णा एम०
३०

30

दूतः प्रियंवद ३०॥ हीनो धनंजयं लब्धः स्वर्गमार्गमुपागतः ते दूता धावक स्मीतां गृहीत्वा केऽप्यरामि एं
३१ न रक्षे पातयक्तुं फलं दृष्ट्वा कर्म कृतं द्विज ॥ धनंजयो वृजन्मर्यादयानो विज्ञाय दूतम् ३२ प्रियवद सेक्त
दागत्य उदीरयामास वाक्यमाकुलैः पारिजातकृतां मालां शिरसि स्थापितवान्मुदा ३३ इति दृष्ट्वा तदा दूतः स्वर्गमार्ग
स्य वीणेनक परिन्यास मदृष्टे सतदा सकेऽदृष्टं वचः ३४ धनंजय उवाच ॥ एकत्र माता पिता चैव वृत्ताम्यां या
तौ सहोदरौ च पावनैवकृतं तांजनवार्तां विषयकर्मणः ३५ एकस्मिन्न दिने वेद नम्रतौ पदमवुदीजतौ कथं
नरके स्थितौ मम त्रैलोक्यः प्रियंवदः ममभावीकं चनाकृतं मेधिनि लिसं सदम ३६ दूत उवाच ॥ पिता
माता स्वसा भ्राता पितृव्यश्च धनंजयः पूर्वे कर्मजासं स्त्राजन्मके । वैष्णवत्र्कुळे वे ३७ वधेके स्मिन्या
दृष्टेकुलाकुनानां समागमः भुक्त्वा मातृपितृणां च नवति संगमः ३८ तस्मान्नोविंदाकर्तव्या वृज
मार्गे स्तुरस्यैवै भुक्तं वा स्वर्गं सुकृतिनां लोके एतान्मोक्षते ३९ धनंजय उवाच केन वृत्तेन मां दूत
नयस्ते त्वं विधिपूर्वं पापिष्ठान्नरकान्मोक्ष्यसि धरातले ४० तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पापम्हतौ द्विजविहवेः
वरदूत उवाच पावक स्ववृक्षं गेनगतस्त्वं भमुनां लक्ष्मी वासस्नावसुरोऽदृष्टकं यां मवसति वरत्नया॥
वि

का० ३१

31

क्षिति पीठादिकं चैव कृत्वा सत्त्वविदः प्रसन्नधीः ॥६७॥ स्थलाब्जानि तथा दिव्यगन्धपुष्पैः समर्चयेत् जनार्दनम् ॥७॥ तुलसी
पुष्पसंकाशं केशवं नत्वा चतुर्भुजम् ॥ इदं शंखचक्रगदाशार्ङ्ग पीतवस्त्रं किरीटिनम् प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वल
क्षणलक्षितं ॥६९॥ नानाद्यैश्चार्चयेद्वाऽपि हि सोऽग्निर्निकामितः ततः एकादश्यां निराहारः स्थित्वा चैवापरेहनि ॥७०॥ भो
क्ष्येहं पुण्डरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत एवमुच्चार्य ततः सम्यक् नैवेद्यं कारयेन्मतीः ॥७१॥ समाचरेद् द्विजाने
न विप्रेभ्यो दत्त्वा ... वासुदेवकथाभिश्च सद्भक्तिस
मन्वितः ... ॥७३॥ मंत्रेणानेन गोविंदं समाराधयेद् द्विजाः ॥
महेंद्ररुद्राग्निकुबेरसूर्यसोमादिभिर्वंदितपादपद्म ॥७४॥ [illegible] वेप्यानिनाशमत्रं कुरुष्व भावेन
... देवदेव ... ॥७५॥ [illegible] सर्वलोकानां हितार्थं शेषशा
यिना उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद त्यज निद्रां जगत्पते ॥७६॥ त्वया चोत्थीयमानेन उत्थितं भुवनत्रयं [illegible]
...ता समुत्थिते ततो विश्वे क्रियाः सर्वाः प्रवर्तते ॥७७॥ उत्थिते देवदेवेशे जागरेणानयेन्निशाम् तस्यां

का० ३१

२

तांसहिरांयंसन्तकम ५५ स्कू० आषाढशुक्लपक्षेशयनेतुताधीते कोटिपरवे: एततेकथितंविप्र कार्तिकेनवमीव्रतम

५६ स्कू० आ० एकादश्यानमाहात्म्यं पद्मीतंपूरनद्भूतके: प्रबोधिन्यास्तुमाहात्म्यंपापघ्नं पुण्यवर्द्धनम ५७ मुक्ति

दंज्ञधिबुद्धीनांभ्र शृणुष्वमुनिसत्तम तावद्गर्जन्ति तीर्थानि [illegible] ५८ [illegible] यावन्नायातिपाप।

घ्नीकार्तिकेहरिबोधिनी [illegible] ५९ [illegible] कोपवासेनप्रबोधिन्यं

भवंतिहि पूर्वजन्मसहस्रेषु [illegible] ६० जागरेणप्रबोधिन्यां [illegible] विधिर्ह

[illegible] ६१ तत्फलंनसमाप्नोति [illegible] विधिहीनमनुष्ठितं:

[illegible] ६२ [illegible] इति [illegible] ६३

कर्तव्योवै [illegible] जागरो हरिवासरे एकादश्यां [illegible] ६४ हरिवासर

[illegible] ६५ [illegible]

[illegible]

[illegible] प

का० ३२

चक्रतिमावैमनोहरा वल्यां हरेः स्मिन्नतेकोटिकंदर्पसुंदरः ९० तत्रासीन्नामनिपुणा वैश्याद्देवांगनोपमा चं

द्रकांतिरितिख्याता सर्वलोकविमोहिनी ९१ वसंतस्या सभारंभे नृत्यत्यहरिसन्निधौ गिरिवनः समायाति

जनाः कृत्यं भवेत्सुरम ९२ कदाचित्कार्त्तिके मासि हरिबोधिन्यां प्रजागरे ननर्त्त सन्निधौ तस्याः पश्यंती मू

र्तिमा हरेः ९३ तत्र रूपमस्य लालित्यात्ख्यं गारमोहिता कृष्णस्यवाद्भुवशुद्धिताचित्ते चैतं चिंतयेत्तर ९४॥

स्मृधिनाराधनाः साक्षाद्व्यंतादुर्लभः पात्र नमया रहे वन्द्येन कथं संभाव्यते चिरं ९५ इत्थं मनोरथं बाला

32 कुर्वती नत्यमुत्सुका हरेः वाक्ये संवीतोराश्रिमिता सुवाहवन्न ९६ ततः प्रातस्तत्र प्रसुयं जागया स्वयं हम्र तू॥

तस्मिन्मनोरथकामं वक्षेकारापयन्त्यती ९७ ततः सा कृतिमिर्द्दैवैस्तत्र त्यक्ता कलेवरम् चित्तं हि त्वारित्वं स्व

र्गजनाद्देवांगनाभवत् ९८ तत्राधिगीतनिपुणा न त्यागिनमकोविदा रेमे रम्ये विमाना ये ऽरुणवौ वनशालि

नी ९९ कदाचित्स्फाटिके कुंडे स्वं स्वं दृष्ट्वैं न चिंतवामास सेरूपं सवोऽयं नैव कर्हिचित १०० इत्थं

रीतमात्रेलदर्वी जन्ममनोरथं सस्मार सात्र तन्वंगी चिप्तनासहनर्तनम् १ नवतिं कामये त्वं चिन्तुलच राम० ३२

दाऽत्र्यां प्रतीता यां द्वादश्यामस्तोऽद्य वै ७८ ग्रादौ व्रते नैत्र वैनम मधुनाप्लाव्य वै हरिं ततोऽद्य प्रासव्यवसानीरं तच
ततः परम् ७९ ततस्तु विधिवत्स्नात्वा नोपचित्वा द्विजोत्तमान् । प्रयत्नतस्ततो दद्यात्पक्कं पत्रं किंचिद्दिदे बहि ८०
ततस्तु कलशादेवाद्यप्राशः स्वल्पं कृता जानीयस्तु वसंपूर्णः । एकनाम्नस्मकां च ना: ८१ चातुर्मास्यव्र
तानां च कृत्वाऽऽतः किंचिद्वाचनम् चातुर्मास्ये कार्तिके वनियमो व्ययः कृतः कपपित्वा द्विजोभ्यस्तं दद्या
द्वत्वामस्तविर्णमिदत्वा विसर्जयेद्विप्रांस्ततो भुंजीत वैसवमम् ८२ व्रतं विसर्जने मंत्रश्च पवनीयो हि योनरः इदं व्रतं
मयादेव कृतं प्रीत्यै तव प्रभो ८४ न्यूनं संपूर्णतां यातु त्वत्प्रसादाज्जनार्दन । जागरस्य हि माहात्म्यं गीत वा
दित्रनर्तनम् ८५ हरेः प्रीतिकरं राजन्नेवमेतन्नवात्रयत्नस्वते पद्मनाभाक्ष्वेद कांतिः कं प्रसंगमवाप्य ८६
शौनक उवाच ॥ कावेद कांतिः कुत्रासीत्कथं जागरणं कृतं वदविस्तरतः श्रोतुं त्वत्तो वाञ्छुस्तु कावद
म नारद उवाच ॥ पूर्वमन्वंतरे चासित्कांचालेश्च मनोरमम् हरेरायतनं राज्ञा कृतं प्राचीनवर्हिषा ८८
तत्रोत्सवाः प्रतिदिनं द्विजाति ... ८९ मया प्रतिष्ठितास्ता

का० तत्कंरै कार्तिके हम्यांस्तावद्देकादशीतिथौ इत्येवं कथितं सर्वं यत्त्वयाहमिहस्त्व ।।३६।। इति श्रीपद्मपुराणे
३२ कार्तिकमाहात्म्ये नवम्येकादशीकथनं नाम दशमोऽध्यायः १० नारद उवाच ।। अतः परं प्रवक्ष्यामि मुनयो
भीष्मपंचकं यथावर्णसह संप्रोक्तं समस्तं योजनार्द्दनं १ पुरा प्राप्तं व्रतमिदं सर्वपापक्षयकरं ध्रुवं एकादश्यां तु शु
क्लायां व्रतं पंचदिनात्मकं २ व्रती स्नात्वा विधानेन मध्याह्ने तत्परात्पुनः गृहीत्वा ग्वेकुरैः स्नानं देवानां चै
वतर्पयां ३ धौतवासाश्च मौनेन हरिमभ्यर्च्यते द्विजः सर्वसाधीन्यास्वेड दीपान् पंचस्वरः स्वपिर्ड नमस्ते
33 सर्वे वैवेति जपेदष्टोत्तरं शतं ४ जांते वा धूमावे षडक्षरचापितिलसंयुतं ५ रात्रौ पंचगव्यसमं त्रैलोक्य विधानकृ
तेनच स्नातिशौचिर्ने स्वाद्दिने त्वेतेषु पंचसु ६ प्रथमे दिवसे ज्ञेनै हरेः पादौ प्रपूजयेत् द्वितीये बिल्व
पत्रैश्च जानुनी वस्तदीयके ७ नाभिं जातनततः पत्रैस्तु लक्ष्याः पूजयेद्धरेः वारा बिल्वपत्रैश्च वतत्स्कंधौ
प्रपूजयेत् ८ जातिपुष्पादिपिंडोमौलीलतीकुसुमैः शिरः एकादश्याम् प्यान्यस्यौमंत्र व्रतस्त्रो प्रप्रविवेतरं९
द्वादश्यां [illegible] वगवांमस्वे त्रयोदश्यां तथाद्य: चतुर्दश्यां तु तं त्रायद्यो लीभ्रा स्वांतथाद्य रामं० ३३

कैश्यिता भवत् तमेवमर्तिं ध्यायंती चंद्रकांति वरांगनाः कृष्णमायांभ्रामयंतीरोमांचोद्भेद रत्नलता एतद्दत्तरमेवाशी
मृ पिबीरवद्याङ्किताङ्गुष्ठे विभीरावक्ता र्धमनती योजगत्प्रभुः कैवल्यश्रीश्वमादिहैवैत्र स्तरस्याकुर बोधितः तद्या
वतार हस्य एकभार्यावतं महत् ७ आसीत् दत्तत्साल्येन [illegible] भवंतु सुरस्त्रियः ५ कैशोरे गोवकन्याहायो वने
राजकन्यकाः भरत्वादिवांगताः सर्वाजनवंतु सुंदरेः ६ इत्यास्ता चंद्रकांति वद्रोपरूवमनोरथं वकुवन्यास्तु
कांताद्दिव्यमोहनरूपधरक ७ मथास्य प्रीतिमांस्तत्र तेलो भगवान् हरिः तवेप्सुकाचवतारार्थे न्नास्ताव्याथ
समादिशत् ८ चंद्रकांतिस्ततः पुण्यायोग के विवृजे स्थिताः तस्यकेन्या वरारोहाभूमावस्पारस्वभवत्
९ याचंद्रकान्तिरित्यासीद्दित्येतत् कथितामया सुवोधिनीनामग्रणवैभवत् प्रसन्न ईशो विविवाक्
स्यकृत १० चकारैतां सवनतेंनेवावं तवने न्यासिरथीहमाधवः वृजे श्रिपतयावितोतविकागोप
कासुता ११ कार्तिके पूर्णनीयावश्री हामोदरसंयुता द्विजं दामोदरं कृत्वा तस्यक्षीराधिकं पया १२॥
कार्तिके पूर्णनायोतौसावं कौर्न [illegible] नैवैः वंदनवनविप्रवंच [illegible] कर्तव्ये तद्बल नतुब्यता १३

का० कारती का वतारः २३ त्वत्कामहाराजगद्दं महोदयं यदेक दासीतन यंकुनाद मंसमा यदीद मायया कृताद्वैतं २४
३६ नन्येन जातिं न वपं उवत्वं नवादी नत्वं न वपस्तोच सर्वैगुणा प्रसवनतोव कारतां प्रेमैव कारुण्यनिधिः प्रवर्तते २५
इत्याउवाच इदृद्यो विदुरत्तहीवयाहवने जनकीरव प्रावचामहयो पिरख्यवरिवं दुहि सादवरुव यद्वं दु
नाष्यमत्तचेतसमेकुसत्वं २६ उपविष्टं कुत्ताति प्यंभ्र त्वामी ब्रोमहामनाः जगाम हरिसानिध्यं तद्दर्शन समु
त्सुकः २७ श्रीभगवानुवाच श्रीमन्माधवो यदुनंदनः समुत्थाय यमिना पाय वानु भ्योपरिवस्वजे २८ उपवि
34 ष्टासने स्वे स्वे कृष्ण श्रीमौपरस्परं यज्ञुरुत्सुः क्षिवं प्रीतो कुष्य वानासतुः कृपा २९ श्रीकृष्ण उवाच यदू
विज्यमपरिं नसमा कुलाची विष्णं करोति विकरोति च हंति माया ब्रह्मादयोपि महवे दलमि पातेन हो
यवाति कुरु देत्यकरो विचित्रं ३० भगवन्निदं महद्विचित्रं चित्ते नवर्तते साक्षेन वर्तमानोपि जीविनां यः
सुहृत्त्वसखा ३१ पूज्यानैः सेव्यमानो यते षांहेत्यकरः स्वयंवं धुत्वं वगुरुत्वं वस्तुत्वं वयं करा श्रयं ३२
मंत्रित्वं कार्यकादित्वं करो यदुनंदन तत्कव्यसंसारणं मोक्षि प्रेमि निर्वंधराग कृतः ३३ श्रीकृष्ण
उवाच गंगा मज्जयहाभाग न प्रष्ट व्यमिदं त्वया जो यनीयमिदं गुह्यं मन्त्रियोगेन वक्ष्यकृत श्रीकृष्ण उवाच राम०
३६

धि १० पंचस्वपि दिनेष्वेवं विधिवत्स्नानमाचरेत् पंचमे दिवसे ऽभिज्ञान्स्वादरं भोजयेद्व्रती ११ पायसेनाथ वि
कान्नं कृत्वा तद्विपंचधा नेद्दापांकं चनं दद्याद्द्वादश्यां वस्त्रमुत्तमं १२ गोदानं च त्रयोदश्यां रिक्तापांच्युतकाय
सं सितासिततिलं पूर्वे च पत्रीपांच द्विजोत्तम १३ दद्याद्वेदविदे स्व: तीलसहितान् हरितोषकृतान् गात्राभ्यं
गं प्रातो व्वंगान् चतुर्मासं चमै भवं १४ तां कृत्वा च तिवाहादिं दत्त्वा चादिवर्जयेत् षष्ठे विदिवसे छिद्रं नाचवि
त्वाप्रवंधुमि: १५ विप्रदेवान्नभोजी स्याद्रोगहस्तु च पंचस द्वयाहर्द्धं विधानेन मंत्रेशानेन योनकः १६
सत्यव्रतायस्तु चयेगांगेया व महात्मने भीष्माय च द्दाम्यर्घं माजन्म ब्रह्मचारिणे १७ वसूनामवतारायाय
सोतनोरात्मजाय च ॰ प्रर्घं ददामि भीष्माय सोमवंशोद्भवाय च १८ ज्ञैष्या भ्युदयं तोत्रावयांतेनु प्रवरापव
॰पूनयत्याय भीष्मायतस्मै दद्यात्तौ जलांजलिं १९ सर्वेशानेन मंत्रेणात्पर्यशां सार्वनर्तिकं द्वापरस्य युगस्यांते श्रो
त्रे के शमेन पद्यते २० भीष्माय कृतं तेन तन्नाम्ना वर्षितं शुचि पोनकं नाव जदा सह संगतिस्तेनमं
गेयमहात्मनः २१ केशमेन सहृदे पर्वैर्धैकराष्ट्र ब्रह्म के पावः नातत्तु वाचेव हान्वगाहोत्कवि शो कुरुन्
रिवि भुः २२ पश्यासनु विरोर तामः २५ ... गोविंदु ... पैसरांकितः ... ॰प्रहो॰ पूर्वं

का० ३५ तत्रैवास्यास्ति कोविदः संगीते निपुणो नरः वादस्यापि च निपुणः ॥४६॥ द्विविधस्यंतरतालं कर्तव्यं नव विद्य
ते तंत्रीद्वयं सुषिरं चलं किन्नरी वाद्यते परं ॥४७॥ तालं च पाणिना हत्वा दृष्ट्वा हर्षं समासदं तच्छ्रुत्वा राजसान्निध्यं ग
त्वा राज्ञे निवेदयत ॥४८॥ तच्छ्रुत्वा पंचते विप्राः समाहूतान्गृहांतरे प्रविश्य तत्र यत्रासौ नाम्ना कादंबिनाऽस्थि
ता ॥४९॥ राजस्यापि च प्रावेशयन्निर्विशुद्धं तं प्रासने तेषां च विस्तार्य विशेषविस्तृतां विरोधतस्मारंभता
प्रवर्तितं ॥५०॥ तद्गीतिला प्यामिनयैर्मनोहरैः कृतोत्सवैः कापि स्थितः सभासदः इत्येवमासीत्प्रतदीयमधु
35 तं स्वयं गुणोत्तेगुणानोविमोहिताः ॥५१॥ सा चापि तेषां गुणशीलिसातोपरं रूपं मनोहारि च जातिकांति
उत्थिते रात्रिते चापि कृच्छ्रात् गृहात् हदि ॥५२॥ गताः सापि सपत्नीका रम्यनी विरहातुरा स्वामी
त्वागृहांतः स्थानमस्य च विमनाः स्थितो ॥५३॥ ततो हृत्वापि च वचनैरागसाता न मनः प्रियान् एकैको वा रहो
विधाः सर्वसोमे प्रपद्य तु ॥५४॥ नगरस्यापरे भागे यमुनायास्तटे महत् नेतति प्रविख्यातः तत्र बाल
योरहः ॥५५॥ नगरात् दूरतोऽरण्यं निर्जनं वनचेष्टितं तत्र गच्छन्द्रक्ष्यति को वा स्नेहं छलवे वद्दकं ॥५६॥ राम० ३५

त्वहातद्यनद्यर्मस्य कृतिधानवतोस्ति: ३५ देनाहिंसादितोधेभ्यवदधर्मः प्राणिनामुत धर्मः प्राक्ष्यको
लोकेविख्यातु व्याससंगत : ३६ तमतीत्यभवेत्किं वातदुत्कं तन्निहाहसि नारद उवाच तेनैवनी [illegible]
दारुरिः पत्त लोकस्यहितायचाहं ३७ संसारिणोजन्ममृत्ताददुःखंविहान [illegible] वासिंघरामोचमन्ति:
श्रीकृष्ण उवाच सुवंतीसंभवाः पंचपर्वकलौहिजोत्तमाः ३८ कलिः शुचिदंउदंतो हंसो नामतद्येवहि वेदवि
द्यासुनिपुणा दृष्योवनवासिनः ३९ गंधर्वविद्यामाश्रित्यपंचैवातिमनोहराः संगीतिकं यादृग्पंतिके
दैः किन्नरनीरवः ४० तस्यकृदाससुवीरस्यगतामद्यपुष्टि विप्रोः सूत्वासंगीतिनि [illegible] निर्दंसमावातादिह
स्वरः ४१ स्वात्वातीर्थेततो वो [illegible] स्थित्वादिनचतुष्टयं [illegible] एकोमोघपत्नीनाम्ना कादंवनी वरा ४२ सं
गीतिविद्यानिपुणारागकंगस्तु किंनरी स्त्रियएवहिता [illegible] न्नीतिपतिव्रताः ४३ इत्थं न प्राप्यते
तस्मान्नयमन्ये कथंचनः पतत्त चैवतेनाथंच [illegible] संतानं सुगीतिकं ४४ तत्रगत्वा सुविविधरास्तो
दर्शनकांक्षिताः [illegible] ववुः [illegible] होवताऽत्र सान्निध्ये

का०
३६ नरः ॥ ६९ ॥ मानुष्यं प्राप्य दुःखार्थं येत्यजंति प्रभुं हरिं । ते चिंतामणीकरे प्राप्तं त्यक्त्वा काचं समालभेत ॥ ७० ॥ इत्येव
मुक्त्वाथ विप्रास्ते वदतस्तस्य मनुतमे न चक्रुः श्रवणं तस्य सो विजगाम वचनं ॥ ये वक्ष्यं ॥ ७१ ॥ कश्चित्कालं तपस्तेपे कामासक्तेंद्रि
न्या यव्रजाः । कार्त्तिके विरतं गीते संस्मरतः विषादतः ॥ ७२ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्त्तिकमाहात्म्ये पंचत्रिंशो
दृशोध्यायः ॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तस्मिन्काले तु गांगेयमध्ये रैवतो महानभूत् । कुंतिभोजेति नामास्य वे
द्वेदांगपारगः ॥ १ ॥ मधुरा नाम्नि तत्र देवनेति ख्याता हरिप्रियं । नेमिकोद्रवनवारिचमदाराधनतत्परः ॥ २ ॥ निरा
36 र्द्धमविना प्राप्तिपुरंदुःसंगसंकितः । भीष्मपंचदिने विदितस्मिन्देवालये प्रभोः ॥ ३ ॥ ममपद्माजां प्रकुर्वीतो
व्रतमेकं चकार सः । तेनेवं चक्रुविद्येकविनीमाजगामहर्ष ॥ ४ ॥ राजा हस्तपारहस्तसंस्थानं स्परागादि ह सेवा
क्त्वा सो गत्वा मुनेः पार्श्वे कवि ह ना विशिष्टं ततः ॥ ५ ॥ राजिषामास विधिवन्नाम्नातैनैवसमाहितः । तत्र रात्रौ नृ
पं चानारामात्कारं विनीत हा ह मुनिर्नत्वा चपूजा हि हत्वा पद्मजां सनत्राहितः ॥ मत्स्यानि पुत्रेन सा सविप्रो
बं जगौ तदा ॥ ७ ॥ कृत्वा धात्रस्तु तद्वृत्तांतं मधुरात्तरमूषितं । तस्य संगति मासा सा मद्धितो पवित्ये स्तस्य हरि मनः
प्रकृद्दिरमत्वा कामेनमद्भुतात्तीनयो । तस्याः रात्रौ जागरणं चक्रे तं कृत्वा कार्त्तिकी कवि ॥ ९ ॥ वीस्याप्य गायत्तोग्रे राम० ३६

वीणाराज्ञस्यन्त्यस्वर्दर्शी विद्याभिकौतुकं भवंतो विक्रमेशौ नदर्शीनं तु स्वकं गुणं ५७ सहैव गमनराज्ञो ज्ञाता:
स्युः सर्वदैकलः भवं तो कौविजकेत्तेन्नतैदत्वातदीक्षितं ५८ स्वमुक्तालुसाहृतीजता राजगृहं पुनः तेकौतु
कतमाविहास्ततसंयोगात्पसत्वराः ५९ तेषांत्रि वहृतां तत्र समागताः प्रियः सखावैदूवेदांगवित् कः।
श्चित्कृताति पद्म मतैर्धनः ६० कृत्वा सं विहमारोग्यंपद्म कुलेकुत्र हलात ः विधावेनुः सहैव राज्ञो भोग्य
वतीसमासक्तास्तिनोभुतैः ६१ भवद्ग्मे च नो गो प्रमस्तित्वं ततो वद इति तेषां वचः ऋत्वा सखा तेषां महा
मिथकः ६२ उवाच वचनं तेषां हितं वच्यं सुहृत्तया विज्ञा वरिष्ठिवं प्राव्य मात्र बुद्धयात्यजंति ये ६३ तेस
म्यकृतपितादैवेद्वीर्गवा संवसंति तेवे स्वकीयं परित्यज्य स्त्रियं देवानी सा हि कीं ६४ भजंति कामुकाः
स्त्रिस्ताते षांति ः नरकं किल राक्षस एषाभोग्यवती विशेषज्ञानकोविदा ६५ नतामहं प्रभोतिव्रगांलकु
मितपाउ ः धा श्चिवोभवद्भिः संपक्ता कुलिनास्तरु तीभूभाः ६६ पितरस्त्व भिमा पांति वन्ध्रुते जौतिमात्र
कैः नताः वयं वनत्याज्याः श्रेत्यवानत्यजंति हि ६७ हितेभार्यदरिद्रेपि विपन्नेविहितेसदा ज्ञानवान्नत्यज
तिह यासत्वीमरणास्पतु ६८ धिग्धेगीत्येवंलोकावं धिवह वा पचं जीवंतो विरतास्तेस्युर्वे वरस्त्रीरता

का० तं मुनिं २३ तस्मात्प्रभृति तीर्थं वद हृदं नागविनिर्मितं । एवं चैव जनमात्कल्पगत स्तीर्थान्तरं प्रति २४ इत्वा सर्वस्वह
३७ नं च मम भक्तिपरायणः चतुर्दश्यां गतो दान्तो मुनिः संगतितत्परः २५ नत्वा गीतोत्सवं कृत्वा मम प्रजाऽऽविरोधतः
मुनि वचोऽभवत्तं प्राप्य तत्कृतस्तोऽभवत् स्नानात् २६ तं स्त्यागुणं प्राप्तं तपं हृदस्नानादि विस्तरनमार तद्वैवो
त्यापहृत्वा च दाने सर्वसमर्पितं २७ निर्विघ्नं च नो भक्तिप्रकोऽगतस्तीर्थान्तरं प्रति यो गीतास्यां ततो हंसो हृत्स्वासी
नं महामुनिं २८ नत्वा स्नात्वा ततो न च धा वीक्ष्य वासमाश्रितः तेष्वप्यस्वादिकोऽम्भस्त्वा ततो गां मुनिसन्नि।
37 धौ २९ तत्रैव मुनिसंगत्या मन्त्रज्ञानदर्शनं कृतं स च कृतां हृदयं चन्दनपानो हितो वसतः ३० इधिवाप्या
प मुनिना सह कासीद्दर्शनं पीद्त्वाप ... वीक्ष्य मध्ये वगतस्तीर्थान्तरं प्रति ३१ कादंबिन्यां कृतं रासागमनं
विष्णुमंदिरे निगूहि ... तापुनर्देवं तु देवालयं चलात ३२ कविस्तु दत्वा तस्य कुलं स्वभागात्तु नर्मदे तेषी।
तथाप्यो विष्णुः तस्मिन् वने कृतवासस्तत्रैव मदीय वीराधनमाचकार सः ३३ कमेलावं च विविधैः
कृतमाराधनं सदा मधुरायां च गांगेय तीरे रैव मुनिपुंगवैः ३४ महीवः पूर्वकल्पे तत्रैव तथा नाम भवत्तु
नः नाम ... इति ख्यातो वदत्येतद ... तः ३५ कलि नामा नरो जातो नारायण महावचार सहवद रा० ३७

येद्दृष्टं चितितो जन्हर्षितः सोऽभवद्यावन्मनं तेन दृष्ट्वा च मुनिना कृतं १० कविनापि हृष्टं तं पश्चात्प्राप्तः संस्थानमालनं के
विरागत्यक्तगरं स्व ध्यानं प्रयत्नानि च ११ दादृश्यां महात्सर्वं विरक्तो भक्तिं रक्षिवे द्वितीये दिवसे प्रागात्सु मुचित्त
स्यादि दृश्यया १२ दादृश्यां ज्ञातरेवासीनं दृष्ट्वो मुनिं पुग्गवं तेनापि दृष्ट्वितो हं वै स्तु चिनाम मुनिसंगमः १३ तद्ये
वन्नत्यमीता दिभक्तिरस्याविजायतः अथः पीत्वा मुनेः सोहं तत्रैव भक्तिपरायणः १४ अवनाद्दागतां तत्रेदं दृष्टे
तो मनोहरं सा तत्स्य दृष्ट्वोनित्यं गीतं पश्चात्स्वयं तथा १५ चक्रे स्वकीयत्नाव तं गोपदैः स्तु च येत्यवत्र दृष्ट
नं मे कृता वापि सैंगतितः सुचित्तदा १६ विरक्तं इंद्रियाणि सर्वस्वमद्दृष्टाप्रेमः इदं नां वाचवचनं मद्भुत्स्या
मनस्याधिकः १७ पूर्वोत्तमोहस्य महात्म्ये विविधपासक्तचेतसो पद्मेऽव ... वामहानंदरस मग्नं विदंतिनः १८
संसारदुःखजं तापं नाथे त्रैस्व पश्चितः तेन दृष्ट्वस्य स्वेत्यत्का येन मन्त्रमिम कः १९ ध्यावंतोऽपि तनः किंतु
मह तद्दुःखं कंपरं तथापि विता दृष्ट्वीवालान्नत्यगीतमनोहरी २० दृष्ट्वापि विना भवत स्तोभो महानंद पुजो
मुनेः तस्याद्भुत सद्ग्य सर्वस्वं सर्वं तो जगदीश्वरे २१ कुर्यां सोऽनन्वं नो भक्तिं एकस्त्वं जनः स्थितो एवमे
वात्र योदृश्यं दृष्टेगान दिदृष्टु जना ... न वीतं च दृष्ट्वा च प्रवि

का
३८

गंगायां मथुरायां वा स्नात्वा पुष्करेपि वा स्नातो नियमतः स्नानात् हि मधुरं नरः ८६ सुवर्णं धेनुवस्त्रान्न
दानान्यत्र मनीषिभिः दत्तान्यत्र च यत्तानि तिविद्वोस्तु हि कारिणाच ८७ वेदादितीर्थेषु तत्तुल्याप्यकर्तव्यं कार्तिकी
तिथौ व्रतं त्रिरात्रमुद्दिश्य श्रुतिस्तत्र जनमानवः ८८ हरिं केशवसौवर्णं तुलस्या सहितं शुभं दद्याद्वेदविदे वद्
त्साद्व्रतीतत्र दिनत्रयं ८९ स्वेस्त्राभरणाद्यादि दैवाहिकमुपायनं तुलस्याः सहतायाद्विप्रं वेविनि
वेदयेत ९० एवं यथोक्तविधिना कुर्याद्वैवाहिकं विधिं तुलस्याः कार्तिके मासे सर्वपापैः प्रमुच्यते ९१
कार्तिके स्नानसमा काचित्तिथिरल्पाप्ति कार्तिके पूर्वेवाहा हरेत्तीर्थनिति हासं कुरुतत्तनं ९२ यस्य स्नवणाम्ना
त्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते पुरा देवो हरदेवो नैमिष ... द्विजोत्तम ९३ सत्यवादी स्वधर्मेण धनार्जनपरा
यणः कृष्णविष्णुपरो नित्यं ... मन्त्रोति ... ९४ तीर्थाटनव्रतः शान्तो विष्णुमन्त्रो विमत्सरः ती
र्थयात्राप्रसंगेन जगाम मालावर्तिकां ९५ तत्र हृष्टो महादेवं महालक्ष्मीमिवान्वितः ददर्श वेदविदुषां विप्रा
णां तत्र मंडलं ९६ प्रस्तावे तत्र माहात्म्यं कार्तिकस्य तदा द्विजः विरोचनात् पुष्करे तेत्रैवोकरे माथुरे पुरे
९७ तच्छ्रुत्वा श्रुत्वा विप्रो शिवशर्मा द्विजोत्तम मधुरामगमद्दत्तास्य जपामासके राव ... सतो सका का०
३८

वैदानेनतलेमेदं द्रुपदं स्रुभं ३६ पंचानामपवित्रिप्राणांप्रियाकार्द्दविनीस्रुभा: स्वर्वेला नाम्न्यासीद् लतान त्वाहिव
रेतोऽपत्तार ३० धात्रीह्यपाकृतस्मादेहं सोजातोयुधिष्ठिर: यौर्णमास्यांविरोचेलजागरान्मेमहंतक:
३८ अर्जुन: कविनाली घ: पूर्वं चापिस्तु हन्मम: द्वदशवम हानीयोंभीमसेनोऽप्रजायत ३० सहदेवोऽप्य
चिदांतेन कलोऽरस्महत्भुज: पुरावीरांवृताहेयाचेभरत्कार्द्दविनीत्युपा ४० वृतेनासिवरोहेधांदाता
हुंपदसव्ययम् । मीक्षपंचकमेतन्मे करिष्यंति व्रतं स्रुभं ४१ मथुरायांतत्पान्यत्रतस्यमुक्ति: करेस्थिता ॥
नारस्वताव स्रुत्वेवंव्रतमा : सत्वंभीष्म: परमविस्मित: ४२ व्रतस्वंचचकारेदंतत: स्यातंतदाख्यया त
द्भूतस्यैवमाहात्म्यमाख्यामि: संजरेवदा ४३ पादुतसीनदात्कोवनमाली चतुर्भुज: प्रहारस्वरूप: प्री
तस्तमुवाचसहृत्तम: ४४ वावफानात्सिदेहांते :तावसिमात्मिते पुन: एवंय: कार्तिके स्नात्वात्रक्षर्मा
दीक्षाद्विकंतथा ४५ स्नानसालोकमायातिस्फ वैतांपरमां कथां एनृत: ३ पर्वान्मुनि ... चात्मर्मा
स्यव्रतंस्रुभं ४६ ... एनृत: कार्तिकेकर्यान्पंचभीष्मपचापिवा सकुर्यात्कार्तिकीमेकां पस्त्वएव ... तम्मो
मत: ४७ दुर्लभाकार्तिकी ... सेवेसवधर्ममयायात ... ४८ ... के ... पत्नेत: ४०

का० कौर्ण्यस्य कायमेवेतः शांतं वातं क्रुद्धरक्षसां मानुष्ट रक्षुजलो भवत्वं दुःखसागरे ७५ शिवशर्मोवाच केन रूप

३९ कृपया लाहृतं प्रेत इव हृद्यते कथं त्वया स्वयम्भीता पापपाया कृपामिलितं वृत्त ७६ प्रेतउवाच कृपयामि द्विज

श्रोतुमर्हसि मे वादितस्तव प्रेतत्वकारणं मम त्वालं दृष्ट्वा कर्तुं न हि सि ७७ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये पंच

मी कार्तिकी कथनं नाम द्वाविंशोध्यायः २२ प्रेत उवाच वेदिकां नाम नगरं सर्वसंपत्समन्वितं नानाजनसमा

मे कीर्णं नानारत्नविभूषितं १ नानावृक्षसमायुक्तं नानाचर्हवसमाकुलं तत्रासन्वहीरसेनो राजा धर्मपरायणः २

वीरदेवद्विजातीनां पूजासु निरतः सदा तस्य राज्ञः पुरोधा आसीत् मेधातिथिरिति श्रुतः ३ तस्य पुत्रो हमभ

वं नाम्ना [illegible] कनालिकः नास्ति विजायाहिते हं सर्वविद्याः शुभावहाः ४ युवयौवनदायादराज

सम्मानगर्वितः दुष्टसंगतमासाद्य कुकर्मनिरतो भवत् ५ पितृ व्रमात्सवे धनं हृतं वैव [illegible] धनं

मयाहृतं वेश्याभ्योदासीभ्यः पापकर्मरतात् दिनानाद्विजं नेसमादोहव चौर्यैर्न कृतं पातरा हृतं कुकर्मनिरत्रे

ध्यो विटेभ्यो पापकर्मरतात् ७ द्यूतक्रीडापरो नित्यं देवब्राह्मणदूषकः सर्वदा पापनिरतः सर्वधर्मबहिष्कृतः ८ कृ

तः तस्मात्पितासके विप्र वंनाकार्यमहं ततः ततोत्र राजा राज्ञा विचार्य सपुरोधसा ९ [illegible] सम हंत राम०

३९

तिकृतत्रत्वाद्रोम्यरतुध्ये ततः सपुष्करे तीर्थे गत्वा संप्राप्य कार्तिकान ८२ ततः स पुष्करे तीर्थे स्नात्वा कार्ति
कत्रयं । प्रयाजगाम विप्रोसौ स्वगृहं प्रीतिमानसः ८३ पुत्रपौत्रैर्वधूभिश्च तोषितो विचित्राः प्रवदत्कथाः ततश्च
ति कार्तिक्यां कार्तिक्यां याति पुष्करे ८४ कदाचित्कार्तिकीं कृत्वा पुष्करे पारदे शुभे गच्छन्स्वगृहं पथि श्रां
तो वनेषु पश्यञ्जलार्थी ८५ स्नात्वा स्नानकं तो विप्रोसौ । अपश्यत्तावद्विततः जलाशयं समा । साधन्ध्रुवगा
ह्यति सुंदरं ८६ पीत्वा तदुदकं पीतं पयसां व्याधिनाशितं ततो वतीर्य सलिलाद्विमनाः प्रीतमानसः ८७
तीरे न्यग्रोधमद्राक्षीत्सुशीतछायं मनोहरं महांतं विटपं दृष्ट्वा पक्षिसंघातनादितं ८८ वनस्पतस्य सर्वं
स्य के तु भरतं निवसिष्यते तं महान्तं दुःसहं सापं निवसत्सु हृद्विजोत्तम ८९ । प्रत्यक्षेण तं ददर्श सोकुत्र वा प्राकु
लेंद्रियं उलूकं चंद्रमलिनं सदंष्ट्रं निर्मांसभीमदर्शनं ९० स्नायुबद्धास्थिचरणं प्रावमानं निरतस्ततः । अन्यैश्च
बहुभिः प्रेतैः समंतात्परिवारितं ९१ तं दृष्ट्वा विकृतं घोरं विस्मितोभूद्द्विजोत्तमः प्रेतो पि दृष्ट्वा तं घोरामटवीः
मागतं द्विजं ९२ तदा हृष्टमनाभूत्वा विप्रं प्रांतिकमुपागमत् । प्रत्युवाच सत्तदा विप्रं प्रेतराजो द्विजं वच ९३
प्रेतराज उवाच प्रेतमावौ मम... ...स्य दुर्गम... ...समतो वन्यतरो स्थितः ९४

का० ७० कृमिलोदुरितिक्रमः तस्यैवसहस्राणियोजनानांप्रमाणतः २२ सर्वतोजलसंकीर्णंस्यात्स्नस्तिद्विजोत्तमः अङ्गरी
तिसहस्राणियोजनानांप्रमाणतः २३ एवंमाहात्म्यव्योक्तःसर्वदुःखसमाश्रयः क्रमेणतत्रतत्राहंद्रष्टैर्नीतोम
वानवैः २४ यमदूतास्च मांप्राकु व्यीतनोयावत्कर्मणां दुष्कृतानरकंबाहदृश्यवरतरानराधमैः २५ वज्रतुं
डःखगास्तेषांहरंत्येतेविलोचनेयेः साक्षमन्य व्याघ्रोकंयेरसह्यागुहाः हृतः २६ वेददेवद्विजातीनांगुरु
निंदाचयैः कृताः हरंतितेषांजिह्वांचनित्यानानेवनःपुनः २ मित्रभेदस्तथाविनाशुभस्यस्वजनस्यच या
ज्योपदस्यावयोनीज्ञास्तुतस्यसहवांधवैः २८ भार्यापुत्रोस्मयेकेचिद्भेदंचकुर्नराधमाः तद्भेयस्यपा
ष्येतेकरपत्रेणपाटितः ३० दाययावालकायेचयेप्राणांतिकृताःहरकरंभवालुकासंस्थास्तेस्मेपापमोजि
40 नः ३१ मुत्तेष्माद्वैतुयोनस्यनरोन्येन निमंत्रितः वेदेवासाचनापि प्रोसद्विधाकृत्वनेखगैः ३२ यमो
निपत्तेसाधूनां वद्ध्वापिनिर्लिकृन्वतितानेतेषुद्दंमानासुखमास्तिसंतिमारिताः ३३ यः करोतिवचेष्नुन्य
मन्यद्वागन्यपापगहिः याचंतेवद्धिदाहेदह्यस्यल्पे निरोनेः चौरैः ३४ मातापित्रोर्गुरूणांचयेचस्त्रांवकृह
द्भूताः तद्भेदस्वविंदमनोगर्तैमज्ज्यत्वयोमुखाः ३५ देवतातिथिभ्यस्त्येषुभुञ्जन्तेचैर्दुधितेषुवदुष्टाःनदपवनि राम० ७०

त्रनगरे दुर्जनैः सह घृतकुंभे च रक्तस्याग्निरत्नौ त्रैलोक्यविराधकाः १० एकदाहं गृहं तस्य नगरे श्योर्धमाचरन् नीतोव
ध्यातत्तैस्ततद्वारे तत्तोन्तयः ११ निसारयामास पुरा द्वाअहं मय्यविमांतदा ततोतिगहनेरत्येवनसन्नावनना प्ति
निः १२ दुःखैः सह मया तत्र वहदिवः पञ्चैकाः हताः घनलोभाभिमतेन महासाहसिकेन च १३ ततो वद्धतिथे का
लेमत्तो दं सं सनां मानुष्यं च न लोके स्वर्गे .... हं निर्जिते वने १४ प्रिये योगस्थानप्राप्तस्या
डालस्वर्गं हृष्टिः १५ अथ हृतैर्महादूतैः स नीतो यमसासनात् मानुषावतमलोके स्थान द्येनार्जितया
पहः १६ पातनानां सहस्रं तु दुःखाकारः प्रवर्तते प्रथमं तत्र विद्धेद्भुं नीतोहं यमकिंकरैः १७ ततः पंचसह
स्राणि योजनानां प्रमाणतः कंटकैः संकुलं स्थानमसिस्तीर्णमयीवृतौ २० योजनानां सहस्रे द्वे तद्वेत
प्रवानुकं स्थानमसि महातप्तं भूमी असंचारिदुर्गमं १८ ततो द्वा सहस्राणि योजनानां प्रमाणतः विष्टमध्ये
रमिश्रारासि दुर्गमो सिमहापथः १९ तद्वद्वे सहस्राणि योजनानां प्रमाणतः प्रज्वलितारद्दिनाम्राजैर्ज्वल
त्तकिरदिव्योदकः २० योजनानां सहस्राणि तिमिरेणावृतानि तं स्थानमत्यंतघोरं हि दुःखदायपंचेव च २१ त
द्वे हे सहस्राणि पंच च हि शासिशिताः शवपदपिनवतो देदुःखनंत्र निशितैः २२ मनाहि दुःतानोविप्राः

का०
६१ वात्सल्यकर्मकेरामम ५० प्रेतभावेसमापन्नादुःखान्यनुभवंतिहदुःखार्तास्यचैतस्यनाहंतदर्शयामिसुव्रत ५१
त्वद्दर्शनंपुण्यभाग्यममाण्याजायते द्विजगतोपिप्रेतभावेस्मिनन्माविदुःखेम : हन्मम ५२ नरकेपिकृपयासिंप्रोत
त्वाविप्राकेन्यामहं भूतिकातपनाशुह्णाप्रेतयोनिहतंद्विज ५३ गतोपिप्रेतभावेस्मिन्स्नानमत्तिद्विजोत्तम त्वां
विनानप्रपश्यामिदुःखस्यास्यविनाशकं ५४ इतिप्रेतवचःश्रुत्वासविप्रःकृपयान्वितः उवाचप्रेतराजानंतं
धर्मसःपरिशांतवान् ५५ शिवशर्मोवाच॥ यथाविमोक्ष्यसेप्रेतप्रेतभावात्सुदुःसहात् भृगोचनास्त्वंदुः
खंयथानराप्स्यसेमहत् ५६ तथाहंप्रवदिष्येद्यतत्त्वजरोवं सुहृत्तं माविनोनरकौ घस्यरा याति दृउस्यच
५७ दास्याम्यिकार्तिकं व्रतं यथात्वाम्मत्वाप्स्यसि याबल्यर्चमनोत्वनातं निसर्गाति हास्त्रतार ५८ प्रेतभाव
विमोक्षायगृहाणैवं चकार्तिकं पुण्यमथापि कृतिप्रेतनदर्शयामितवापुना ५९ इतिश्रुत्वाततोवाक्यंप्रेतो
सौ शिवशर्मणः विनयावनतोभूत्वाजगादद्विजसत्तमं ६० प्रेतउवाच सर्वदाक्रूरचित्तस्यक्रूरकर्मरतस्य
चसंगमाद्यसाधोर्तोममाधिमतिरीदृशी ६१ पुण्यामिलाकुशीजाताला शुद्दर्शनयोगिता तस्मात्त्वामद्यसं
प्राच्येसर्वहाधर्मतत्परं ६२ एतेममादिसुहृदोमुच्यैरन्येनसौवयथा तथात्वद्येवकर्तव्यं नैवमन्योगति रा०म०
६१

42

चितेस्त्वीवर्द्धं तुणीमुते ३६ एकसार्थप्रवतायेनि:स्वमन्नार्चिनं नर: तमप्याप्यान्नमस्नोति तिर्द्दमे स्नेवामो
जिन: ३७ घोरस्त्रिर्जनननी विप्रोगुरु: स्वसा: पहान्स्मि: वेद्मांघ्नप्रवत्तेनिगडे स्नो । तेहैरमि: प्रमविते: ३८ स्ववो
वताचरेत वस्तुवरित्यजेतीमाननता: पुत्रान्नवकतत्रान्द्विवेदवर्णाम किंचनं ३९ दुर्भिक्षे संभ्रमे वापि हिसोप्येवं
..पमस्त्रीकरै: उत्कृत्य चांत्रांणि मुक्ते स्वमांसान्यमृते नु ... ४० नवर्णात्ते परिविप्रद्भुह्मणपुरुतत्यागा: प्र
घस्नोर्द्ध चक्री प्रीमौदह्यमाना: संभीतत: ४१ एवं चद्दर्शवनसोत्सुनीतोहं यमकिंकरै: तत: प्रग्रंखल्लयावद्भस्ते
नीतोहं यमसुयं महापापीसुमानीतो दृष्ट्वहं तेलिखेदित: ४२ प्रपवेवस्वतो हष्ट्वा मां तपावि चमादिपात
प्रेतएवचिरं तिष्ठस्ववंसमौस्ववाचत: ४३ यम्पान्ने चोमहापापी नरकाननेकविरमति प्राविलेवं कुरुध्वंमो
पायेन: त्वस्मतारने ४४ प्रत्त्वेहं निर्गीता: दूतास्त्वपाकोदासंबन्ता: .. नुस्मदंतुकरा वारनानात्मक्षाररघारीसा:
४५ ताडयंतस्त्मांसर्वे जगदुर्विहरं वचे: महापापदुराचारप्रेतो मस्त्वाविंरवस ४६ नतले: तत्रदु:खानिव
द्रुन्यनुभविष्यसि तहंते चक्षुमेसौ वनरकान् वाक्येवखिलान् ४७ कल्पमेवं सहदुखं प्राप्य सर्वदंनेपास
नारस्व .. कोपवप्तु: सर्वेहमेतालु शोमवत ४८ सर्वा सांदुष्टजातानां भाजनं द्विजसत्तम तेकर्मसवि

का०
९२ पिबन्तिं दृत्तैर्नोन्यदीयं प्रबोधयेत् ॥२॥ किं पुनः प्राकृतान्मर्त्यानीदं स्वप्नमिहार्भकान् ॥ प्रत्येति हासं देवर्षेः पादौ प
प्रबोधने ॥३॥ अस्त्युज्जयिनी पूर्व स्यात् निकषा यथा भियथा मुनेरैवतस्य मनोर्वंशे राजासीद्दुद्रुचीः ॥ सुधीः ॥ तस्य उ
श्रीमतेजस्वी सुदर्शन इति स्मृतः ॥ विद्यावलातिनिपुणोरूपेणाप्रतिमानुवि ॥२॥ मद्रतुल्दै राजधानीमहेन्द्रनम्ह
तटे तस्या सु कुत्रो निवेसन्निविष्टवान्मुजेनपुरं ॥ एकदा ततस्तोनी रे विजिता दिः सुदर्शनः स्वजनारसि कोध
॥ नाधुवा त्येर्गुवभिः वृतः ॥ सतदा राजमार्जीरुद्रकेलीजाहतै तया ॥ प्रविवेशमन ॥ प्राणी जिर्वदे विवेः प
४३ जैतैः ॥ ततो नागुरकैरर्यैर्हरिद्वयुतैस्तथा विगाहविविनैः स्रिग्रु स्नुमगवां तथा ॥ गढन्नरेवा तटं प्राप
तत्रैकां चावसन्निशाम ॥ प्रातस्त्यात्ततीरे रेमे वप्रपन्नवनस्थलीं ॥ भूदैवसरितः पारे वनमहार्त्तमुत्तमं क्रमा
॥ तेरहृशेविभ्रविभ्रमयानिर्श्वतनः ॥ ॥ गोपुराजक्षकोप्यासीत्तस्तेनासावरांगना सखीभिः सहस्रकौतुकी
नर्मदातीरमागता ॥२॥ तां दृष्ट्वा ॥ नयतीं भ्रमयावनस्थलीनावस्वंतीं देकुस्व वयराले कराभिजाताद्युतिकं दुकेत्त
सात्वरिप्लवं लोचनत्वंजनदुधं ॥२॥ सन्रपरतल्पदवी यदह्वं संसरारु मन्व कौ चलतीमरालबत् विलोक्यमं
जाश्च गवेगमोहितः सा चापितं सुन्दरवीरमैक्षत ॥ ॥ प्रन्योन्यदर्शनोद्भुतरागतिविद्धि ॥ मानसौ लज्जालोलै
का० ९२

परं ॥ २२ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य शिवशर्मा द्विजोत्तमः ॥ उवाच वचनं चेत्थं तेषां प्रेतानां सुखकारकं ॥ शिवशर्मोवाच ॥ पुष्करे
नैमिषे वै त्रेतायां कृता कार्तिकी मया सर्वे भवत एव प्रेतेभ्यस्तोयं दास्यामि निश्चितं ॥ इत्युक्त्वा सो द्विजवरः सर्वेषां पापि
नेरतः स्नात्वा विष्णुं च विधिवत् जलमादाय निर्मलं यथावत्तत्श्रुतं प्राह द्वादशीं नेमथः पथ कृपया च शिवशर्म्मा
णि तदा पुण्यं वर्षं यथा तदा विमानवरगा रोचिर्मनसा रोचिष्णु किन्नरैः देवदुंदुभयो नेदुस्तत्र द्भुतमिवाभवत् प्रेता
निर्जनत्स्य त्वा दिव्य रूपं तिव पुद्गरास्थमाना सुरगणैर्युताः परमां मुदं विमानानि विविधानि दिव्यते
जोमयानि च कामगानि महीं शिरसा नत्वा च ... पृथक् पृथक् जग्मुर्दिवं मुदायुक्ताः स्तुवंतो द्विजसत्तमं शिव
शर्म्मा इति द्विज माहात्म्यं परमाद्भुतं विस्मयाविष्टहृदयः तेषां तत्रैव तिष्ठ वार धर्मदान प्रभावेन दिव्यतेजो
वपुर्द्धरः स्मृत्वा स द्विजश्रेष्ठः प्रभा विरविभास्करः ततो दृष्ट्वा द्विजवरः कार्तिकस्य महदद्भुतं माहात्म्यं मुदितात्मा
सो जगाम निजमंदिरं इति ते कार्तिकी व्याख्याता द्विजसत्तम ... धर्मनिरता लोके यांति परमां गतिं ॥ इति
श्रीकार्तिकमाहात्म्ये कार्तिकीवर्णनंनाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ नारद उवाच ॥ दुर्लभो मानुषो देहो देहिनां स
क्षणभंगुरः तत्रापि दुर्लभः कालः कार्तिको हरिवल्लभः ॥ १ ॥ दीपेनापि हि यत्रासौ प्रीयते हरिरीश्वरः तस्या

का० ६३ दीपं प्रज्वाल्य वासुदेवाग्रतः मासमत्वरितः तत्र प्रज्वालये द्दीपान् ज्योतिर्वर्तिकानैर्न लोभतः २८ स यो द्रुतात्ततो ज्यो
तिः प्रसृतं मे देहे सुखम् दग्धान नामपातकानि भस्म हृते सौ राजा वित्ता ३० स ततो देवालये तस्मिन्सादरात् वर्षया
मिस्त दीपकान् मयापि तो मितोहा दो रात्रे जज्वाल पर्ववत् ३१ तस्यैव पुण्यस्य महिमा तद् दृष्ट्वाः प्रभावं तत्र विस्मितः
स्वदीपा महि व्यपनये दृष्टा सौभाग्यमनजातिस्मरत्वं वमनमासतस्मात् दानं नस्यानुभूतौ नित्यहि मायवरमाद्भुतः ३२
व्यतो मे दीपदानस्य कार्तिके परमाद्भुतः यदि स्मृत्वा परो नित्यमस्व सं कार्तिके नरः ३३ दीपं दद्याद्धरेरग्रे तत्फलं
केन वा व्यपेतेत वक्तुं त्वा विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा सुदर्शनः ३४ कार्तिके नियमां स्तस्मै चक्रा प्रभु समन्वते इति ह
रिपरिचर्या कार्तिके तो विधावत्समुचितहरिभक्तिर्दं पती संप्रतीतौ इह हि सकलभोगान् प्राप्य संप्रपद्यदेहं
के मनलनयनलोके जग्मतुर्देवयानैः नारद उवाच ॥ अन्यैरपि अप्यादृतं तं वक्तुं राज्ञा पर्वयोनक दीप
स्तम्भोनाप करस्तु ह्याप चक्र पालितः पांचाल देवे विप्रर्षेराजा भूत्सिंह विक्रम नाम्ना चित्रनामरमा हि
रो हरिकृतनवल्लभः विष्णुभक्तिपरो धीमान् प्रजापालनतत्परः महासत्वकरः श्रीमान् दानदः सर्वदा ज
पी तस्य राष्ट्रे महाभागा पीना नाम्ना हरिकिरी प्रमत दूराचारो पुत्रकरो दुष्टा पा सुदुरासदः प्रधर्मा विप्रबालानाः स राम० ६३

43

लैश्चनैस्तौनदीमध्येनविच्छितौ १५ ततः सुदर्शनः श्रीमांस्तत्रैवस्याप्यसैनिकान् एकएवसदृश्योनपरंपारंजगाम ह १६
के त्रांतरेत्तीर्य्यमानांनांलजोप्यावीतन्लोचनाम् पप्रच्छतांतदेना वक्वकुलेजनकेतप्या १७ सा चतंचकमेवीरं
ऊलवीप्यावयोर्गुणौः प्राप्तानुरूपंरूपेणनारीरत्नांहृदयंगमम् १८ गांधर्वेनविवाहेनसंगतौत्वा बुभा वधि
इति रतिमनुभवनाम्नेतोऽसौसुखेतरघनचेतसीनिकुंजे १९ सपरिग्रहमवाप्यराजपुत्रः परम सुदं मदनालसा
चलेभे प्रापासौमदुर्धाराजपुत्रंराज्यधुरंधरम् भूमिपिश्च जगामाप्तुतपसेविपिनंतोनिजः मदनालसा च
देवीपतिंकृत्यंविविवित्यतनम २१ सुदर्शनंवितृपतीहरा राज्यंनेवरं चकार वैष्णवंधाम सुवर्णम सीसुपु
ते २२ तत्रसौदंपतीविष्णुंपूजयंतौमासमुत्तमम् एकादशीव्रते साद्रनाविष्णुमंदिरे २३ कार्तिके व्रतिना कृतारी
घ्रंनागात्ततोन्नृपः कुर्वं समागतो ब्राह्मणे घ्यंतां मदनालसां २४ सुदर्शनं नाम वाच मामनोहरूपकोयंते दीवदाने
मनाग्रहः व्रतिनिवोहिनारी तावित्येवं प्रबुवीविप्रे २५ हसित्वोब्रूचतंदेवी मेक्षवाकेनसांत्वती मदनालसोवाच
शृणु राजन् पूर्वस्यापि विचित्रं चरितं मम २६ प्रसिज्योहावरीतीरे रावतन ध्रुमे उग्राहकं तेन महा संपन्नानाम् नि
वेशितम् २७ तत्राहं मूषिकाभात्संमाल्या मोरवकमार्गशीर्षे वेदवृतोमुनिकस्थितत्राजात्यपर्व कार्तिके २८॥

तस्मिन्नंतरे च सतैलपात्रार्थमातुरः आगता मूषिका तत्र मंजरैव प्रतोद्धिता तैलपात्रे च दृष्ट्वा सा प्रज्ञा ज्वालाप्रद
कः तेन पुण्येन महता परां गतिमवाप सा तु एकोऽपि चतुर्दश्यां दीपं दत्वा शिवालये घृतार्कमक्लिष्टो नो प
शिवलोकं जगाम सः गोपकः क्लिष्टे नागाख्यो दीपं दत्वा स्वसाद्युं ताः मुक्तजो पजयै पुक्तो परां गतिमवाप सः
तस्माद्दीपाः प्रदातव्या दिवरात्रौ च कार्तिके तुलसीतानतोद्भवे कृती पैठ्या प्रतनेषु चैसः विदर्भदेशे राजा
44 भद्रीरसेनो महाप्रएाः तेनात्र कार्तिके मासि दत्तस्याकाशदीपकः दामोदराय नभसि तुलाया लल्नया सह दी
पं तेहं प्रह्रस्वामिनमो नंताय वेधसे पुनेन दीपं दत्वा च कृतो स्वर्गो विधिनृर्दपः रारहां दत्तं संप्रावदिहभुक्त्वा
भोगान्मनोरमान् सपुत्रपौत्रस्वजनो भुक्त्वा सहभार्यया ततस्त्वान्ते द्विजवर विमानेसु मनोरमम् समारुह्य
वरस्त्रीभिर्वीज्यमानः सुरपतिः विष्णुलोकं विक्रसत्यो यथोतह्यी यदानतः दास्यंति ये कार्तिके मासि नत्यं
श्रोम्नि प्रदीपं हरिम् दृष्टेत्र वयंधतितेनैव के दाविदेव परमं यदा दोऽद्भुतं द्विजोत्तम इति श्रीकार्तिक
माहात्म्ये चतुर्दशोऽध्यायः १४ नारद उवाच अतः परं प्रवक्ष्यामि कार्तिकस्य विशेषतः महिमानं प्र
श्रद्धया त्वं श्रोतुं नागदत्तो मम १ यज्ञकर्मादि देशे हि कार्तिके स्नानदानतः अग्निहोत्रसमं पुण्यं प्रजायते च

प्यद्देवव्यास्तोद्विज चिरविता स्पकतावेशाद्द्वे उद्धारकः ॥ प्रसंगप्रभावेन त्रयीविद्वित्तिविघ्नकः ॥ उक्तोवि
टणान्तैः सोप्यमहानासान्तोभवत् कदाचित्तेन देवशर्मा चूतेषितघनं महत् हारितं द्विजसार्द्धं नततोदुस्तीसहामच
र् सकदाचित्साधुसंगात्तीर्थयात्राप्रसंगतः ॥ प्राप्तो चमामागतो वृत्तान्त महायाततच्छुभः कार्तिके मासि भ
गवान् श्रीमद्विष्णुहरेर्गृहे घृतव्याजेनतेनाप्यकृतोदीपो निष्पाप्तश्च न ॥ दीपदानमाहात्म्यात् जितेप्र
चुरं घ..नं न्युच्छकेन ततस्तेन दीपोहतः स्वभाग्यत प्राप्यहं कार्तिके मासि हरेरायतने शुभे ततः स साधुसंस
र्गात् कदाचित् द्विजसत्तम स्नानार्थं गोप्रलस्तरं कार्तिकं संप्रसंगतः स्नातः स सत्संगतः कामात्ततो देहि
जनः तम पापराशिं विनाश्य प्रभुनिः पापः सन्म द्विज देहान्ते पुनः स्वर्गं जगाम हरिसन्निधौ दिव्यं वि
मानमारुह्य दिव्यस्त्रीशतसंवृतः दृश्यते चापि लोके सद्विजोन तत्र मंडले नाम्ना निमिर्जिष्णु निवसेन तत्र
कल ॥ सर्वलोकं दीपस्य माहात्म्यं न वक्तुं हारिणा स्वयं किं पुनर्नो द्विजेनात्र माहात्म्यं तस्य गीयते कार्तिके
ये प्रबोधिन्यां कृतं कर्पूरदीपकम् कुर्वन्ति ते वांछितप्राप्तिमेव भवंति हरेः प्रियाः कार्तिके शुक्लपक्षे तु ए
कादश्यां द्विजोत्तमः वैष्णवा वेनु मत्येह दामोदरो हरेर्गृहे दीपदानं प्रमत्तासा विष्णु वाविदसंगता ए

का०
६५ यशोवनमोहिता १६ दृष्ट्वा ततः कंदुकं तस्मै दर्शयंती पुनः पुनः सक्रीडाहासप्रभावेन प्रोवाच मधुराक्षरम् १७ पुत्रागच्छ
गृहं नेमं कंदुकं दास्यते मया स बालो हि स्पृहया गमिष्यामि तस्यैव नयनं दृन १८ इत्येवमाकर्ण्य च कर्तारो वनं वा स्पंचत
स्याम घुरं महाविटः गूढं धीकृतो लोभुबुधोन पातकं गृहं प्रविशो द्रुतकालिंगताम् १९ तत्र ज्ञात्वा तु वनिस्त
स्यन मर्म वा स्यन्तं दाहः स्मरदेवानिःसारयामास क्रोधाद्ध्यान चावधीत् २० निःसारितो गृहाद्ग्राम्याद्धस्ते
णोऽन्यावजः वनं विवेश वीक्षितो निर्जनं फलं भक्तवान लभुक्ते २१ दुःखं कर्म करोमि त्वं च विक्रान्त हं तिलुं इति
ततोऽगाद्द्विजभीत्यासौ दुःखे च गहनं वनम् २२ स एवारा: समुपागतो हि वृंदावने वर्तन्त तत्रावासीद्देवाप्रीत्या
रात्रौ मधुपरीयषौ २३ वासार्थं दृष्टुं गिरिं वैराग्यासक्तमुपोषनम् वैराग्यं च रूपसंपन्नां दृष्ट्वा तस्यां व्यसज्जत:
२४ यौवने तां पाचनमानीय तस्यै दत्वा गृहे वसत् दिनानि वृंदावने वासि राजकुले रलक्षितः सिंधुरेशोद्भवो विप्रो
नाम्ना सत्यव्रतः सुधी विरक्त इंद्रियार्थेषु त्यक्त्वा पुत्रगृहादिकं २६ वृंदावने स्थितः कृष्णमाराध्य दरिद्रानि
शं निःस्वः सत्यव्रतो विप्रो निर्जने व्यग्रमानसः २७ कार्तिके पूजयामास प्रीत्या दामोदरं द्विजः स्तवैश्च द्विनतः कुले
फलं चाफलं नैवेद्यं २८ पूजयित्वा हरिं स्तौति प्रीत्या दामोदराभिधम् सत्यव्रत उवाच नमामीश्वरं सच्चिदानंदरूपं दाम०
६५

45

विप्रोषतः २ कुरुक्षेत्रे कोटिगुणो गंगायामपि तत्समः ततोधिकः पुष्करेस्यात् द्वारवत्यां च भार्गव ३ कृष्णः कुर्वीत
सप्तैव मुनयो मथुरां धिका दामोदरो देवदेवस्तत्राबाल्ये यतः किल ४ मथुरायां ततः सोर्जे रवेकुर्यात् भक्तिवर्द्धि
नी कार्तिके मथुरायां देवस्मात् दर्शितः ईश्वरस्य ५ यथा माघे प्रयागः स्यात् वैशाखे जाह्नवी तथा कार्तिके मथुरा से
व्या तत्योत्कर्षपरे त्यक्तिः ६ परवशं मनुष्यकार्तिके हरिपूजनम् माथुरे नतत्क्षणे किं किं पुनः श्रद्धया युतः ७ प्र
त्राप्युदाहरन्तः पूर्वं रेतिहासेन लदृतः धर्मकेतो महामाचो वयाले भेदयाजतिम् ८ कलिन्द पर्वते रम्ये नाम्नादी
७२ ध्वपुरम् तत्र राजाति धर्मात्मा सुबाहुः सोमवंशजः ९ तस्यापि विष्णुभक्तस्य प्रजापालनतत्परः तस्यात्म
जोस्य धर्मकेतो ज्येष्ठ संदरस्य वान् १० श्री दनसवालकेर्दुहे दुःसंगाद्दासदुर्मति पतत्क्रीडारतो नित्यं तद
र्थं तस्करायते ११ गृहाद्धिवत्तिमन्यं च चयो वने स्ववनान्नर भार्गवन्तोदीन्दीरी ह्नि दि द्यूतसनन्वितः १२ हृति
कामिर हुष्टेनाधिजनेन ववनेनच ...पुग प्याप्ताप्त... जन्कामभो हितः १३ पितातस्य त्वात के
भि ताडनं प्राप्तनं तथा ... कदाचित्केंदु के क्रीडां कुर्वता तेन कंदु
कः प्रत्यागतो राजसद्मे ... १५ स्वयं प्राप्तः ... तदिमानात सात स्वरूप

का० ९६ तस्य चाकरोत् पूर्वोदितं जातं संवत्सरस्य तु मासान् गर्हयन् ॥९१॥ यमउवाच ॥ रेभूतात्र विख्याता नाविजहस्तु वासनातिपातन
पतो निवारिताः काश्चीन्सउ तदा चक्रवर्तिनः ॥९२॥ नातं प्रभुतामस्य दत्तं दयं दत्वा विकीर्णवः नमो स्तुतस्मै सो व्यायमस्के वात्सल्य
लोभिने ॥९३॥ यदुनः पुनरेवास्य दत्तानं प्रेमतो हरिः इत्येवमङ्गो पुनरेव विश्वितं नवस्य सौम्या कृतिर्यस्तु नरेशं ॥९४॥ श्री
46 ऊमिमतो धर्मराजो महात्मा सर्वेष्वपि देवाः नतेषु समः प्रसन्नाः पृहीकः ह भूमके पातवदुःखं महत्कृतं
॥९५॥ मच्छरमागतस्याविकृतं दुस्याश्रुविवे मन्युवाणि तत्र वार्थे कृतदत्तां चक्रवर्तिनः वैकुण्ठपुरं वासाय
यो स्वस्य तत्र वासनम् मत्पुरानयनं चापि न तु उचितं कथं चन ॥९७॥ धर्मराजउवाच सर्वं तेजमयावेदितं त्वयेवं
गतं निमो कथं वास्य कृते मे चक्रवर्ती कुरुते योगतां ॥९८॥ महाराज सर्वभूते मे मतात्मा अनुग्रहः कृतः यस्य तु नृपस्य
माहात्म्यात्वोहं चापि सञ्जातिम् ॥९९॥ तन्मे विस्तरतो ब्रूहि कथं कुरु समम मो इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये पंचद
शोऽध्यायः १५ यमउवाच नमस्कृत्य रविं देवं नारायणमनामयम् धर्मात्मैकप्रियाख्याविष्णुनामके रक्षण
स्वतत्र १ स एव परमो धर्मः स्मरणाति निरुत्तीतम् स्मरणं कीर्तनं पूजा सर्वकर्मार्पणं तस्य तः २ परं चर्चा
नमस्कारः प्रेमस्थाम्नासमर्पिताम् इत्येवं नवधा भक्तिः कृष्णोपैः प्रीतये कृताः ३ नरत्वापि वं किं नस्यास्त्रिय राम० ९६

लसत्कुण्डलं गोकुले भ्राजमानं ॥ वक्षोदारव्यबालं त्वन्मेव ध्यमानं वराम्बुजसंतमङ्कुत्वमोध्या २० रूदंतं मुकु-
न्दैत्रं कुमंत्र जंतं करौं मनोनाम धिंवान्नजातं संकनेत्रम मकुः। ध्यायसकं बुद्धिरेखां कंकरद्वे स्थितमेव दामोदरं भक्ति-
दं २१ वरं देव मोक्षं न मोक्षावधिं वा न चान्यं वृतोऽहं वरेशादिह विभुः इदं ते वपुर्नाथ गोपालबालं सदा मे मनस्याविर-
रास्तां किमन्यैः नमो देव दामोदरानंत विष्णो प्रसीद प्रभो दुःखजालाब्धिमग्नम् कृपादृष्टिवृष्ट्यातिदीनं तवानु-
गृह्णेश मामज्ञमेध्याक्षिदृश्य २२ नारस्तुमान सत्यवृत्तद्विजल्पोऽव्रजहान्नाहामोदरो हरि बिम्बुदृषी लाच
मत्काले हृदये पानवैरमृत २३ प्रेमतहितेष्यतद्भूवनिवृत्तो विनलाषह इतत तोष्यावमानः पुनःप्रजो करोतिव
तदैवतत्रतः लोविदमकैरोत्न यामजेः लीलोद्दर्शितम्ब जौचैलोक्यचसकौतुकान २४ तत्रावागम्य वैष्यापे
हास्य प्रीतिरस्य पदः ऊ वाचतस्य वतांते सवितरमहीरितुम २५ तथेवयप जामक रोतकृत्वा वप्रतिमांमुहा तथे
वनाप गकृ न्ससहासोद्गुहवेतसः २७ एवं नकुविधं नहास्यं कृत्वा विप्रस्यवे षपवारमेत त्रौततः प्रातर्द्द जीरा त्रोधि
कारिभिः २८ तस्याचरा घ्रंसविद्धिमहतसोः सवमालवम नीतोदते लरीये संदर्शंमिलरा टस्वदम २९ ज्ञात्वातस्य
चतत्कर्मकार्तिके हरिरजनं माधुवयंहरिहास व्याजेनाखिलधर्मवित ३० उक्ताच वाक्सना तरुं मातिष्ठं

का०
४१ यहिंसाविहिनस्य कृष्णकीर्त्यादिनं न येन रोगैर्जाग्रस्तांप्रजा वल्लुकीयावेषु भक्तितः १८ प्रातर्हिं धावनिहाल्लंभुज
तै नविधिः स्मृतः न लेपयेदिने धर्मं सर्वं धर्मं निलोमहिमन् १९ स्वर्गस्थाः किल गायंति देवा काव्यामराश्रुति
धन्यानरा भारतखण्डवर्त्तिनो ये कांचरीरं हरिभक्तिसाधनं २० तेषां नराः कृष्णकथानुरागास्तत्याजस्वदेहं हृदि
दध्युस्तु का तत्र भवंबाधिपरं पदं हरेः कृत्वा वनौ मर्त्युवदं विचित्रम् वदन्तिकिंचित्कृतवस्तु संभवं तत्वोभ
वेस्कृते तत्वरन्नराः तेनास्तु नो मानुषजन्म मोक्ष लाभजातो हरिपादपद्मं २२ नेनास्ति भोगातिशयस्तथा
त्रनवाधिपन्येतहरिस्तथार्चनम् यथा लाभप्रकृच मानुषेवजदेहे कृतं दानदयालुरिष्यते २३ तस्माद्धि भारतेज
न्ममानुषं प्राप्यमानवः देहं प्राप्य हरिं नैव भजेत सोऽत्र घातकः २४ राजाहि कस्यचित् कृत्या सर्वस्वे चेत्तावक
छंति परस्मै तत्स्य कृत्तत्रनिवेदनास्या भ्रमोऽपि च २५ एवं सर्वेश्वरः श्रीमानन्यथा कर्तुमीश्वरः न्यत्यल्पं
वह्नमन्येत बहुलं छं च मन्यते २६ अतः श्रेष्ठा च वतस्मात्संभवेत्परजन्महरे इति धर्मोमयादिष्टः सर्वथा धर्ममा
चरन् २८ पुण्यापुण्येहि पुरुषः वर्ष्ययेनस्समश्नुते भुंजतश्च तपं पांति पुण्यं च मा यम यानि च २९ नतु गो
गाद्हते पुण्यं पापं कर्मैव मानवः परित्यजति भोगांश्च पुण्यापुण्यं निवोधते ३० दुर्भिक्षादेव दुर्भिक्षं क्लेशा रा०
४१

47

रं निःशेषं त्विदं तत्राधिकार्तिके प्राप्य तत्राधिकमपुरां हरीम् ईशं हि समस्तातिथि वै पुण्यं देशं कालेविशेषतः तस्मात्
प्रात्मजन्मैव नः परं किंचिन्न विद्यते ५ प्रत्युक्तं तत्वयैवात्र महापापापहं जनानां परिहासार्थे दीनकैः ह्यन्यजातकं हि
दम् ६ वद्योर नरकाद्वै [illegible] न चनं महत एक एव हि धर्मो हि सर्वत्र सुखः स्मृतः ७ तत्राधिद्विविधो धर्मः प्र
वृत्तोऽथ निवृत्तकः प्रवृत्त्यानुगमानः पुंसः प्रवृत्तो धर्म उच्यते ८ प्रवृत्तेन यथा हि पुंसो मनुष्यः स च हरेस्तस्मा निवृत्तः
प्रोच्यते सद्भिरधिकारि [illegible] ९ दुःखं सर्वं पुण्यं तेषु परमात्मधर्मो निमित्तका तस्मात्तस्मात्तु यो धर्मः स धर्मः परम
स्मृतः १० न नरो नरकं याति सर्वं [illegible] नास्ति [illegible] कारकः ११ [illegible]
[illegible] प्रवृत्तिर्होत्रादिकाः कामाः [illegible] १२ [illegible]
[illegible] १३ [illegible]
[illegible] १४ [illegible]
[illegible] १५ [illegible]
[illegible] १६ किं [illegible] सर्वं [illegible] १७ [illegible]

का०
६८ ते वयं दत्त्वा तेभ्यः सद्बंधुः स्वमण्यादि वा ७६ प्रस्तानमथवा स्वलोकं किं कारिचेतसः यावत्ताता वर्त्तास्मयायं वा
कुलमेवच ७७ उपमोगान् स्वर्गेषु तिष्ठंतमानविरानम् यतिनो हि महापापं यातनाभिरहर्निशम् एवं याति
महाघोरं नरकान्वर्त्तिनः तथैव च ७८ धर्मानि स्वर्गलोकं गतैः सहागंधर्वसिद्धाप्सरसंगीता ये रूपा भुंजते देव
त्वं च मनुष्यत्वे तिर्यक् ह्येवं स्मुभाजनम् कुलमयादि वंभुजे सद्बंधुः सोपलहताम् इत्येवं सर्वमाख्यातं ७९
हरिसन्निधौ इति विदित्वा धर्मदत्त ब्राह्मणो नाममहिमा गतविमानं रां राजपुत्रो भिरुह्य सकलकलुषमुक्तः
कार्त्तिके विष्णुपूजा व्रतं च विष्णोर्निरूलं विष्णुमाप ८० इति श्रीपद्मपुराणे कार्त्तिकमाहात्म्ये पद्मपुराणं
विष्णुपूजाकथनं नाम षोडशोऽध्यायः १६ नारद उवाच पृथ्व्यादिविविधं द्रष्टुं गतः ततः पुरा धर्म द
तः स्व भयेन कलहा सुदर्शना १ प्रासीत् सपादि विवेकरवीरपुरोपुरा २ आनतो धर्मविद्वान्
धर्मदत्तेति विश्रुतः ३ विष्णुव्रतकरः सम्यक् विष्णुपूजारतः सदा द्वादशाक्षरविद्याजपनिरतो विप्रोत्ति
थिप्रियः ४ कदाचित्कार्त्तिके मासि हरिजागरणाय सः रात्र्यां तुर्यां वये सायं जगाम हरिमंदिरं ५ हरि
पूजोपकरणान् गृहीत्वा जनाद्वलितेन ह वत्सलकला या द्रष्टुं जीवितवता वन्दनं ज्वलज्जिह्वानि राम०
६८

48

रन्ते राज्यवाद्भवं स्वतेभ्यः सम्पत्ता यांति दरिद्राः पापकारिणः ३१ उत्सवादुत्सवं यांति स्वर्गात्स्वर्गं सुखात्सुखम्
सद्ध्यानाभ्यसनानुष्ठानप्रारम्भकारिणः ३२ व्याघ्रकुंजरसुगीरिसर्व्वचौरस्य वा: निव हिंसा वायेन
गच्छन्निव पादिनः किं मतः परं ३३ सुगंधिमाल्यवस्त्रैश्च साधुवादाप्तनैस्तथा स्तूयमाना: सदा यांति पुण्यात्स
र्वसुखैर्नराः ३४ पूर्वनेकमनस्साहस्रजन्मसंचयसंचितम् पुण्यापुण्यं न लीनं नं सुखदुःखाकरोद्भवम् ३५
यथा हि बीजं सर्वत्र पयांसि समवेत्यते पुण्यापुण्यं तथा काले देहान्ते कर्मकारणम् ३६ स्वल्पं पापं
कुकीलकसंभवार्दुःखं वधतिलकुत्सशिरोरोगादिदुःखम् ३७ [illegible] मतादिकार
रो तथान्यान्यवते तेतथा यानि फलसंगमे ३८ एवं महान्ति या यानि दीर्घरोगादिकं क्रमम् तद्वधस्तु गतिः दुःखा
नि वंधनादि फलायवै ३९ पलान्तराणि सुभगे [illegible] ति स्वर्गे एव दासंरूपमथा
पिच ४० चिरात्कृतं तरं तत्र न कालमपि कालजम् एवं वदुःखसुखानि पुण्यपापोद्भवानि च ४१ भुंजा
नो नेकसंसारसंभवानीह विंदति जातिदेश विस्फानि नानानन्दानि च ४२ ति श्रुत्वा तत्र पदानि ग लिं
मात्रा ग्रन्थानि कर्मणा मनसा वाचा न कारयित्वा विनरः ४३ पूर्वक्तं ... कर्म पुण्यं वा ... वति

का०

पु० १८ एवं यावत्कृतं चैकर्म कृतं किंचिन्न विद्यते मित्रः कंचुभ्यमाने वं न भक्तिरित्यपितम १९ विष्णुदासश्च कदाचिद्धन्यां

त स्माति श्रद्धिं यं दूरे व्याकुमारोऽस्मरमुक्तेऽगुहं वै धावनस्ततः २० तस्माद्देवाधिराजमती स्वाल्यजनावत्पमन्ति श्री भर्तारं

च पतुद्दिश्य त्यात्मा चातः कृतोऽनया २१ तस्मात्प्रेतशरीरेणाति दुःखेन वाधिनिदिता ऽप्रत्यक्षे वाम सद्देशं प्रावश्यकं

तावद्धैहरे २२ तत्र प्रेतशरीरेणा चिरं तिष्ठति यं ततः ऊर्ध्वं वा निहंवेवैशास्तुनत्कोस्रुमकारशी २३ कलहे वाच

स्माहं पंचसप्तानाद्वानि प्रेतदेहस्थिता किल स्वकर्मभ्यां चीर्णता त्ययं दुःखिता स्वेन कर्मणा २४ ततः स्वस्त्यी उता

विप्रपरारीरंवनिजस्थिवे ऽद्यायाता दक्षिणां देशं कृष्णवेण्यास्तु संगमम् २५ तत्तीरसंस्थिता यावत्तावत्तस्य

शरीरतः शिवविष्णुगणौ दूरमपयाते लावलाद्हम २६ तस्मादागम्यते विमानदृश्यत्वं च मया प्रभो तदुत्त्साद्

लसीवारीसंसर्गाजातवायवा २७ तत्स्वरूपं कृपयाविभेद्य कमं मुक्तिं बैजा ममहम् वो मित्रया दुग्धमथ्याद्दस्मा

च प्रेतदेहतः २८ नारद उवाच इत्थं निशम्य कलहावचनं द्विजाग्र्यस्तत्कर्मवाप्त्नमथ विस्मय दुःखयु

क्तः कुहं मविष्यतिकृपाइवचिंत्य तिर्ध्योक्ता चिरं सवचनं निजगाद दुःखात् २९ धर्मदत्त उवाच विलयं

यांति याति तीर्थदानवृत्ताद्विपि: प्रेतदेहस्थिता पातते भवनेवादिक्षाशिता ३० तदुद्धवद्दर्शनादस्मात्त्विनमेव राम०

निमग्नाः रक्तलोचनादिगान्धराज्ञकमांसालम्बोष्ठी दीर्घरसनाः ॥ तां दृष्ट्वा मयविनिःसृताः केचित्ता वदन्त स्तदा प्र
णो बकरशोर्वैमात्यथोनिमग्नाहनदूयात् ६ संसृत्यहो नीमनुत्तसी बुद्धकवारिता सोहं नत्वा तस्मै तस्मात्तस्याः
सर्वमगमत्पयम् ॥ ७ ॥ पृष्ठ्वसंसृप्रसादपूर्वं जन्मकर्मविपाकजम् स्वादृष्टां चाब्रवी द्विजेंद्र उवज्ञु प्रजापस्य
ऽ पूर्वकर्मविपाकेनदृष्टानेतांगतास्यतत्र तत्कथं तु पुनर्विप्र वाच्छुत रागतिं प्रभो ॥ १० ॥ तां दृष्ट्वा प्रणितामग्ये
वरमानोस्वकर्मातत्र ॥ अथ तं विविस्मितो विप्रस्तदा वचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥ धर्मदत्त उवाच केनकर्मविपाकेन
त्वं दृष्टामीदृशीं गता ॥ कुतस्या कावा किंशीला तत्सर्वं कथयस्व मे ॥ १२ ॥ कलहोवाच सौराष्ट्रनगरे ब्रह्मन्भि
क्षुनामाभवद्द्विजः तस्याहं गृहिणी पूर्वं कलहाख्यातिनिष्ठुरा ॥ १३ ॥ न कदाचिन्मया भर्तुर्वचसापि शुभं कृतं
नार्पितं तस्य मिष्टान्नं भर्तुर्वचनभीतया ॥ १४ ॥ कलहप्रियया नित्यं तस्योद्विग्नमनाः सदा परिणेतुं ततोन्यां स
मतिं चक्रे पतिर्मम ॥ १५ ॥ ततो गरं समादाय प्राणास्त्यक्ता मया द्विज ॥ अथ बध्वा च [illegible] हनमानां [illegible]
नुगाः ॥ १६ ॥ यममग्रे नितां तत्र दृष्ट्वा चित्रगुप्तमपृच्छत ॥ यम उवाच ॥ अनया किं कृतं कर्म चित्रगुप्त विलोक
य ॥ १७ ॥ [illegible] शुभं वा यदि वाशुभं ॥ कलहोवाच चित्रगुप्तस्तदा वाक्यं [illegible] वाक्यं

का०
५१ बलवा कार्तिकव्रतम् कृतं तस्यार्द्धहुमेन पुण्यदेहं गुणगणाजनतर्ध त्वत्पुण्यस्यार्द्धभागेन पद्मस्याः पूर्वसंचितम् ज
न्मान्तरणतो द्भूतं पापं छिन्नधेनं गतं ५ स्नानैरेकातंपार्थं पद्मस्याः पूर्वकर्मतम् हीवहानमवैः पुण्यैस्तेजसंप्र
राप्यता ६ तुलसीपूजनाद्यैश्च कार्तिकव्रतकैः शुभैः विष्णुसांनिध्यमाजातास्त्वबाहृता कृपालुताः ७ त्वमप्यस्य
मवस्यान्ते भार्याभ्यां सह द्यास्यसि वैकुंठभवनं विष्णोः सांनिध्यं च सरूपताम् ८ तेपन्या कृतकृत्या ते तेज्जांच स
50 फलोभवः धर्मं त्सार्चितो विष्णुः किं न पश्यति दुहिनाम् १० श्रोतानवाद्यिर्यनासो पूर्वत्वेस्यापितः परा
यन्नामस्मरणाद्देवदेहिनो यांति सद्गतिम् ११ गजाह गजेन्द्रो यन्नामस्मरणात्पुरा विमुक्तः सन्निध्यं प्रा
प्यजातोयं जयसंज्ञकः १२ एतत्त्वयार्चितो विष्णुः स्वसांनिध्यं प्रदास्यति बहुन्यवर्षसहस्राणि भार्या
द्वययुक्त तस्य ते १३ ततः पुण्ये तुपे जाते महापाप्स्यसि भूतले सूर्यवंशोद्भवो राजा विख्यातस्त्वं भविष्यसि १४ ना
म्नाहरणपस्तत्र भार्याद्वययुक्सुनः तहीव वानवा पितावाता पुण्यार्द्धभागिनी १५ तत्रापि तव सांनिध्यं वि
ष्णुर्दास्यति भूतले आत्मानं तव पुत्रत्वेन प्रकल्य नरकार्थकृत १६ धन्योसि विप्र ... त्वयैव वकृतं
कृतं न लिके कर्त्तं जगद्गुरोः पद्मार्द्धभागापृथक् ... तामम् १७ नारद उवाच ॥ राम०
५१

ममसानसम् नैवनिर्वृत्तिमाप्नोति त्वामनुस्मरत्यदुःखितात्म २१ पातकं चेत वाक्युक्तं पश्चोनिर्वपाकृजम् नैवा
स्यन्तीयते पुण्यैः क्षेत्रत्वेवनाहितम् २२ तस्मात्जन्मजनितं पन्नवाकार्त्तिकव्रतम् तन्पुरायस्याहं भागेन स
दुर्गतिं त्वमवाप्नुति २३ कार्तिकव्रतपुण्येन न समस्तं त्वां तिसर्वेषां वसेहं नान्दिती कीर्त्तिवृतानि न तथ्या धूर्वं २
४ तावत्स्वैत्याद्धिनिकृत्ता ऽन्यल्पदृग्भिरुवो पमा दिव्यरूपधरं ज्ञाता लावण्येन पश्चाद्दिरा २८ ततः सा दृष्ट्वा
वद्भूमौ प्रणता नाम्ना ब्रतेद्विजम् उवाच चैतहर्षाच्च हर्षगद्गदभाषिणी २७ कलहोवाच त्वत्प्रसादाद्विजश्रे
ष्ठ विमुक्ता निरयाद्दहम् पापाब्धौ मज्जमाना यात्वत्त्वं नौ रिवोत्थितः २८ नारद उवाच इत्थं सा वदती विप्रं
दृष्ट्वा ईशं विमानं भास्वरं युक्तं विष्णुरूपधरैर्गणैः २ पुण्यशीलसुशीलाख्यौ विमानाग्रे द्वारस्थौ तावूचतुः
ता पुण्यशील सुशीलाख्यौ मया योगेन लेखिता इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये कलहोपाख्याने सप्तदशोऽध्यायः
१७ नारद उवाच तद्विमानं तमायान्तं दृष्ट्वा धर्मदत्तः स विस्मयः प्रणाम तत्र दण्डवद्भूमौ दृष्ट्वा तौ विष्णुरूपिणौ १
पुण्यशील सुशीलौ तावुत्थाप्य नतं द्विजं समभ्यनन्दतां हृष्टौ वचनं चेदमूचतुः पूर्णं संहितम् २ गणावूचतुः साधु
साधु द्विजश्रेष्ठ त्वं हि विष्णुरतः सदा दीनानुकंपी धर्मज्ञो विष्णुव्रतपरायणः ३ प्रबालत्वात्पुर्वं हृत

नारदउवाच इत्थं कोपाद्यमं दूतो सोद्यातानाम् भावविवपत
तुलसीमिश्रतोयेन स्नापयन् दृष्ट्वा तरम् २५ ५

देवदेवादिदं २० बोलवन्ननर्षीवाच माक्तिमन्वतीवनात्र वोमा आवाकृतानया विक्रमदासकर्थत्तत्र ॥ न्द्रावद्
न्नालेलसीदहैः २१ विक्रमभक्तिंनजानाविदरिद्रोविमतोमनवन्निमामतिवोमाऽवंद्वजामाद्या चवस्यहो २२
इतितद्वचनंश्रुत्वासद्विजः कौथमूर्छितः राज्ञोगौरवमाले काजगाद्वचनंतदा २३ विक्रमदासउवाच ॥
राजन् भक्तिंनजानामिजगविंतोम्नानवमिवा किंवद्दिक्षुवातंपदर्वैन्नवचामीयंवदस्वतत् २४ जगाउच
चनु नम्रामत्तवच श्रुत्वा ग्रहस्य सनवोतमः विक्रमवासंतच्चागवीद्रुवाचवचनंद्विजे २५ राजोवाच दृष्टं
चेद्दृदयेविश्वविक्रमभक्तासिजगर्त्तितः भक्तिलोकिवतीविक्रमोदरिद्र्याच्चानस्यव २६ वन्नसनाद्विकेनेव
विक्रमोस्तुहिकरं कृतम् नाविदेवालयंपर्वं कृतंविवत्सपाककेवितं २७ ईदृशास्यामितेगर्वेरमतिदृतिभ
क्तिजः नवक्षसवंतुवचोमहं सर्वेप्यते द्विजारवः २८ सात्वाव्कारमसोविक्रमरसिन्वाद्गानिव्यति वदंव
लसर्वेवितानोभक्तिसाप्येतिवाचयो २९ जगाउवलुदश्चक्तोसनवोगच्छतिनिजसदनगृहं वति प्रारभद्वै
वैभवंसत्रे कृत्वावार्यंचमङ्गुलम ३० त्रोविमचसमाक्रुहंवङ्गुलंवक्रुदद्दित्रिणाम् वघरवत्सलन्
कृतपूर्वैयागहत्रेसमद्विमनिविक्रमसोवान्मिवैमासचोद्दवासयेवूती वंचेतामिवमान्कुर्वन्

51

इत्येतद्वचनं श्रुत्वा धर्म्मदत्तः सविस्मयः प्रणम्य दण्डवद्भूमौ वाक्यमेतदुवाच ह १८ धर्म्मदत्त उवाच । प्रायशः प्रवदंति
सर्वे विविधं मनुजा लिंगादीनाम् यत्तु स्नानव्रतैस्तीर्थैस्तपोभिर्मखवर्यकाविधि विष्णुप्रीतिकरं तेषां किंचित्सा
न्निध्यकारकम् यत्कृतानि विचित्राणि सर्वाण्यपि भवंति हि २० गणावूचतुः साधु पृष्टं त्वया विप्र शृणुष्वैका
ग्रमानसः इतिहासं वक्ष्यावस्तत्र कथ्यमानं पुरातनम् २१ कांचीपुर्यां पुरा चोलमहीपालो बभूव ह यस्या
ख्ययैव ते देशाश्चोला इति प्रथां गताः २२ यस्मिन्शासति भूचक्रे दरिद्रो वा विदुःखतः पापबुद्धिः सदा व्याधि
नैव कश्चिन्नरोऽभवत् २३ यज्ञान्यनन्ततः वस्वत्यां परिधीतिर... सुवर्णयूपैः शोभाढ्या बभासे चैत्ररथो
पमौ २४ स कदाचिद्गतो राजा स्नानं कर्तुं द्विजैर्वृतो जगत्तीर्थनाथो योगनिद्रां वसेच्चते २५ तत्र श्री
रंगं देवं संपूज्य विधिवन्नृपः मणिमुक्ताफलैः दिव्यैः स्वर्णपुष्पैस्तथोत्तमैः २६ प्रणम्य दण्डवद्भाव
दुपविष्टः स तत्रैव तावद्गृहस्थधर्मार्था ... तनं प्रमतः हैव संनिधौ २७ देवार्च्चनार्थं नार्थेना पात्रं तु लसद्दक्षपाणिम
स्वगृहान्मासितं तत्र विष्णुदासाद्वयं द्विजं २८ तत्रागत्य स विप्रर्षिर्देवदेवमपूजयत् विष्णुसूक्तेन स
स्नाप्य तुलसीमंजरीदलैः २९ तुलसीपूजया तस्या लप्तजा धरीकृता । प्राग्दत्तं समालोक्य राजा जगौ

का०
५३

विष्णुदासो ह्यलोकयत् ८ स तु नारायणं देवं शंखचक्रगदाधरम् पीताम्बरं चतुर्बाहुं श्रीवत्सांकं किरीटिनं

९ तुलसीपुष्पसंकाशं कौस्तुभोरस्थलं विभुम् तं दृष्ट्वा सात्त्विकैर्भावैरादृतो द्विजसत्तमः १० स्तोतुं चापि नमस्क

र्तुं तदा नावशक्नोद्वशः ॥ पुष्पवृष्टिं ततो देवाः कृतदेवा गायका वादयुष्टे ते ११ गंधर्वाप्सरसस्तत्र जगुश्चनन्दतुर्मुदा।

52 विमानवरं तं कीर्तिदेवर्षिगणसेवितम् १२ ततो विष्णुः समालिंग्य स्वयं कृत्वा तु विष्णुरूपं सारूप्यमा

त्मनो दत्वा न वैकुंठं प्रययौ १३ विमानवासं स्यंदनं गंधर्वं तं विष्णुदासं निरीक्ष्य हृष्टचित्तश्चोलनृपतिर्विष्णुदासं

ददर्श सः १४ वैकुंठभवनं याते विष्णुदासं विलोक्य सः स्वगुरुं मुद्गलं वेगाद्विद्धं वचनमब्रवीत् १५ यस्या

र्थं मया चैतत् यज्ञदानादिकं कृतम् स विष्णुरूपधृग्विप्रो गतो वैकुंठमन्दिरम् १६ दीक्षितेन मयास

म्यक् सत्रेऽस्मिन्वैष्णवे तदा कृतमग्नौ हुतं विप्रादानाद्यैः दक्षिणाभिस्सः १७ नैवाद्यापि समोदेवः प्रसन्नो।

जायते ध्रुवम् भक्त्यैव तस्य संकारदहो प्रीतः स्वयं हरिः १८ तस्माद्दानैर्यज्ञैर्वा विष्णुः प्रसादं प्रभक्त्यैव यतं त

निष्पन्नेष्टीनैविमो: १९ इत्युक्त्वा भागिनेयेस्वम् अभिषिच्य नरपालने ? प्रावा स्वाहीक्षितो यज्ञे तत्सु त्रस्मगा

पतः २० तस्माद्द्याप्यतिष्ठंदो सदा राज्यं भागिनः स्वस्त्रीयाएव जायं तेन कृता वद्ध्यवर्तिते २१ यज्ञवा राम०
५३

विष्णुतुष्टीकरम् ॥ सदा ६ २ ऊर्जमासव्रतं सम्यक् तुलसीवनपालनं एकादशीव्रतं जप्यं ब्राह्मणतर्पणं विधिपा ६ २

उपचारैः षोडशभिर्गीतनृत्यादिमंगलैः नित्यं विष्णोस्तथा पूजा व्रतान्येतानि यो करोत ६ ६ नित्यं स संसारं नि

र्धूय गच्छन्ति हरसन्नवनाविष्णुकरोदितस्तु तस्य पुण्यं सो धावनविधिं वजा ६ २ एवं समाराधवतोः प्रियः पतिः

ततोऽस्तु चोलेश्वरविष्णुदासयोः प्रणामादन्नेहावभूत् तद्भूतस्य प्रोत्तानित्यसदैव तु पुष्पकर्मत्तोस्तदा ६ ६ इति का

र्तिकमाहात्म्ये राजन्यवास्तुतिवादे नाम अष्टाविंशोऽध्यायः २८ नारद उवाच: कथं विष्णुदासोपि कृत्वानि

के त्यं विधिं द्विजः पाकं भोक्तं करोतावदहरन्न्यो प्यलाहृतः २ तत्र तु प्रायवसोवाकं पुनर्नैवाकरोत्तदा सायं काला

र्चनं चैतत्स्वपरि प्रीजं तं कर्णं प्रवेस २ चक्रिकाकोपि ह्याये वनोक्तं अंतुनवानतत प्रमुनिर्वेद तत्त्वं वेदम्वे

नान्नं भुज्यते २ एवं विमव्रतो मे सदवतीतानि दिनानि षट् उद्योषितोहं स प्राहंतितान्नं नेवं नस्थितः ६ ताव

तू दृष्टा हरन्तं तं वान्नं हरनेस्थितं सुहानं दीनवदनं भुपवित्र चर्मावशेषितनरं ५ तमालोक्य द्विजा

ग्न्यो भक्तकरुणाप्लिननामानसः विलोकानन्दरुपं विप्रतिष्ठेतिष्ठेत्यथावतद् कप्यनस्तिदंतरुत्त्वं छत्रमेतद्धुताम

मोः इत्वं रूववंतं विप्रान्त्यमायं तेष पितितो मह वेगतः धावत दीनं कर्षि तमच्चचवातसः समारोढितं तदासो

वितंदंहे वद्रु तत्समाहायतो गिरिं जग्मतुः स्वाममंप्रति ८५ विजयाय दयावि मोत्सृज्यापि तीतं तदा नीतः इनं
चविम न्येतौ तत्स्य धीते परस्परं ८६ जयो वृनी स्वतो मागः किं वतामिति तत्रसः विजय प्रयाव वीमेत पल्लु
न्यं येन तत्स्य ततर ८७ ततो जयो गजव्यो ग्राहि जयं तु व मानसः गृही त्वा न ददास्य ततस्माद्रु हेमवो वित्त
८८ विजयस्तस्य तं प्राप्य शुद्धा सोऽप्य पर्वतु जा मद भ्रांतो वा पस्य स्वनं तत्स्मान्मातंगतां व्रज ८९ तत
दाचरन्तुलुविप्रो हृद्यौ देवग्राहमाते गयो निजो प्रविष्यावः कृ पालिं दोत व्यो वो वि निवर्त्तताम ९१
श्रीभगवानुवाच मद्भक्तौ वो दुर्वोः सत्यं न कदाचित्कु विष्यति मयापि नान्यथा कर्त्तुं दाप्यते न कदाचन ९२
ब्रह्मादेव वसानंमे व्याविर्भूतो हंयुतत्व वाग्वदो नस्य जातो गर्भे प्रहं किल ९३ तस्मात्पुनाम
मो त्वा याव वत्समवस्व वकृतौ लभेतां मत्यदं नित्यमिति कोहं देहरिः ९४ गजग्राहौ वनौ तत स्तो ग्राहमा
मतंगाव भूतां गण्डकी तटे जातिस्मरौ तौ तत्रो व्यानप्रि विष्णुवृतैस्थितौ ९५ कदाचित्स गजः संस्नां
स्नातुं कार्त्तिके गण्डकी गतः तावज्जग्राह तंग्राहः संस्मरन्पूर्व वैरमृ ९६ ग्राहग्रहीतो सौ ना
गः सस्मार श्रीपतिं तदा तावदाविरभूत्विष्णुः शंखचक्रगदाधरः ९७ ततस्तौ ग्राह मातंगौ चक्रेण छिन्न
समुद्धृतौ दत्वा निजसारूप्यं वैकुंठमनयद्विभुः ९८ तदा प्रभृति तत्स्थानं हरि क्षेत्रमिति स्मृतं चक्रसं राम०
५३

दंततो वज्रं कुंडमतः स्थितः त्रिरस्त्रैर्जराहाऽराह्वो विष्णुसंबोधनं तदा॥२२॥ विष्णो मन्त्रिं स्थिरां देहि मनो वाक्का
यकर्मणा इत्युक्त्वा सोपतद्द्रोसर्वे दानेन वधयत्ता म॥२३॥ मुकुंलस्ततः क्रोध्यानतः शिरवामुत्थाय वन्सवंको
ततस्त्वचापितद्रोत्रेम्सजलाविधिरवावन्तुः॥२४॥ तावदाविरभूद्विष्णुः कौस्तुभेनोभयान्वितः वत्सलः तमांलिंग्यवि
मानागंदे समारोहयद्च्युतः॥२५॥ तमालिंगयामसासु यंदत्त्वा नेकुंपदं मंदिरम तैनैव सहदेवे सोजगामश्री
रूपावतः॥२६॥ यो विष्णुरूपः सतु उरूपवीतो यश्चोत्तम यस्तु पीतलनामा न्मा नांचतोत स्समरूपमाजांद्व
स्यो कृतौ तेन रमा पूर्विता धर्मदत्तुवाच जयश्च विजयश्चैव विष्णोर्द्वास्थो पुरा स्मृतौ किंतु नाम्यांपरं
चिरां तस्मात्तद्वयधारिणो॥२८॥ जलाधुवच्तु तमाविदित्तु केन्याचारेण वद्भलांबुरा द्विज कर्दमस्य सुतौ
सद्विषुत्रौ द्वौ संवभूवतुः॥२९॥ ज्येष्ठो जयः कनिष्ठोऽभूद्विजयश्चैव तिनामतः तस्याम्नेवापवदस्मात्क
पिलो योगधर्मवित्॥३०॥ जयश्च विजयश्चैव विष्णुर्भक्तिरतो सदा तौ निरन्तरं दृश्वमानो सर्वलोकवश
वतुः॥३१॥ तौ नाममाहात्म्यतो विष्णुवत्सकराभद्रमौ सातां ल्लोकांस्तदेतो विष्णुत्वपोर्मिंत्या ह्रनेसदा मरुत्ते
नकृदाचितावाहूतौ यज्ञकर्मणि जगमतुर्वैसकुपयालौर्देवदिं ग्रासेपुनौ॥३२॥ जयस्तत्रामवहुत्वा
याजको विजयोऽभवत् ततो यज्ञविधिं कृत्स्नं चक्रे वर्षाणि वच्चकतुः॥३३॥ मरुत्तो यज्ञस्नातस्तान्यांवि

का०
५४ प्रभावावंतयोन्नयोर्हि वा तेन स्यतस्य च तन्मे कथय तत्सर्वं विस्तरेणात्र महात्मन नारद उवाच कुमारानुस्म
तत्ः सा सावित्री देवी महेश्वरः ३ ततः संजगम ब्रह्मा वंतुः नाले वक्त्रैश्चतुर्मुखः तथापि तत्समुत्पातिं कृत्यं प्रियाप्रि
तां श्रस्तु ४ ध्यायाद्वस्यांतरे पूर्वं मनोर्देवः पितामहः स ब्रह्मर्षिभिः सार्द्धं यज्ञनाभो भतीभवत् ५ स कृत्वा च तु स
संभारान् ६ राजन्सर्वं गतोवृतः ऋत्विग्भिर्हरिरुद्राभ्यां चतुर्भिः शिखरं तदा चो ६ स गत्वा द्विजान् निगताम स तैर्वृ
स्तदेवते तस्य होत्रा विधानाय समाजं च कुरादतः ७ अथ यज्ञे प्रहीं स्वरं तल्लीमाहूयां चकुरीश्वरीम सा सावित्रेदय
यो तावद् सुर्विचकु मुनागहे ८ स गुरुरुवाच विष्णोरुत्तलयाहूता च यातां तेन वसत्व रम सूहूर्त्तातिक्रमश्चै
वकार्यं होत्रा विधि कृपं ९ विष्णुरुवाच नायाति चैत्स्वराणी श्रीगायत्री विधिं संयुता एका विना सदेवस्य भा
र्यां किं करिष्यत्कर्मणि १० नारद उवाच एवमेव हि रुद्रो विरिञ्चोऽयं तमन्यत तत्कृत्वा सत्यं गुर्वीं तं गायत्रीं व
राननां ११ निवेश्य दक्षिणे भागे होत्रा विधिमथाकरोत् यावद्धोत्रा विधिं तस्य विधेः स्वकृत्य नीश्वरां १२
तावत्स्याचयोतत्र ब्रह्मवीरस्वरास्त्स्थलं तप ततः सा हीक्षितां दृष्ट्वा गायत्रीं श्रेया सह १३ सा पत्युर्ब्रह्मणः क्रोध
पराः स्वरा वचनमब्रवीत् स्वर्युवाच प्रपद्या पत्र पद्यन्ते पद्यानां व्यतिक्रम १४ जीवितत्र न विद्यते दुर्मि राम०
५४

स्वर्गत्राणधर्मस्मिन् मानानोऽयिहितं द्विजाः ४९ ता विमौक्षिपम तौ लोके जयश्च विजयस्तथा नित्यं विष्णुप्रियौ द्वास्थौ
पद्मौ चौ हि त्वया द्विज ५० अतस्त्वमपि धर्मज्ञ नित्यं विष्णुव्रते स्थितः त्यक्त्वा मात्सर्यदंभौ च विष्णुस्वसमदर्शनः ५१
तुलामकरमेषेषु प्रातः स्नायी सदा भव कार्तिकव्रतनिष्ठो हि तुलसीवनपालकः ५२ ब्राह्मणान्स्नानयजगाश्वाभि
वैष्णवांश्च भज द्विज मसूरिकाम्लारनालं वृन्ताकं च विमालपणः ५३ एवं त्वमपि देहान्ते हि द्विजोत्तम परमं पदं
प्राप्नोषि धर्मदत्त त्वं तद्दृष्टैव यथा वयम् ५४ ता ब्राह्मणाः कालिकाहृस्मा द्विष्णुसेतौ द्विकारकातर नयस्नानवदा
नि नतानि तीर्थानि द्विजकानि वै ५५ धन्योऽसि विप्र यस्य व्रतस्त्वयैवं कृतं केशवतोषकं जगद्गुरोः ५६ यदर्द्धभागा
न्नफलान्मुरारेः प्राप्त्यते स्वामि दिव्यं स्त्री कतामर ५६ नारद उवाच इत्युक्तौ धर्मदत्तं तमुत्का विष्णु
विमानगौ तथा कलहया सार्द्धं वैकुंठभवनं गतौ ५७ धर्मदत्तोऽपि सोऽजात अल्पयवस्तद्दूते स्थितः देहं
ते द्विजोः स्वस्त्रीभ्यां सहितोऽन्वयात् ५८ इति [illegible] स सपि भेज तमवं स्परगुतेऽप्यावयते च पः पुमान्
हरिसन्निधिं कारिशीमतिंलभतेऽसोर्हः पवाजगद्गुरोः ५९ इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये जयविजयोत्पत्ति
नामपञ्चदशोऽध्यायः सुहीनोवाच्यौ दायस्मा [illegible] वविष्णुजगौः सहः १ कनिकपारीरात्कलहानिरस्ता कथितं त्वया
नमस्कोऽनविंशोऽध्यायः १६ शौनक उवाच मुनौ विचित्रमिदं मारस्यानं तद्वच कार्तिकमासजम कृष्णमाहात्म्यं १

का०
५६ देवांशैः सर्वदा हि ... विष्णुः पक्षिमात्रतः २७ तस्मात्तं योगबलं तेन यस्तयो ... वरुणः गायत्री च स्वरा चैव
पक्षिमाभिमुखे तदा २८ योगेन ... सावित्री तिष्ठ वांछते ब्रह्मा ... वितो तत्र वसे हरिः हस्तमुखो २९
महाबलातिबलिनो नाम्ना देवी ... बलः तयोस्तयोस्तु माहात्म्यं नाहं वक्तुं समोऽस्म ३० यत्र ब्रह्मादयो देवाः
स्वांशैस्तिष्ठन्ति तत्रैव न पुण्यं ... ततो तीर्थः ... ३१ ... पाकलेप
55 लेनतद्दर्शनस्नानमोक्षं ... इति ते कथितं ब्रह्मन् कार्तिकव्रतजं फलम् ... तुलसी मासानां
कार्तिकः प्रियः ... द्वादशी ... ३२ एतेषां सेवनं यस्तु करोति नियतं द्विजः
हरेर्वल्लभतां याति नित्यं ... ३४ ... तेन कर्तव्यो निरवाहधि ... विधिना
कार्तिके वै ... ३५ तत्र ... धर्मो ... ततो धर्मो हरेः प्रीतिः स
धर्मः श्रेयसां परः एवं कृत्वा ... सर्वलोके ... चिरं ...
... निरंतरं ... ३० ... द्विजाः ... विवर्जि
वर्जिताः ... ३८ ... दुःखं दुःखं क
राम
५६

देंमरणं भयम् मरासनेक निर्देयं मनबुद्धिः पालिवेष्टिता १५ तस्मात्सर्वैं जडीभूतानदीस्थाम विष्णव इयं वद हरितो
माजे हुलविश्वामदासने १६ तस्माद्धिवं सदा हृस्या तनुरूपा लुनिम्नगा नारद उवाच ततस्तच्छ्रुत्वा प्रमाकृ सर्वगा
गा यक्षी कंपिताः स्वराम् १७ समुत्थाय पादवदे रोदिं त्यमाना पिता स्वराम् गायत्र्युवाच तवमन्तीन पत्रा ब्रह्मा
न मोहवेशनतव्या खलु नु १८ वचापाणवस्त्वं वस्मान्मोमवत्वमभिविनिम्नगा तालो हाहा हूहू कृताः सर्वे पिव
निष्ठुमुलरत्वा सुराः १९ ब्रह्मणमपदरायु भोस्वरं तत्र विजिग्युः देवाऊचुः देव सर्वैव वंदा ब्राह्मणा या
पत्नवा च्युता २० यदि सर्वैजडीभूतामभिषयाने त्रनिम्नगाः तत्लोकजं वंहिततद्धिनं स्यनिर्विनिश्चितम्
२१ पूर्वविवेक कृतस्तस्मा व्याप्यो वं विनिर्वेर्तिताम् स्वरो वाव नार्दितो हि सुरणा दयता पत्रसा देतस्तु
रोतमा २२ तस्माद्रुत्वा वरद ध्रुवं भवप्य निम्नगाः प्राज्ञानविशवसौ चस्वा रोनैव निम्नगे २३ भवि
ष्या वो ब्रमो देवाः यक्षिमाभिर्युद्धवीवहे नारद उवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रुत्नविष्णुमहेश्वराः जडरूपा
भवन्नद्यः स्वांशैनैव तामुने तत्र विष्णुरभूत्कृष्णा वेणी देवो महेश्वरः ब्रह्माक कुद्मती चापि पयोव
भूव हे देवाः स्वानवितानं शान्ज डान्कृत्वा विविधे दिवुः २४ सह्याद्रिशिखरे भूत्वा पव्यमा संस्तु निम्नगाः

५७ कुर्यादुद्यापनं व्रती भूतसंख्यैस्तालैर्वा विप्रान्भोजयेदेव च २ तुलस्याश्चोपरिष्टात्तु कुर्यान्मण्डपिकां शुभां त्रिरात्र
मुपवासो वा कुर्यान्नक्तमथापि वा एकभक्तं चतुर्द्वारं चतुःस्तम्भं शोभितं द्वारेषु द्वारपालांश्च पूजयेन्मन्त्रराम
यानपूर्वकं ४ ग्रहान्नामनैवेद्यं पंचगव्यं पावनं नीलकमलं स्नानं वस्त्रमलंकारं चंदनं पुष्पधूपवर्तिकाम् ५ ए
तैर्दीपं च नैवेद्यं चंदनं च प्रदक्षिणाम् ६ विसर्जनं ततः कुर्यादुद्यापनं व्रतोदयात् ७ प्राप्नुयाल्लोकानि देवं च पा
त्रा सीमन्तिनः श्राद्धमाश्रयेद्दानं गोहिरण्यं सवत्सकम् ८ तुलसीदलमालां वा ब्रजं विजपमेव च तुलसी
मूलदेशे च सर्वतीर्थमयं मेव च ९ तन्नु निर्वर्त्यानैः साधकस्यौ मात्रं सम लक्षणं तस्यो परिष्टात्कलशं पंचरत्न
समन्वितम् ५ पञ्चपल्लवेन संयुक्तं मंत्रेणैव च सोत्तरीयवस्त्रेण वेष्टितोऽथ हेनपूर्ति मां लिखेत् १० प्
जयेत्तत्र देवं शंखचक्रगदाधरम् पीतकौशेयवाससं नंदकं जलधिकन्यया ११ इंद्रादिलोकपालांश्च पदेश्रेष्ठं
स्वमन्त्रेण पूजयेद्भक्तितो ब्राह्मणं प्रतिपूज्य सोत्तरीयं वस्त्रं अन्यः सुरैः १२ दद्यात्सर्वं ततः सर्वं त्वं तसमे पूज्य।
सम्यक्त्विह तस्मात्तु पञ्चसेत्रापोतः प्रयतमानसः १३ पूजयेद्देवदेवेशं सोवर्णं गुर्वंतु समातुव
चौरैः बोधयामि नित्यं नामरूपसमन्वितः १४ रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैर्गीतैः कुर्वन्विषमेतस्याजागृ राम
५८

56

लोके च सुखवत्सुखेन लोके च ततदूवेनःसम्यक् यस्मात् तस्मात्सर्वे नियमास्ते कार्तिके मासि नित्यम् ॥ ३१ ॥ कृत्वा लोके

गोकार्तिकं ततो हि माघव्रतो नवैः प्रसन्नो ऽखिलदुःखहृत् सताम् तस्मिन् जनः प्राप्य च जन्म मर्त्यो नाम्नापि कृत्स्नस्य

नरस्य दुर्लभं भवेत ॥ ४० ॥ यस्य एतत्या व्रतं किंचिन्नाचरेत कार्तिके नरः तिर्यग्योनिं ॥ ४१ ॥ व्रताद्ग्रीतिमन्नन्यः सहितान्

सई ॥ कार्तिके तु कृतं किंचित् विद्धि पुण्यं दृष्टि यच्चान्यैः कृतं तद्दत्त यच्च लभं भवेद्धि पुण्यं प्रसादतः ॥ ४२ ॥ व्रतोव्रतव्रताख्ये

वं वेद्यवेवैव कार्तिके ॥ व्रतेन गतो देवानां कार्तिकोयं मन्यं धर्मं धर्मं नातः ॥ ४३ ॥ ४६ ॥ यानैर्या यातेषां धर्मो भवेदेव

कार्तिके ॥ व्रतोयच्चासनियमैः कार्तिकोयमयः स्यात् ॥ ४४ ॥ देवोत्वैमानिको भूत्वा स्याति परमां गतिम् सर्वस्वरहे

तानां च मुख्यं कामानां च कर्मणाम् धर्मव्रतानां नियमानां च यन्नापि पुः कार्तिके यता चातुर्मास्यव्रतानां च कार्तिके वि

हितस्य च एकादश्यां तु मुख्यायां कार्तिकस्याप्यवाधिका उद्यापने हि कार्तिकं कर्म संपूर्णं हितवे शौनक उ

वाच ॥ व्रतिमा तात्पर्यं मनुष्ये कार्तिकस्योद्यापनं स्मृतम् चातुर्मास्यव्रतानां वर्णं प्राप्तस्य वै वनारद उद्यापनविधिं

वृद्धि व्रतस्य सिद्धिः वदस्व मे ॥ इति श्री कार्तिकमाहात्म्ये कृष्णसत्यभामासंवादे कार्तिकव्रते विधिं शौनकाः ॥ २० ॥ नारद उवाच

॥ व्रतोद्यापनं व्रतिनः सम्यक् उद्यापनविधिं शृणु ॥ तस्य उद्यापनार्थाय ताने संविधानं समासतः ॥ १ ॥ ऊर्जे शुक्लचतुर्दश्यां

ततो मध्ये हरं वस्त्रालंकारताम्बूलादिभिः सपत्नीकं समभ्यर्च्य तांश्च विप्रान् क्षमापयेत् २९ गुरुन्त्वत्प्रसादेन देवेश प्रसन्नो
मम सर्वदा व्रतानुष्ठाना[illegible] यत्कृतं न्यूनमधिकं मया ३० तत्सर्वं नाशमायातु स्थिरा मे चास्तु संततिः मनोरथाश्च सफ
लाः सन्तु नित्यं समार्जुनात ३१ देहान्ते वैष्णवं स्थानं प्राप्नुयामपि दुर्लभम् इति संप्रार्थ्य तान् विप्रान् प्रसाद्य च विसर्ज
येत् ३२ तामग्नौ गुरवे दद्याद्वा[illegible]न्तं तथा व्रती ततः सुहृद्बन्धुयुतः स्वयं भुंजीत भक्तिमान् ३३ कार्तिके नाचरत्यस्मिन् विधि
रेवं विधः स्मृतः एवं यः कुरुते सम्यक् कार्तिकस्य व्रतं नरः ३४ विपाप्मा सर्वकामाप्त्यै विष्णुसान्निध्यमाप्नुयात् सर्व
व्रतैः सर्वतीर्थैः सर्वदानैश्च यत्फलम् ३५ तत्कोटिगुणितं [illegible] ध्यानतः नैवमन्यास्ते महापुण्यास्ते
षां सर्वफलोदयः ३६ विष्णुभक्तिरताः ये स्युः कार्तिकव्रतकारिणः संदेहे ते महाभागव्रत दर्शितं राघवमे ३७ त
तः संग्रहसानिध्य कृते व्रतं रोगाद्युखादव कार्तिकं सकलं मासं नक्तं भोजी भवेद्धि यः ३८ घटरसं भोजनं दद्यात्
विप्रेभ्यो व्रतपूर्तये तेन धर्मेश सस्वर्गमाप्नोति निश्चितं निर्जितः ३९ पूर्णदानं तथा स्नानं मध्याह्ने निवर्जनम्।
एकभक्तासनेन्नगामि[illegible] महाव्रतम् ४० एतादृशेनाशनानां भोजने पापसाधिकम् वासोन्वितं सुवर्णं
च दद्यात् [illegible] कीर्तिता ४१ तेनेदं लोक[illegible] केवलेन [illegible] भोजनं

वक्रपालान: १५ जन्मान्तरगतान्दुष्टौ सोमतीर्थाः पापसंचये । कुलान्यंच त्रिंशत्पूर्वाण्यन्यकुलान्तेन समन्वितान् १६ ताव
तो मोचयत्यनेवतान्मद्यपसमन्वितान् यो वै तीरजतं ताम्रं पात्रं कुर्यात्सुभक्तितः १७ त्रिंशत्पूर्वं च या ... त्रालिनानाद
लयुतानिच या पादिकं भक्त्यें विष्णुसंतुष्टिकारकम् १८ नराणां जागरे विष्णो गीतेनत्यं च कुर्वतामगो
सहस्रं पुष्टदत्तं फलं समुदाहृतं १९ गीतं नृत्यादिकं कुर्वन्दर्शनं कौतुकानि च पुरतो वासुदेवस्य रात्रौ चरे
द्विजागरे २० पठन्विष्णुचरित्राणि ये रंजयति विष्णुनारं मुनिनः कुर्वते नारं ... वाद्यवेतर २१ भा
वैरस्तैर्नरो वस्तु कुरुते हरिजागरम् दिने दिने तस्य पुण्यं ... कोटिसमं स्मृतम् २२ ततस्तु ... वसपत्नीकान्
द्विजोत्तमान् १५ त्रिंशान्वितान्ये ... २३ वरां दत्वा पतो विष्णुर्मे ... ततः तस्यां
दत्तं कुलं ... २४ ... द्विजान् ...
... २५ ...
... २६ ...
... २७ ... रुं

का०
५८ णं दद्यात्समाहितः ८६ स भोगान्विविधान्भुक्त्वा व्रतस्य परिपूर्तये विमानवरमारूढः सिद्धगंधर्वसेवितः ८७ कल्पं विहरति स्व
र्गे त्वप्सरोगणसेवितः उपानहौ प्रदद्याद्यः पादत्राणं वर्जने ८८ दिव्यं विमानमारूढः स्वर्गे विहरते चिरम् लवणानिष
धोऽस्त्याजयन्तीं ते जो व्रतो भवेन्नरः ८९ आदित्यलोकमाप्नोति सर्वभोगसमन्वितः नित्यं दीपव्रतो यस्तु भवेन्न विष्णु
धालये ९० दीपं तु सघृतं ताम्रं कांचनं वा ससीधु ये प्रदद्याद्विष्णुभक्ताय वैकुंठं प्राप्नुयान्नरः ९१ वर्जयित्वा
58 नरो विप्र कार्तिके सकलं रसम् दद्याद्रसयुतं तद्वद्रसपात्रेण मंडितं ९२ सद्रव्यं विप्रमाप्य तु नं भोजयेन्नवरान्
द्विजान् स प्राप्नोति परमं स्थानं वै कमवं वा पनापनम ९३ वेदवंचा यदि होऽगं नरमिह नाप्नोति किंचित् तांबूलं व
र्जयेद्यस्तु चातुर्मास्येषु कार्तिके ९४ व्रतांते सत्तु सोवर्णं कारयित्वाऽवरान्वितम् कृत्वा फलयुतं पात्रं ब्राह्म
णाय निवेदयेत् ९५ नासौ प्राप्नोति दौर्भाग्यं रत्नकंठो भवेत्सदा ९६ आषाढादिचतुर्मासान्शुक्लपक्षात्ततः स्नायी च का
र्तिके ९७ विप्रेभ्यो भोजनं दत्त्वा कार्तिक्यां गोव्रतो भवेत् लोकमवाप्नोति सर्वधर्मपरं शुभे ९८ कार्ति
केषु त्यक्त्वा एकाहारी नरः प्रातर्द्विजमुखान्कं भानप्रयाति ९९ द्रवि १०० वर्जयेद्यस्तु
व्यादिभोगान्मासचतुष्टये दद्यात्सुवर्णं ब्राह्मणाय सह ... वरदं यादयकार्तिक्यां विष्णु का०

५८

४२ रत्नानि समाप्नोति विप्रेंद्र धरेणो धार्मिको भवेत् ॥ प्रयाति वित्तेशभवनं दुग्धं प्रदापयेत् ४३ योगकाममवाप्नोति सर्वकामदु
दायिनीम् हविष्याशी ततो दद्यात्तु तां गां च पयस्विनीम् ४४ तेनासौ समवाप्नोति ब्रह्मलोकं सनातनं फलाहारं च न
दानं विप्रमुखे रूपकान्ति के ४५ तेन श्रीलाकुरे रेवजा ॥ स्वर्णशिखिमान् रत्नभोज्यं जनकान्तौ हि ब्राह्मणाय प्रद
पयेत् ४६ शैवं हि पात्रेण स्याम्रुखं वस्त्रं दत्वा विन्नितम् वित्तलोके नमो वा प्रसुरवमद यमस्पृते ४७ गुडस्यागो
गुडं दत्वा नरः सुरेभ्य सुरं तथा सह मुनिः सदा योगी मधु माधवः ४८ कन्लौ नो नियमित तत्कल दानं ब्राह्म
णे सर्वकामानवाप्नोति सुत पदार्थ पति ४९ कांस्यपात्रे कांस्य पात्रेण दत्तं परार्धवन्वितम् ॥ श्रमं साक्षी
नतेदत्वा सोमसप्राप्येव भोजनम् ५० सुवर्णं वासनी सुखे ॥ प्रदत्तस्वर्ण गवां ष्वा धात्री स्नाने नतेदत्वा दधि
वाधिकमेव च ५१ रूपवान् सुखसंपन्नश्चैनासौ जायते नरः तिलस्थाने दत्तं देवं दत्तं स्थाने पयः स्वतम ५२
दधिस्थाने सुवर्णं च पयसो रूप्यमेव च धान्यानां निवमे धान्यं दत्तं सम्मतिभि कृता ५३ दघादूध्निरादीनां व्यं
सतलं गंडु कान्वितम् विमानेनार्कवर्णेन हि विदेवाजरा भवेत् क्षेमे भिरदधाति लांगल्या पिसहिरण्यान्नदाय
वेत् ॥ वागीशत्वमवाप्नोति नरोऽनायासत्रयं प्रयः ५४ वस्त्र चर्वीतावोमनौ [illegible]
सर्वाशविवे नद्युरूप यो भोजनं कांस्यपात्र

का० ६० योऽकृत्वा नाभवेत् स्नातः सर्वं तस्य वृथा भवेत् ८३ नद्यां हि विलसन् वस्त्रं कृत्वा स्नानं न यन्ते नलस्कृतं नाप्नोति व्रतस्य चेद्दृढव्रतो
नकः ८४ व्रतं नैकस्नाना याति ह्यकृतोद्यापनं यतः नद्योऽकृ करतापापात् क्रौष्ठा व्यापि हित्वानुसारतः ८५ सर्वे वान
प्रपलास्मेतु तिन्ते साध्य विजितः गत्वा विप्र दद्यात् तत्र विनयान्वितः स्थितः ८६ पृच्छेद् द्विजं व्रतं च यैर्दृष्टा कृत्वोपा
हरिं वंदेन ८७ व्रवि द्विजास्त्वं जितोऽतेन संपूर्णता भवेत् ८९ विप्रवाक्यं स्मृतं देवैर्व्रतोद्यापनकारकः धरा
मराणां च वचने व्रतस्थिता द्विजोक्ताः कोद्वः स्वपातैः समेताः ८८ लोकं च पैर्द्वैर्व्रतवचो हितेषां क्रमेऽभिक्ता
59 मोमन्नुजाः स्नुविद्वान् इदं महाधर्मरहस्य मुक्तं वेदाश्रितं पापविमोचनार्थं मम कलत्रंके रावल्लुष्टि हेतोवि
कल्याहीनमनसोऽमिलाषम् इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये एकविंशोऽध्यायः २१ शौनक उवाच विश्व
पतीयं तन्मंत्र यत्त्वया कथितं मुने वस्तेन पुण्येन कलेहा मुक्तिमागताः १ पृथाः पर्वत्व यो व्रतं चैते विष्व
गीतास्तथा इत्थं प्रभावो यो मासः कार्तिको हरेः प्रियः २ स्नानि दूरादि पापानि स्नानपुण्ये जीः।
तानिपत्र दत्तं वेल्लभते पुण्यं पत्परे तत्कृतो विप्रो ३ प्रदत्तं के नमार्गे ततन्यते वा नवेतिच नारद उवाच ४ पूर
तान्याधिपुण्यानि पापानि च पपानैः आप्यते कर्मणा येन च पापान्नि वा मयद हे त्यामनकुलानि सुभो
जिकृतानि च कलौ तत्केवलं कर्ता फलम्र वा परपुण्यपापयोः प्रकृत्ते विधि संज्ञ पत्र स्यैव मदाहृत्ता संस्पर्शात्तु राम० ६०

मे प्रीयतामिति सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ७० प्रत्युले पनं मज्जनं च मलुनं च हरेर्गृहे यः कुर्यात्स
व्रतान्ते तु धेनुं दद्यात्पयस्विनीं ७१ सोमाग्न्यतलं प्राप्य देवलोके महीयते मासोपवासे संभोज्य ब्राह्मणान्द्वा
दशान्व्रती ७२ धेनुं दद्यात्सुविप्राय विष्णुर्मे प्रीयतामिति सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ७३
पक्षोपवासी द्वादश्यां वस्त्रं कृत्वा देवादिपूजनम् संपूज्य विप्रान्संदद्यात्कपिलां वस्त्रसंयुताम् ७४ स कांचनं ब्र
ह्मलोकं समाप्नोति सुरार्चिताम् स्थालीपाकं परित्यज्य चान्यमासे च कार्तिके ७५ दद्यात्स्थालीं तु विप्राय तां श्री
वैवस्वदिशताम् सत्कृतराजतं संपूर्णां वस्त्रकांचनसंयुताम् ७६ स कांचनीं ब्रह्मलोके समाप्नोति नरो यः
एकान्तरोपवासे च पात्राण्यहो प्रदापयेत् ७७ ताम्रपात्राणि सर्वधान्यनिराद्धे रक्षितानि च फलवस्त्रयुता
न्येव विष्णुर्मे प्रीयतामिति ७८ वैकुण्ठे हरिसायुज्यं प्राप्नोत्यखिलमेव च ते त्रिरात्रे मतिकं दद्याच्छ्रोत्रियाय नाम
माप्नुतां ७९ स वस्त्रां सहिरण्यां च रम्यां तां प्रयतो हृदाम् पुनर्दुहं तथा पीतं सीरस्यां कर्णे तु नमम् रुद्रलोके
प्रवाप्याशोकल्पकोटिसुखं वसेत् पाकाहारे द्यन्तं दद्यात्पात्रं राजतमेव च ८१ स स्वर्गलोकमाप्नोति नात्र
कार्या विचारणा एवं वृत्ते हि विधिवैद्ध्यैर्तं संयतात्मा व्रजेत् ८२ सर्वव्रतेषु मासान्ते स्वर्णदानं स्मृतं वृधैः प

का०
६१ बुद्धि हेत्वनुमंतारो न रोचकरा नरः न ते कृता मि व लुं प्राप्नुवन्ति पापभागिनो २० ब्रजाम्यः पुत्यपापानां
राजा ब्रह्मं समुद्धरेत् विप्राङ्घ्रि स्वे बोधिताः मतीभिज्ञातवै वच २१ स्वपरया भिद्युतत्वस्य कं मंचो विदर्भसना
प्तुयात चेतस्यानुव्रताप स्वर्ग्गे तीर्थेषु हि का दिती २२ परहस्तेन दत्ता नाथं कुर्वीत पुण्यकर्मणाः विनाभ्यत
कुपुत्राणां कर्तावह्नौ समुद्धरेत् २३ व तिदोव तिसंभौ कुपुत्यब्रह्मणा समुद्धरेत् । प्राज्ञ नौका परस्या देवदि
से दानकारयेत् २४ दत्तं हृदतां यदि पुण्यपापा यो तिनि तं वरसो चितानि स्मरतुष्य वा स्मिन्निति ह
समग्रं पुण्यानवे पुण्यमति श्रद्धं वतीपुरीवासी विप्रः प्रासीच्छनेश्वरः पुण्यकर्मपरि निष्टः पापनिष्टः
सुदुर्मदः २५ स कं वल्लचर्मी चैः सत्पे स्वनृतनाथकः स्वेव वेद्य सुरा पान घृतस सुमानसः २६ पाद्गुणा
नुरंगच्छन तु स्व विक्रय कारस्तारं ग्रा ही ग्रती पुरी माया न कदाचित् ससनेश्वरः २७ यस्यां च ब्रह्मता मा
तिन मद्दाप पापान नाश्रनी कार्तिक व्रतानि स्नान नानायताना गतानि रान सह स्वाविक्रयं कुर्वन्मासमेकमु
वास ह सन्निधे नर्मदातीरे भ्रमन्विक्रयकारणात् ददर्श ब्राह्मणान् स्नाने जपरे वार्चने स्थितान् कां ।
स्त्रियपुरासं पठतः कांश्चित्तु प्रवराज्ञान्नत्य … ग्र पान वादि द्विज विष्णुगायनतत्परान् विष्णु रा०म०
६१

६०

यपपापानि विष्णवत्यंतिनिर्वी छतत् । एककुत्रावमनाद्यानादेकपात्रस्य भोजनात् । कलादं प्राप्नुवान्मर्त्यो यद्याव
त्सुरापपातकी ॥ ७ ॥ प्रयाचनात् [illegible] नाहारककपंक्ति वाग्ननादपि तु । वैवं प्राप्नुयात्पापानां नांचरोहं लभते नरः
८ । एकापादनादेकपानान्निवासात्यासंगतः । षंडुफलभागी स्यान्निवर्तेन्नात्पातकी ॥ ९ ॥ स्पर्शना द्रूषणा
द्वापि वरस्य सस्तवनाद्विदृष्टांपंगुरांप पापानां प्राप्नुवंति मानवः ॥ १० ॥ दर्शनश्रवणाभ्यां च मनोध्यायनात्तथैव
चेवरस्य [illegible] पापानां [illegible] नरः ॥ ११ ॥ परस्य निंदां [illegible] धिक्कारं च करोति यः । तत्कृतं पातकं प्राप्य
स्वकृतं [illegible] ददाति हि ॥ १२ ॥ कुर्वतः पुण्यधर्मान्निसेवां यः कुरुते परः । पुत्रभृतकशिष्येभ्यो [illegible] कृपि वागतः
१३ तस्य से [illegible] चैव [illegible] भागभवेत् ॥ १४ ॥ एकपंक्ति [illegible]
[illegible] तस्य पुण्यस्य [illegible] ॥ १५ ॥ स्नानसंध्यादिकं कुर्वन् यः स्पृशेद्
[illegible] तस्य पुण्यस्य [illegible] ॥ १६ ॥ [illegible] नरः । तस्य पुण्यकर्मजं
तस्य [illegible] ॥ १७ ॥ [illegible] करोति यः । कर्म कृत्या [illegible] भागी [illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] नरः । [illegible] तत्पुण्य [illegible] नस्यान्न [illegible] ॥ १९ ॥

का०
६२

रत्निमिन्नम ...नंद्रोन्तदोनवत कुंभीमाके विलिखितैलक पनकान्विते मावन्तं त्रिविहितदुत्तनत्रावचिन्नतलतांव
योकुंभीका कोलपत्रवह्निः वद्धाहस्वपलाशुरा तदस्मानहदोरुमार्वं वेतलो विस्मयान्वितः वेगादागत्यतत्स
वैयमायावेदवयरोहतु वमस्लु कौलकं कृत्वा भ्रतयेन विदितं ६ प्राकिमेतदिति श्रीकांतमानाप्य विचारयत
तावदन्या गतेतत्र लब्दमेववह्निजोतमाः अमेन दर्शितत्वान्वक्रांतं दृष्ट्वा कामगुवमस्व ७ नैवायं निरवान्नमो
61 न्नैतमः सविहन्नेदर्नैः तस्मादेतेस्य संपातेन मत्तनिरवापद्दमर्द वस्तुपयकमें सांकुर्याद्दर्शनस्पर्शमात्रतो
तस्मादेतामवाप्नोति पुरायस्य मितलनरः ७ प्रसंख्यानैस्तु तेसर्वं कृतलानेनव पदमकार्तिक ब्रतिविमोसं।
तस्मात्पुरायसमागमः ८ यदि वर्षा कारलतिषां संपूर्णं ब्रतयुदयमान् ९ प्रकाश्याज्यं ब्रतो दुर्लपुरायसंख्याः
नविद्यते ९ कार्तिकव्रतिनां पुंसांपातकानिम तान्यपि प्रदहेदनलमहत्ता विद्युः सद्भक्तवत्सलः १० एतेव
नार्मदैस्तोयैस्तुलसीमिश्रितैस्त्वयमवेत्तवैता पितोविहन्नोना मसंस्पर्शावितोवत ११ तस्मान्निहतपायो येस
दुर्लभाद्भुमर्हतिवैष्णवानुग्रहीयस्मान्निरयेनैनयप्यते १२ प्राहः पञ्च वधापापाद्यैनिंद्यसंनिधिमय।
पाप्रायन्तेअहतैस्तव स्वर्गीता सनिविस्तप्या १३ तस्मादकामपुरायोहि पर्ववो निस्थितस्त्वयमविलोक्य राम०
६२

क्रीडितान्कांश्चित्तुलसीमालाधारिणः ददर्श कौतुकाविष्टः तत्र ततः धनेश्वरः नित्यं परिभ्रमंस्तत्र दर्शनस्प
र्शभाषणात् वैष्णवानां तत्पापं विलयं नीतं मज्जनाद्विजोत्तमः लभन् एवं मासं स्थितः सोऽथ कार्तिके उद्यापनविधिं
कृपमालां ददर्श सोऽप्युत्सवं त्रिपुरहद्दिनः त्रिपुरारातौ कृतो महोत्सवस्तस्यां शिवेन तु प्रतस्तु कृपणेन दीपैस्तस्यां तिथौ
नृत्यमहोत्सवः तत्र तत्पादिके पापघ्नं वनमाश्रमस्थधनेश्वरः तावत्कृष्णाहिना दष्टो विकलः स पपात ह जनास्तं
पतितं वि सर्वपरिवव्रुः कृपान्विताः तुलसीमिश्रितैस्तोयैस्तन्मुखे सिषिचुस्तदा प्राणैर्देहं परित्यज्य नैव प्राप
सकिंकराः नाद्यमानेकरणघातैर्निन्युः सयमनीं ददृशुश्चित्रगुप्तस्तु तं दृष्ट्वानिमेषस्य वेदयं स्ततदा यमाय ते
न कालस्यकर्मवैदुः कृतं तस्य कृतं चित्रगुप्त उवाच नैवास्य दृश्यते किंचिद्दानानाममस्तु कृतं कश्चित्तदुः
कृतं प्राप्यते वत्स नास्य वर्षशतैरपि पापमूर्तिरयं दुःकृतं केवलं दृश्यते न श्रेयो तस्मादकल्पमन्यकं निर
ये परिपच्यतां नारद उवाच निशम्यैवं वचः क्रोधात्यमः प्राह स्वकिंकरान् दर्शयन्नात्मनोरूपं कालरा
त्रिसदृशम् यम उवाच भो प्रेतपतयस्तेनं बद्ध्वा मानं सम्मुद्गरैः कुंभीपाके क्षिपंत्वाशु दुष्कृतं कल्प
वदर्शनम् इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये धनेश्वरोपाख्याने यमकिंकरोपाख्यानं नामाध्यायः २२ नारद उवाच ततो मुनि

का०
६३ पितृ२७ पच्यंते ताविनः पच्यकेद्मानयतस्ततः ॥ अर्गलाख्योमहाघोरस्तत्रैव निरयो निरयोऽपरं २८ पच्यनाना
विधैः पाशैर्बद्धंते यमकिंकरैः ॥ मुद्गराघैर्विमानाः कृतं हि तैरुपावितः २९ ब्रह्मज्ञानान् श्रोत्रियाश्चांस्तत्र निहन्यं
ती ह येनराः कालसूत्राह्वये ते पापाः पच्यंते यमकिंकरैः ३० ॥ पूतानपविद्धिपद्वेदोनवधवेत्यादिभिःस्थितः कूटसा।
ल्मलिनामाने निरयं पच्यवं चनं ३१ पत्रांगारैनिमात्तैस्तोऽस्मिन्नास्वस्थितानद्विजा पद्मबोदा तिपच्यंते च तेन
62 निरिमेजनाः ३२ परदारापरद्रव्यपरद्रोहरताश्च ये ॥ रक्तप्राकमिमं पच्यवघुं निरयमदु । नमः ३३ ॥ अधोमुखाविष
पच्यंते यत्र यान्य कृतोनराः ॥ गुप्तस्यमंत्यकार्तिहायैस्तुन्या विरताश्च ये ३४ पुनः पुनर्जन्ममानाकुःस्तेमीवयान्
रवान् षट्प्रकारो च्छिर्गचोसाव्याख्यातो हि सं स्थितः ३५ कुंभीपाकैः संप्रमापं निरयो घोरदर्शनः कोष्टातैलादि
द्भिर्नित्वोद्धे नेच्छरवि लोकय ३६ महापातकिनो यत्र कुंभे पच्यंते यमकिंकरैः व हून्यवद सहस्राणि सोन्यजेन
निमज्जनैः ३७ चत्वारसौल्लितो ने तान् छिक्कान् पच्यरौरवान् ॥ कामान्यातकं स्तुषक्रं कामादादु
दाहृतं ३८ ॥ धूर्दस्तुषक्रादिभिः पापैः द्वि प्रकारानवस्थितान् चतुरापतीतिसव्यापैः पच्यमेरौरवस्थितान्
३९ पवकीर्तिमयत्नैर्यमहिनीं करणांतथा जातिभ्रंशकरं तद्द्व पातकंसंस्तितं ४० ॥ प्रतिपापमनो रा०म०

६३

निरयोऽसर्वान्नयान्भोग्य वर्षकान् १५ इत्युक्त्वा मयि गते वतितत्र सोरि... हा यस्मरवता विवृद्धतत्त्वकर्मी १६
तं विप्रं भूरनवपत्स्वकिं करैस्ताताऽसर्वान्निरयगतान् वर्षानीकान् ततोऽधने स्वर्गं नित्यानि रयान् श्रेतयो बी
त वर्षं विधान्नताऽसः वीन यमान्तु साकरं तदा १७ श्रेतउवाच यपेयमानिरयान् घोरान् घने स्वर महा
भयान्न पेतु पापकरानित्यं य त्वंतेवमकिं करैः १८ तमूर्वालुकमावंति प्रपयो घोरदर्शनः पक्षिन्नेते द
ग्ध देहाः पच्यंते पापकारिणः १९ प्रतियान्वे स्वदेवांते क्रुष्टानानागतांस्य वेदजयंति नते द्वतेव पच्यंते
स्वेन कर्मणा २० उर्वीति क्रान्तयान्गांस्त देवान्म ... कान्नाडयेति वदयेवेते नि र्गध्यां च्व्रय
स्त्रिय मे २१ यमदंष्ट्र रत्ने वनिरयो नानाभाषैः भय व्यते तथा वे गोघ्नतामि स्रोद्धिता यो निरयो महान् २२ पएष
सर्वी म्रवर्दं तामि पच्यंते पापकर्मिणां कुमिनि ... नक्ष ... जर२३ प्रसाव वि स्थित: बोढा
स्व काक मांसवसिति: परमर्म निरे मर्या: पच्यंते यवे द्वया विन: २४ ततप: ... को ह्ये घनिरयो घोरदर्शन:
प ... नेत्र कुचे मर्त्या पच्यंते पापकर्मिण: २५ पू ... चना ... कारो व्यसंस्थित: परपुत्रादि निर्ये
वे विधो गंधापवेतिद्विः २६ दुर्भेद्यो निरयविग्रतत्र पच्यंते त इमे नरा: पुत्रिवत्रे: ... पमाना ... नीत्या पला

ना०
६६
जन्मनि मिदानं च घन्यौ लौ विततौ मम यो यां त्रैलो च च सुभगां जन वा मा स तु ध्रुवं ९ बोढुरास्त्री सहस्राणां वक्ष्ये
माहं वतत्त्व च च स्मा न च्या ह्विगुरु सः कल्याव द्दसमन्वितः १० वध्यो विधि नाम स्मकृ नारदाय समर्थितः प्रदातौ म
पिजां नंति मुनिसंस्थान जंतवः ११ लोपं च स्तु यो गे हि म मति तीसां प्रतः स त्रैलोक्याधि च वै गुरु च न काति
63 त मी वतेरति च म्नमाः १२ पृतोहं च हु भिक्षामि किं वि त्वां म हु स हृन च द्दि त्वां म श्रियकरः क्रु प च स्वात्र वित्त
रम प्रस्त्वान श्रेयन स्याहं करोमि हितमात्मनः वध्याकलं त्व पादे न वि गुरुत्वां न कहि मित १३ नारद उवाच
इति श्रीयाचवः श्रुत्वा सेरा स्याः स्वागतमजः सत्यवरे करं त्वागमक न्यौ तरोत्तले १४ निमिष्यानु चरं लोकं स
विलासः श्रियान्वितः स्त्रह स्य सत्यमामे ग्रो गा ज गतो भवति १५ तच्छ्री निवरितो सत्तु किं मताग:
कृष्ण उवाच नमेत्वतः श्रिवत मा विरे विनितं विना बोढुरास्त्री सहस्राणां श्रिये समाहृ सि १६ तत्र सर्वदेव
ताजेन विरोधो दैवतैः सहस्त्र वाय अर्धकांते मह हुवेन १७ मस्य कार्यं न कप्य म विय तु
नः तत्करोमि कृष्या पामि तव श्रिये १८ तत्प्र सर्वं मन सि वर्तते सत्यो न तं
तयो सर्वं न याचे नाहं मे विलम्ब १९ तवांगा र्ह तनि स्वंज रू राम०
६६

त्वं पंसप्तकाधातकं स्मृतं दृष्टिः सकृत्सु पञ्चैतेनिरयेषु वध्यान्कनम ॥ ६१ ॥ कार्त्तिकव्रतिविशेषान्संसर्गो स्वमवतवतस्तु
रोषाव च वधारेते निर्जितानिरयाः खलु ॥ ६२ ॥ नारद उवाच ॥ यद्येषां स्थितिस्तेषां निरयान्तरे नयन्तमथा हरत धर्मेश्वरं
वत्तलोकं धनयद्देतिवः स्मृतः ॥ ६३ ॥ बहुरवकाला करोति धर्मयो ... सजो ... एवं प्रभावः खलु कार्त्तिको
धर्म ... प्रसेवमु ... विस्मववस्मात ... तैर्नवनाय ... संदर्शनतो विमुक्तिम ॥ ६४ ॥ इति श्री
कार्त्तिकमाहात्म्ये ... ध्यायः ॥ नारद उवाच ॥ एतत्कार्त्तिकेरमाहात्म्यं ... सत्यं पव्याङ्बवीरत
... निश्चेष्ट ... मम ॥ १ ॥ पारिजातस्येकस्य ... नीयनाकेनतः दत्तवान् ... हृदि ...
रोपसवंदत्तवान् ... मम्यवद्रुः ... वमाव हरत ... पारिजातव ... द्दामिति
२ ... जगाम पारिजातस्य ... नीतवान् ॥ ३ ॥ ... द्देव ... भ्यावृष्टम
केरोषु निरा ... नीवनस्य ... पुंजतो समारोपनत ॥ ४ ॥ ... पारिजातसमन्वितम
... दत्तवति ... वरिलासितः ॥ ५ ॥ ... पुनः संचोदितः ... ततः श्रीकृष्णनामेन्द्र ... गतेम
विष्णु ... ॥ ६ ॥ ... सत्यभामा ... देवमथाब्रवीत ... संजीवितं च मे ॥ ७ ॥

का० ६५ सानिध्यात्तु मुने विष्णुर्भक्तजनदुःखार्तिकारकः तं जन्मवैष्णवः ३४ गुरुवाक्यश्रुत्वा तत्तानाथ्यद्भुपितस्य ह्यागच्छतः केशवा
विना बाला हुं किं करोम्यहं दुःखभाजनां पतिं विना ३५ कोनु माता स्थितं गेहे भोजनाद्यास्ताहि मे त्वया किं चित्
पालोस्ते हा नन्दपालकः पतिदुःखिता ३६ हतभाग्याहं तत्र त्वाहं तापा हतजीविता दारकं यथा यक्ष घकथं
जीवामि बालिका ३७ ... विलप्य क्रुरीव करुणस्वरा तथा सुभौमि के नारं साधान्त हताय
64 पाक्षू ३८ विरा ... विजलं लभक रतां बड्ड मिपपातु दुःखजालात्कोपोकारत्रीसम वर्तित ४० सा रु
होवस्करा नन्ल जीन विक्रीय मुम कर्मीतत्र ता नो न्यके यथा पाक्षि बादलौ कीततः क्रिया म ४१ तस्मिन्नेव
कुरे वासं चक्रे ... विनी विष्णु ... सत्यलोकादितस्मरा ४२ उतं ... पास ... जन्मपूर
२ ... एकादशीव्रतं ... कार्तिकस्य च ४३ एतद्व्रतं ... मुक्तिमु
क्तिकरं ... ४४ कार्तिके मासि ये नित्यं तुलासंस्थे दिवाकरे प्रातः स्नास्यन्ति ते मुक्ता
महापातकिनोपि च ४५ एवं मार्जन्हदेवि विष्णोः स्वस्तिकादिनिवेदनम् विष्णोः ... जीवन्मु
क्तास्ते तेन राः ४६ स्नानं जागरणं दीपं तुलसीवनपालनम् कार्तिके ये प्रकुर्वन्ति ते नरा विष्णुमूर्तयः ४७ राम० ६५

ऽथ रोगमिलितोऽहं दृष्टिदेवतावालनमनं बलवान्सह २० पुनस्तां प्रष्टुमिच्छामि किं कृतं हि मया पुरा भवान्तरे च

किं पीना काचाहं ... केतकन्यकाः २१ कुमेगुणाच सः गुर्वी कन्नाः कान्ते वप्याले पूर्वजन्मनि इत्युक्तं तं

तवती तत्संबंधकथयामि ते २२ आसीद् हर्तनगुणस्थाने माचाकुर्वं हि जोत्तमम प्राप्ते यो देव शान्तिं तिवेद वेदांग

पारगः २३ प्राप्ति ये यो वित्रमुम भीमोर वैश्ववरावराः सुर्दमाना ... वसा ... वरः २४ तमेवध

त्र वन्मेने सेवनं तं पित्र वहुणा तो के दाविद्वं कामो कुर्वे ... हरता पिनी २५ हिमाद्रिपार्श्वे वने चरन्तु सोवत

स्तः तवतो राससे योर्मता [illegible] नमनदपन्तुः २६ मयेमित्र ... जावसम्बोधि ... नुम निहौर रत्नमाने

न कृता ... महात्मा २७ तौ तं देव ... भावेन ... पात्रतरा गुनः [illegible] सनं नीतो मदृ तो ... स्तनी त्यो गोः २८

पावजीवेत्र ... पूजा हि कं कृतम तेनाहं के ... मलं २९ रोगाः सोराक्षगा

तो साधैरमनाः ... तीह ... त्यागरं वप्या ३१ एको हं ... भाजातः ... नाम

भिः किं ... देवदत्तो ... ३२ तत ... वनावि ... विमान ... रवि

वर्दुसा ... [illegible] ३३ ततो गुणवती ... र

का० ६६

तीव्रर्द्धिना मदारिद्र्यत्वमापन्नै तुलसीवाटिका कृता ६७ तस्माद्यत्नेन कर्तव्यं दत्तवां गतागतः प्रभुने कार्तिके दीप
दानं च स्वल्पानुकृतं तदा ६८ त्वद्दत्तेन तस्यैवं तवागमनं स्त्री । ... वद्धव्रतादिके सर्वं विदधुर्व मर्त्य कृपि
तो ६९ निवेदितवती तस्मात्सम भार्या त्वमागता । प्राजन्म मरणान्नवैव यत्कृतं कार्तिके व्रतम् ६९ कदाचि
द्यपि नेन त्वं मद्वियोजं न वाप्स्यसि एवं ये कार्तिके मासि नित्यं व्रतपरायणाः ६५ मत्सान्निध्यमागतास्ते विष्णोस्तिदा
65 सर्वपापानि दहन्ते वत्तत्पः कार्तिकोमाननाः खलु ६६ कार्तिकव्रतमुत्पस्य मनाप्नुवन्ति कलामपि नारद
उवाच इत्थं निराम्यमृत्युवानानि धिवते स्तदानीं ग्रामं जन्मप्रभृति यन्मे वयं ये मत्र जातस्तां विस्मयं ञ्चरं त्रिभुवनैकवि
दानमर्तं के समं व्रताम्यवतां विस्मयमाजगाम ६७ एवमेवं खलु कार्तिक व्रतमिदं कुर्वन्नरो वैदमनं । प्राप्नुयात्की
र्तिं धनवृद्धं प्रमम तेत्स्याद्द केवल्यं ६८ प्रारोग्या द्विसुखं वसुदेव सततं तनीयदानं दानम् सोने का क्षितया
तं को मिव्रतकृद्दिजो विष्णोर्मुक्तिः भाक् ६९ इति श्रीकार्तिकमाहात्म्ये चतुर्विंशोऽध्यायः २४ नारद उ
वाच एवं प्रभावः प्रोक्तो यं कार्तिकः पापनाशनः विष्णुप्रियकरो नित्यं भुक्तिमुक्तिफलप्रदः १ हरिजागर
यां प्रातः स्नानं तुलसिसेवनं उद्यापनं दीपदानं व्रतान्येतानि कार्तिके २ पंचभिर्व्रतकै रेभिः संपूर्णः का
र्ति केव्रती संपूर्णां फलमाप्नोति भुक्तिमुक्तिः फलप्रदम् ३ शोनक उवाच विष्णुप्रियातिकलदः प्रोक्तो यं भवता खिलं राम० ६६

स्यं द्विजत्रय। मधिकार्तिके मे प्रवर्तते देवानामपि तेवं धाः किं थे राजन्मम। कृतम् ५८ एवं गुणावती सम्पन्ने प्रत्यहं
तिनी ह्यस्त तन्नित्यं विष्णोः परिकरे मत्स्यात्तत्र स्नानसा ५९ कदाचिज्जरसा ला पद्कृ वांगी ज्वरपीडिता स्नातुं गंगा
गंगता कार्तिके कृच्छ्रे चित्तस्नं नैव तद्वा ६० यावज्जलांतरगता के पिता पाणि पिपीडिता तावत्सा विष्णुलोकाद् विमानं यातमं
तरीक्षतः ६१ शंखचक्रगदापद्मदक्षैरासीनमवरात विष्णुरूपधरैः सम्यग्वैनतेयध्वजांकितम् ६२ प्रारो
दद्विमानं तमप्सरोगणसेवितम् चामरैर्वीज्यमानां तां नैकुंठपदमन्वयुर्गणाः ६३ प्रपद्य सावद्विमानस्थान्त्र
लदग्निशिखोपमा कार्तिकव्रतपुण्येन मत्सारिष्ठं गता भवत् ६४ प्रपन्नं मिरिवंनरीगायत्क्रो हाः लक्षामय
तत्र ह ब्रह्मादिदेवानामपदुःखं सर्वदेवनत ६५ जो मन्त्या वृकुरखी हीनाकृत्वा तिमय विष्णुलोकं ततो ब्रह्मा
द्यो देवाः प्राप्य कामासुराधुनाम ६६ प्रवाप्तुतं स्वरूये बानं नर्कियां मिमतले ६७ मे गंतं मुंवो
मारतमहं पश्य प्रेमपत्नेवा मत्स्यं पायम् ६७ एवं मन्नुत्थ रूपैरा प्रयान्ते धरणीतले ६८ इत्यंबुद्धा हरादिदेवानां
पद्मा ब्राह्मीनपादाम् ६९ प्रजानो हं जानाः सर्वे जाता हो विमयासह एते द्विवादनाः सर्वे मद्भुणा एव भा
विनी विनाते देवमार्कोन्मः समाजिह्न प्रयस्वपरम् प्रमंडु समन्ता कूररत्वं साग्गुणावती पुण्या ७० कार्तिक

१२५

कां०

६१ वीणामध्ये श्रुतीकं वीणा त्रतानां जनामधि १७ सेवामपस्य वदयोर्भूतसंभूतिहेतवे ऋ० व घ उवाच कथं त्वयास्य
वदेवी ब्राह्मणाः सर्वे कृतौ १८ सर्वेभ्यश्च विशेषतः कथामभ्यन्तरीकृतौ नारद उवाच ॥ पुराणस्य रहस्योऽयं भगवान्
विष्णुरेव न संशयः रुद्ररूपी च वृद्धस्तु ब्रह्मा लोकपितामहः पश्चाच्च हरिनेत्र दर्शनं स्पर्शनं सेवा तीर्थानां च हरं स्मृतं दुःखापहा
पिदुःखानां विनाशकारणं ध्रुवम् २० शौनक उवाच कथं च त्वमापन्ना ब्रह्मा विष्णुमहेश्वराः एतत्कथय
66 धर्मज्ञ संशयो मम नान्यथा हि नः २१ नारद उवाच पार्वती शिववार्तां वै सुरतं कुर्वती किल ॥ पुरा शिवः स्वयं छन्नवेशता
द्रष्टुं विष्णुः कृतः पुरा २२ ततः सा पार्वती चक्रुद्धा शशाप त्रिदिवौकसः सुरते यस्तु रसभंगं तान् कं पुमानानतं हास्यार ३
पार्वत्युवाच ॥ क्रिमिकीटादयो ह्येते जानंति सुरते सुखं ते सर्वे नरसुखभ्रंशाद्भूतत्वं यांतु देवताः २४ इति वचनमा
पन्ना ब्रह्मा विष्णुमहेश्वराः तस्मादिमौ विष्णुमहेश्वरावश्वत्थवटौ धिवटौ मुनीश्वरा रुद्रः पालाशरूपी च
मि च पवित्र्यानोऽस्य नाम व्यास वट स्तस्मात् इति श्रीभविष्योत्तरे कार्तिकमाहात्म्ये त्रिंशोऽध्यायः २५॥
नारद उवाच ॥ अश्वत्थं देवदेवस्य विष्णुपूजा सर्वात्मकं नतु प्रदक्षिणीकृतं नित्यं नराणां सर्वकामदं ॥ अश्वत्थाय
वरदिताय हुः पश्चिमे विष्णुराश्रित ब्रह्मा चोत्तरस्तस्य दक्षिणे हरिर्देवता २ स्कंधेषु वटस्कंधे षडोषु विष्णवे नमः तम०

६१

कार्तिकस्य विधिः सम्यक् सेतिहासो रुचिप्रदः ।६। श्रवणमेव कर्तव्यः पापदुःखविनाशकृत् मोक्षार्थिभिर्नरैः
सम्यक् भोगैश्चाभिरव्याधिनाश एवं स्थिते यदा कश्चिद् वृत्तस्थः संकटे स्थितः दुर्गारण्यस्थितो वापि व्याधि
भिः परिपीडितः ।६। कथं तेन प्रकर्तव्यं कार्तिकव्रतकं शुभम् तस्मात्कथय तत्फलं येन त्याज्यं सर्वपापैः ।७। नारद उ
वाच एवमापद्गतो यस्तु नरो नित्यं दृढव्रतः कार्तिकव्रतकं तेन कर्तव्यं तु यथा मया ॥८॥ तत्सर्वं कथयिष्येहं स्व
रूपं देवमुनिसत्तमाः विष्णोः शिवस्यालये वा यदि वा पद्गतो भवेत् ।९। कुर्यात्तदा प्रयत्नेन श्रीतुलसीं तत्र तु स्व
पि विष्णुनामपरायणो गायन्वा तस्य संनिधौ ।१०। सोश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः वापि हे तत्पुरुषस्था
पि वा यज्ञविपदफलं लभेत् ।११। सर्वतीर्थावगाहे यं न तत्फलं फलमाप्नुयात् ।आपद्गतो यदा पंथौ नन्नतेस्मरणु
यन्मे सः ।१२। व्याधितो हि नरः कोप्यौ हि स्वेच्छापुण्यं जनान्न उद्यापनविधिं कर्तुं प्रणाशयो व्रते स्थितः ।१३।
पूजां स्नानं भोजयेद्रुच्या व्रतसंपूर्तिहेतवे ।ब्रह्मरूपिणो विष्णोः स्वरूपं ब्राह्मणा स्मृताः ।१४। तत्संतुष्ट्या
मसंतुष्टः सर्वदा भगवान्हरिः ।पूजा दीपदानं च परहितं जप्यो वा यथेतत् ।१५। तेषां च रत्नं कुर्यात्तादृशः
ध्यपलः ।अभावे तुलसी नोचेत्पूजयेद्वै मां द्विजम् ।१६। तस्मात्संनिहितो विष्णुः स्वभक्तेष्वेव सर्वदा स

श्रेष्ठान्नमाचरेत यन्नाद्युः संततेर्वै द्विर्नरकात्तारयेत् पितॄन् १६ श्राद्धं यस्य स्नानकाले तु याते नाश्नोदकेन वा
एकस्मिन् भोजिते विप्रे कोटि भुक्तिफलं लभेत् १७ श्राद्धस्य स्नानकाले विप्र ... वा दहेत् मध्याह्नकाले नात् प्र
हृष्टं फलमाप्नोति तुलसीवनं यथा १८ श्राद्धस्य दिवसे येन तु दिवा सर्वदेवताः प्रीताः सुधीनि:सं
शयं ... देवमयः स्वयं १९ सेव्यः सेव्यः ... जीवः ... सौनार्क वासरे ...
... निदिसे ... २० ... नारद उवाच प्रसन्न एव ...
जातः ... नारद उवाच ...
२ निर्लज्जायुः सुरोत्तमाः ... २२ ...
... नारद उवाच प्रसंस्कृत्य ...
... मधुसूदनः २४ ...
नारद उवाच ततस्तद्वचनं ... २५ ...
...
...

यत्स्यान्ममलोकस्य यत्तेनमवेद्रव्यस्याः समावृताः ३ नदीनद्यः सागराद्याः पर्वतादिकमसंस्थिताः लोके धर्मं
समाश्रित्य सम्यक्त्वं नेव योहृयः ४ स्वेदीर्घकालितक्षेत्रवणीनलब्धवनस्पते लोमारादप्राततोविंशा
द्धि कामुच्छिकं फलम् ५ यस्य स्वयस्माद्विविध तपजेनारावराश्लिष्टति सर्वकालम् ६ व्रतः प्र
सिद्ध्वे सततं तरूणां वंशो विचारिच्छनवारकोलि ७ नत्ततो वृत्तरूपावनमध्यतो विच्छरू विरोम
स्रवः शिवरूपाय वतगजायतेनमः ८ यद्दूरमु च्यते रोगैः स्वयमाद्यैः पद्य यते यमाश्रित्य
दीर्घायुस्तनमस्यतं नमाम्यहम् ९ यस्य स्वयं सहनामग्रस्थित्वदीनः इत्तन्नभोजनं देहि
पात्रं तं वदनवन ८ प्रभुः प्रजां धनं धान्यं देहि सर्वं तव सर्व देहि देहि विमला वदनं देहि
स्वामिन्विवाहये १० भूतिस्यं तेन्नजयं दुःखयं दुर्विचिन्तनम् पात्रं तं वसमुस्थानमस्त्यावपानय
स्वामि ११ वृक्षहारगुरुहतावेवदहिज्ञेन्याभिवीरतः व्रतं वदीपादर्पान्नरज्जु दुःखाचातिमोमवेत १२
वृक्षवारीदविधाशीवाचः शान्तो जितेन्द्रियः वारो वर्तनम्यस्तुभतमेत तमाचरेत १३ एकहस्तं
द्विहस्तं वा कुर्यात् कुंभमवलेपनम् प्रवेशतद्ध्वसतेन प्रतावेन विशेषतः १४ मौनी ब्रह्मश्रिताजनं
:प्रागुक्तफलमागमवेत शिलोपनिवर्तनेन ... ... स्यस्यापितोऽनम

१४९

६८ श्रीवैकुंठं भवने प्रतोष ॥६०॥ तदा विसर्जयामास विष्णुर्हितमनसा लक्ष्मीरुवाच स्वामिन्मद्भगिनी
ज्येष्ठामर्द्धं स्थापिनं दुःखिता तस्याः स्थितिं प्राहि केया ज्ञोपहीं हृष्टिभा नारद उवाच तस्मा सहृतते विष्णु
स्तत्रागच्छत्तोपाविनः ॥ प्राप्य च मर्त्येन संस्थापितां इहैव वनमन्वीर ॥६१॥ विष्णुरुवाच ॥ अश्वत्थमूलमा
साधसदालक्ष्मीः स्थिरा भव मम भागसे मतो हैष ॥ आवासस्ते मया कृतः प्रत्यब्दं ये च पूजयिष्यन्ति त्वां ज्ये
ष्ठां गृहमेधिनः ताः तेषु लक्ष्मीः कालिन्दीस्थिते भगिनी। निरस्य लास्तु वै ॥६२॥ नारद उवाच इत्युक्त्वा भगवान् वि
ष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत इति ते कथितं पुत्र ज्ञानं सा तत्कार्तिकस्य च ॥६३॥ रोगापहं पातकनाशकृ
त्परं सद्बुद्धिदं पुत्रधनादिसाधनम्। मुक्तेर्निदानं नहि कार्तिकव्रताद्विष्णुप्रियादन्यदिहास्ति भूत
ले ॥६४॥ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहात्म्येऽलक्ष्मीतुलसीकौपरव्यानेषड्विंशोऽध्यायः समा
प्तः ॥२६॥ शुभं भूयात् संवत् १८८५ वैशाख वजे १५ शुक्ले पहोमरुजवारे तुलसीरामेण लिखि
तं ॥ श्री

सधर्मवित २८ होम धर्म सुगं धाद्यं वेद यो धनिना दितं श्राश्रमंतं समालोक्य श्यावतास्याब्रवीदिदम्
२९ श्वेतकेतुरुवाच नहि कालो नुरूपो यद्वेद धनिभ्रुतो मम नाज्ञागमि श्वेतो व्रजनं यस्यान्यत्रमां धूतम
उद्दालकउवाच नेति ३० कपर्दिना वा तु लिकिं वा त्रवर्तितेऽसंततं तव तव यो गया च व सति: को भवेत द्दढ:
स्वमाम ३१ हरिद्रोवाच वेद धनिनवेदधि निज्ञीति पीनां चव उत्तम पर द्दर्भीतिर्भवे वं धनस्य मंह ३ दिकं
69 चाधि मे वतत्र धनस्य वदुम ३२ उद्दालको नीति कुशलो धर्म वत्स: श्रेयं वदः गुरु देवाय चीर्णं यत्र तत्र वै वव
साम्यन्तम ३३ राज्ञो राज्ञो ग दृष्टं धनान दं वत्सो: कलहो भवेत निराधाराणां त्या तिष्ठव वसास्मिन स्याने
रतिर्मम ३४ विद्दुसत्जन विज्ञाणां च वत्र स्याद् धमानम निपूरं भाविता वत्र तत्र निसं धनस्य दृढम
३५ नारद उवाच इतितद्यच नं ससंवादि दृशं वदनो भवेत उद्दालक: पुनर्विज्ञो बीजं उम्यान उवि
वान ३६ सोम पश्वत्तत्राप्नुजामालोक्य सा ब्रवीत नाप्यामी तितत: यो धिभ्रमनवे दानुरो भवत ३७ उद्दा
लकस्ततो वाक्यं तामस्त्रीमुवाच ह उद्दालक उवाच नावदं स्वस्यावद्दे स्मिन्नलं नौ स्वीवता दृशं
श्रावा सव्यान मालोक्य यावदायाम्यहं पुन: ३८ नारद उवाच इतितो तत्रसं स्थायजगाम गोहान्नकस्तद
यतीस्याधिविरंतत्र व हाश्चै तेन द रीसाद्द व नरास्येहं कस्य सो मदं त्याजेन दु:खिता नत स्थान दितंस